

B1750

Gesti keele Grammatik.

Koolide ja iseõppimise tarwis

kõikidele,

kes Gesti keelt õigesti ja puhtasti kõnelema ja
kirjutama ning sügavamalt tundma ja uurima
tahavad õppida

kirja pannud

Dr. K. A. Hermann.

Tartus, 1884.

Trükitud Wilhelm Just'i juures.

Geesti keele

G r a m m a t i k.

Koolide ja iseõppimise tarwis

kõikidele,

kes Geesti keelt õigesti ja puhtasti kõnelema ja
kirjutama ning sügavamalt tundma ja uurima
tahavad õppida

kirja pannud

Dr. S. A. Hermann.

H. Laakmanni
koostöök. köngit. 1916

Tartus, 1884.

Trükitud Wilhelm Just'i juures.

Geesti kool

R e m m a t i k .

ajanduse ja kirjanduse

toimetaja

Benjuri poolest lubatud. — Tallinnas, 19. Novembril 1883.

ENSV TA
Kirjandusmuuseumi
Arhiivraamatukogu

43511

Tallinn, 1884.

Tallinn, 1884.

Kallile armastatud
Gesti rahwale

pühendanud

Raamatu kirjutaja.

Städtische Bibliothek

Bestandtheil

1873

Verzeichnis

Kallis Eesti rahwas!

Esimest korda ilmub siin täieline Eesti keele õpetus Eesti keeles eneses. Ta nõuab lahket vastumõtmist Teie poolest, armsad suguvendad ja õed. Selleks on temal täitsa õigus. Iga Eestilane peab emakeelt hoolega õppima, muudu on tema kõnelemine wilts ja harimata ja ka iga wõõra keele õppimine puudulik. Enne peab igapähe emakeel täiesti ja teaduslikult selge olema, siis alles peab wõõraid keeli õppima hakatama, sest siis kannab wõõra keele õppimine tululist wilja. Aga pääle selle on ka iga Eestiase kohus emakeelt sügawamalt õppida. Kes seda ei tee, sellel ei ole täit õigust Eesti nime kanda, ei Eestiaste seas elada ega ametit pidada, milles tal rahwaga tege- mist on.

Raamatus on kahesugust trükki, jämedamat ja peenemat. Kes selle osa, mis jämedama trükiga trükitud, läbi wõtab, see mõistab Eesti keelt õigesti kirjutada. Kes weel sügawamalt Eesti keelt soowib tundma ja uurima õppida, see peab ka peene- ma trükiga osad ehk lisad, see on teise sõnaga, raamatu eest kuni taha hoolega läbi wõtma. — Koolide kohta olgu üteldud, et jämedama trükiga osa muist küla-koolis ja muist kihelkonna- koolis wõib õpetada, ja peenema trükiga osa jääb üksi kihelkonna- kooli wõi ka iseõppimise jaoks. Üleüldse peab mõistlik koolmeis- ter ise nii palju mõistma õpematerjalist walida ja õpetada, kui just lastele kasulik on, et nad täielise kuju Eesti keelest saawad.

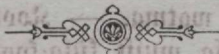
Raamatu kohta on ütelda, et ta enam kui kolme aasta töö ja uurimise wili on. Et kirjutamine nii palju aega wõttis, tuli sest, et Eesti keeles enne wäga wähe on grammatika üle kirjutatud ja et teaduslikud nimed pea kõik oliwad tarwis uuesti luua. — Teaduse ja jaotuse poolest pidin täitsa iseteed käima, kui seda seni ajani Eesti keele uurijad, ja nimelt ka kaks meie

suuremat keeletundjat Ahrens ja Wiedemann, on käinud. See tuli jest, et mina Gestlasena Eesti keele sees olen üles kaswanud ja ifka rahwa seas elanud ja mul selle pärast keele kohta teised tundmused on kui nendel. — Eesti tuleb siin hääle- ja sõnaõpetus wälja, mille järele pea ka lauseõpetus ilmuma saab. Raamat on nõnda kokku seatud, et igaüks, kes Eesti keelt kõneleb, wõib nii hästi grammatika kui ka keele täiesti selgeks saada, kui ta raamatu ka ühe ainsa korra järke mööda läbi õpib ehk hoolega ja mõteldes läbigi loeb.

Nõmsa lootusega saadan siis raamatu Eesti rahwa ette. Laotagu ta Eesti rahwa seas meie ilusa kalli Eesti emakeele teadust ja õpetagu Gestlasi oma keele ilu, wõimu ja kaunist imekspanemise wäärt sisemist ehitust tundma. Raamatust märkab igaüks, misjagune suur ja ilus pärandus see on, mis meie esiwanemad meile Eesti keele näol on pärida jätnud. Kaswatagu ja suurendagu see raamat oma kohast armastust Eesti keele vastu. Jumala õnnistus olgu temaga! Seda soowib südamest

Tartus. Talwekuul 1883.

S. A. S.

Zuhataja.

I. Häälõpetus (§ 1—30).

		Lehet.
1—3	Häälikutest	1
4—7	Täishäälikutest	2
8—13	Umbhäälikutest	3
14 20	Häälikute kolmest pikkuse järgust	5
21—23	Häälikute peenendusest	11
24—26	Silpidest ehk hüüdudest	12
27—30	Rõhust	14

II. Sõnaõpetus (§ 31—183).

31—34	Sõnade juurest ja tüvist	18
35—36	Sõnade jagudest	20

Painutamise (§ 37—44).

37—39	Painutamisest üleüldse	21
40	Esimene painutus: Põendus	23
41	Teine painutus: Kõvendus	23
42	Kolmas painutus: Põhmendus	24
43	Neljas painutus: Sarnandus	25
44	Viies painutus: Vähenus	26
45—47	Nimesõna	28
48—49	Omabuse sõna	29
50—51	Aruse sõna	30
52	Arvuse sõna	31

Käänamine (§ 53—127).

53—55	Käänamisest üleüldse	33
56—73	Käänetest	34
74—75	Käänatused	43
76—81	Esimene käänatus: Kuus liiki	46
82—89	Teine käänatus: Seitse liiki	51
90—91	Kolmas käänatus: Kaks liiki	62
92—95	Neljas käänatus: Kolm liiki	63
96—98	Viies käänatus: Kolm liiki	66
99—103	Kuues käänatus: Viis liiki	70
104—105	Seitsmes käänatus: Kaks liiki	73
106—111	Kaheksas käänatus: Viis liiki	75
112—115	Üheksas käänatus: Neli liiki	79
116—119	Kümnes käänatus: Neli liiki	81
120	Omabuse sõna ja nimesõna ühes käänatud	85
121—125	Aruse sõnade käänamine	86
126—127	Arvuse sõnade käänamine	90

§§	Wõrdlemine (§ 128—131).	Rehet.
128—129	Wõrdlemisest üleüldse	92
130	Esimene wõrrelbus	92
131	Teine wõrrelbus	94
132—134	Aljasõna	95
	Põõramine (§ 135—177).	
135	Põõramisest üleüldse	97
136	Jaataw ja eitataw kõne	97
137	Tegetawil ja tehtawil	98
138—142	Kõnewiisid	98
143	Arw	102
144	Põõrdeb	102
145—148	Ajad	103
149—150	Põõratuseid	105
151—153	Esimene põõratuse: Kolm liiki	107
154—158	Teine põõratuse: Wiis liiki	113
159—160	Kolmas põõratuse: Kaks liiki	118
161—165	Neljas põõratuse: Wiis liiki	122
166—167	Viies põõratuse: Kaks liiki	125
168—172	Kuues põõratuse: Wiis liiki	128
173—177	Seitsmes põõratuse: Wiis liiki	132
178—179	Määrasõna	135
180—181	Ees- ja tagasõna	138
182	Sidesõna	139
183	Süüdsõna	140

I. Hääleõpetus.

Häälitutest.

§ 1. Eesti keele tähed, millega kõiki Eesti keeli sõnu võib kirjas üles tähendada, on järgmised 23:

a, b, d, e, g, h, i, j, k, l, m, n, o, p, r, s(s), t, u, w, õ, ä, ö, ü.

Suurelt kirjutatud on neil tähtedel järgmine kuju:

A, B, D, E, G, H, I, J, K, L, M, N, O, P, R, S, T, U, W, Õ, Ä, Ö, Ü.

Liisa 1. Wõõraste sõnade kirjutamiseks on pääle nende veel järgmisi wõõraid tähti waja, mida tarwis on tunda, neid on 7:

c, f, q, v, x, y, z.

Suurelt kirjutatud:

C, F, Q, V, X, Y, Z.

Liisa 2. Tähte c üteldakse a, o, u, l, r ees just nii kui l, aga e, i, ä, ö, ü, y ees on ta is; f puhutakse alumiste hammaste ja päälmise moka wahelt pea kui wh; q on nii palju kui kw; x on ks; y on ü; z Saksja ja Italia keeli sõnades on ts, miidu niisama kui tafane s. Wõõra keeli sõnades on veel leida ch ja sch; ch on meie kõwa h (Italia keeli sõnades on ch nii palju kui k, Prantsuse keeli sõnades ch = m ja Inglise keeli sõnades sch = u); sch on Saksja keele rääkijate käest õppida.

Liisa 3. Ladina keele tähtebe rida on ühes nende wõõraste tähtebeega järgmine:

a, b, c, d, e, f, g, h, i (j), k, l, m, n, o, p, q, r, s, t, u,
v, w, x, y, z.

§ 2. Kõik ülemal antud kirjamärgid nimetatakse ühe sõnaga tähekoogu ehk tähestik (alphabeta). Kui tähestiku üksikut märki suuga üteldakse, et teda kõrwaga kuuleme, siis on tema nimi hääle ehk selgemalt häälik, aga kui teda kirjutatakse ehk trükitakse, nii et teda filmaga näeme, siis on ta nimi täht ehk pookstaw.

§ 3. Rõik tähed ja häälikud langewad kahte suurde jalku:

- 1) täishäälikud (vocales): a, e, i, o, u, õ, ä, ö, ü;
- 2) umbhäälikud (consonantes): b, d, g, h, j, k, l, m, n, p, r, s (š), t, w.

Lisa. Umbhäälikuid hüütakse ka kaashäälikuteks, sest et nad üksi täishäälikute kaajas selgesti kuuldawats jaawad.

Täishäälikuteft.

§ 4. Täishäälikud on kolmesugused:

- 1) kõwad: a, o, u, õ;
- 2) pehmed: ä, ö, ü;
- 3) keskised: e, i.

Lisa 1. Pehmeid täishäälikuid (ä, ö, ü) hüütakse ka ümberhäälikuteks, sest et nad kõwadest (a, o, u) on sündinud ehk ümber tehtud.

Lisa 2. Pandagu wahet õ ja õ wahel hoolega tähele; õ on sõnas „õis“, aga õ sõnas „õis“. Kuda õ Gesti keelesse on saanud, ei tea selgesti ütelda. Mit palju on teada, et ta noorem häälik on kui teised. Ta seisab kõige enam jääl, kus enne o oli, näitujeks: toon tõin (enne: toin), õigus (enne: oigus) j. n. e.; siis on teda weel leida endise a, e, õ asemel, näitujeks: põlema (enne: palama), sõna (enne: sana), tõit (enne: teit), lõin (enne: lõin, sõnast lõima) j. n. e. Soome keeles õ häälikut ei ole, aga mõnes teises Ugri keeles on.

§ 5. Täishäälikud langewad sõnades leitamuse poolest kahte osasse:

- 1) niisugustesle, mis terwes sõnas leida: a, e, i, u;
- 2) niisugustesle, mis üksi sõna ees otjas (pääjuure, see on esimeses, silbis) leida: o, õ, ä, ö, ü.

Täishäälik o mõib teises silbis üksi niisugustes sõnades ette tulla, kus b, d, g tüwist wälja langewad (waata § 44 ja 78), näitujeks: kubu koo, ladu lao, sugu soo j. n. e. Muudu on o ikka üksi esimeses silbis leida.

Lisa 1. Ennemuiste oli lugu selle poolest teist wiisi. Siis mõiswad tõit tähed terwes sõnas seista, aga üksi sel kombel, et kõwad täishäälikud kõwadega ja pehmed pehmetega ühes sõnas mõiswad olla, ehk teiste sõnadega ütelda: kui esimene täishäälik sõnas kõwa oli, siis pidiwad ka teised kõwad olema, aga kui esimene täishäälik pehme oli, siis pidiwad ka teised pehmed olema, ja üksi keskised tohtiswad kõwadega ja pehmetega ühes sõnas seista, näitujeks: armastama, hooletumalt, lubada, õnnelikud j. n. e., aga: arätämä, häbitömäl, rõhkidä, külmetämä j. n. e. Seda seadust hüütakse täishäälikute loomujärjeks (vocalharmonia). Müüdses Gesti kirjakeeles seda täishäälikute loomujärge enam ei ole, waid igal pool, kus enne ä teises silbis ja edasi seisis, jääl on nüüd a, ja kus enne õ ehk ü oli, jääl on nüüd u, näitujeks: arätama, häbitumalt, rõhkidä, külmetama; mõnes kohas seisab endise ü asemel ka i, enne üteldi näitujeks: näütämä, käüs, lõudä j. n. e. aga nüüd üteldakse: näütama, täis, leida. Täis-

häälikute loomujärge on veel täiel mõõdul Võru keelemurdes, siis veel Soome, Ungari ja mõnes muus keeles leida.

Liisa 2. Sagebaste kirjutatakse veel nüüd teises, kolmandas j. n. e. silbis o, kus u peaks olema, nagu: tego, elo, kogodus, kirilo j. n. e. See ei ole õige, vaid sääl peab seisma: tegu, elu, kogodus, kiriku.

§ 6. Täishäälikutest sünnivad liitmise teel kaksiktäishäälikud (diphongi); neid on Eesti keeles 18:

ae, ai, au; ea, ei; iu; oe, oi, ou; ui; õe, õi, õu; äe, äi, äu; öi; üt.

Liisa. Kaksiktäishäälikud ae, oe, äe on enbistest ai, oi, äi sünninud; sõnad aeg, poeg, päev j. n. e. olivad ennemuiste aiga, poiga, päivä. Teistest on ea muist endistest tühest silbist saanud, nagu sõnades: tean, sean, nean, mis ennemuiste teedan, seedan, (säadan), needan olivad (d langes välja ja e lühenes ära), muist pikast ää häälest tekkinud, nagu sõnades: hea, pea, seal, heal, kus aga õigem on kirjutada: hää, pää, sääl, hääi. Viimaks tuleb eu üksi mõõtras sõnas „proua“ ja üi üksi sõnade piiu, jüü, rüü mitmuse osastawas (§ 91) ette.

§ 7. Kaksiktäishäälikuteist võivad üksi ai, ei ja ui kolmandas (rõhuga) silbis seissta, näituseks: maasikaid, wigaseid, noorikuid j. n. e. Teises silbis võivad need kaksiktäishäälikud üksi siis seissta, kui endine teise silbi täishäälik on ära langenud, näituseks: küünlaid, pandlaid, ahneid, laeneid, kangruid, tuhkruid j. n. e. (kus enne küün(a)laid, pand(a)laid, ahne(e)id, laene(e)id, kang(u)ruid, tuhk(u)ruid oli). — Kõik teised kaksiktäishäälikud tohivad ainult esimeses silbis seissta.

Umbhäälikuteist.

§ 8. Nagu täishäälikud, nii on ka umbhäälikud oma loomu järele kolmesugused:

- 1) kindlad (mutae): b, d, g; p, t, k;
- 2) wenivad (liquidae): m, n, l, r, i (s);
- 3) keskised (mediae): j, h, w.

Liisa. Kindlasti hüütakse ka b, d, g pehmeteks ja p, t, k kõvadeks. Pääle selle nimetatakse veel wenivaid vedelateks ehk sulahääliks. Viimastest on m ja n tumedad, l hele, r võrisew, i (s) misisew ehk jisise, h õhku, i kuugistaw, w wilistaw hääi.

§ 9. Kõik umbhäälikud võivad sõnade sees seissta, aga tähtedest b, d, g on nimetada, et üksigi Eesti keele sõna nendega ei alga, vaid kus vaja, sääl on p, t, k. Kõik teised umbhäälikud võivad sõnade esimesed tähed olla.

Liisa. Üksi teistest keeltest võetud sõnad võivad b, d, g-ga algada, nagu: Berlin, Dublin, Ganges j. n. e.

§ 10. Need suu sees ja suu ligi olevad liikmed ja kohad, mille abiga tähti ja sõnu võime ütelda ja üleüldse kõneleada, hääldatakse kõneriistadeks. Kõneriistade järele jagatakse umbhäälikud järgmistesse jagudesse:

- 1) kurgu hääled (gutturales): k, g, l, h;
- 2) hamba hääled (dentales): t, d, s;
- 3) keele hääled (linguales): r, l;
- 4) huule hääled (labiales): p, b, w;
- 5) nina hääled (nasales): m, n.

Liisa. Meelde tuleb, et hamba hääle ja n juures ka keel, w juures ka hambad, m juures ka huuled ja j juures ka keel üteldes liikumas on.

§ 11. Häälikud, mis nendesamade kõneriistadega välja üteldakse, on üks teisega sugulased ja võivad üks teiseks ümber muutuda. See sünnib järgmisel viisil:

- a) Kurgu häälest g saab kurgu hääle k; näituseks sõnadest „ränga, saagi“ saab „rängk, saak“ (wiimne täishäälik langeb ära).
- b) Kurgu häälest g saab kurgu hääle j; nõnda saab sõnadest „pärge, härke“ muudetusele „pärja, härja“.
- d) Kurgu häälest h saab kurgu hääle k; endistest sõnadest „ühde, kahde“ sai selle põhjusel „üks, kaks“ (e langeb otsast ära, h-st saab k ja d-st s).
- e) Hamba häälest d saab hamba hääle t; sõnadest „niidu, nooda“ saab „niit, noot“ (wiimne täishäälik langeb ära).
- g) Hamba häälest d saab hamba hääle s; endistest sõnadest „wiide, kuude“ sai sel viisil „wiis, kuus“ (e langes ära).
- h) Huule häälest b saab huule hääle p; sõnadest „hoobi, kaabu“ saab „hoop, kaap“ (wiimne täishäälik langeb ära).
- i) Huule häälest b saab huule hääle w; sõnast „leiba“ saab „leiva“.
- j) Hamba hääle d ja nina hääle n ütlemisel on ka keelt waja, selle pärast sünnib, et d, kui tal keele hääled l, n, r ees on, nendega koguni ühte sulab; nõnda saab sõnadest „walda, kändu, korda“ muutmisel „walla, kändu, korra“.
- k) Nina hääle m tarvitab ka huult, selle pärast sulab huule hääle b temaga ühte; nõnda „hambad, lambad“, „hammas, lammas“.
- l) Kurgu hääle j ja hamba hääle d tarvitavad mõlemad ka keelt, selle pärast muutub d j-ks; sõnadest „rada, sada“ saab „raja, saja“.

§ 12. Nagu täishäälikutest kaksitähähäälikud, nii sünnivad ka umbhäälikutest liitmise teel kaksitumbhäälikud; kõige sagedamalt tarvitatakse sõnades järgmisi 41:

bj, pj; bl, pl; br, pr; ps; tk; dj, tj; dr, tr; ts; dw, tw; gl, fl; gr, kr; ks; ht; hl; hm; hu; ht; hw; hj; lb, lp; lg, lk; ld, lt; lm; lw; lj; mb, mp; nd, nt; ng, nk; rb, rp; rd, rt; rg, rk; rj; rm; rn; rs; rw; st; sk; sn; sw; sj.

Liisa. Selles kaksitumbhäälikute ribastikus on päält näha 58 tükki, aga süüsi feisab ees, et 41 peab olema. See tuleb sest, et iga semitoloni (;) wahel üks ainuke kaksitumbhäälik on arvatud, sest näituseks bj ja pj on diguse pärast üks ja teesama kaksitumbhäälik; pj ei ole muud midagi kui kaksitumbhäälik bj lõwendatud. Seda näitab ka sõna: kabja (raud) ja kapja (rautama) j. n. e. Niisama on lugu teiste kaksitumbhäälikutega, nagu: bl, pl; br, pr; dj, tj ja muud; näit. kuba (walu) ja kupa (saama), sõbra (arm) ja sõpra (armastama), ubja (nõör) ja utja (kiigutama) j. m.

§ 13. Kolmitumbhäälikuid on wahel, neist on tähele panna 12:

lks; lps; lts; nps; nks; nts; rfs; rps; rts; rsk; rst.

Liisa 1. Mõned neist ei ole palju tarvitatavad, aga süüsi tulewad nad kuuldawale. Näituseks olgu igaltsest üks sõna: wilks, sulps, seltis, komps, konts, konts, kunst, fors, sirps, narts, wärske, worst.

Liisa 2. Üksi niisuguseid umbhäälikute hunikuid arwatase ldesse kaksit. ja kolmitumbhäälikuteks, mis sõna tilwis on; aga kui tilwi ja lõpu umbhäälikud kokku juhtuvad, siis ei ole nad mitte kaksit. ega kolmitumbhäälikute seffa arwata, näit.: meeste, Soomlane, sakste, Muustlane, umbne, seltslane j. n. e. Siin ei ole st, ml, lste, sil, mbn, ltsl mitte kaksit. ega kolmitumbhäälikud, waid tilwi ja lõpu kokkujuhtumised.

Säälikute kolmest pikkuse järgust.

§ 14. Kõigil teistel tuntud keelstel on häälikud pikkuse poolest kahesugused: lühikesed ja pikad. Mitte nõnda ei ole lugu Eesti keeles. Eesti keele hääled on selle poolest kolmesugused: 1) lühikesed, 2) pikad ja 3) ülipikad. Seda on nii hästi täishäälikute kui ka umbhäälikute juures leida. Seda kolmekordist pikkust näidaku järgmised sõnad: sada (meest), saada (mulle firi), (tahtsin seda asja) saada. Sõnas „sada“ on esimene a lühike, sõnas „saada“ on aa pikk (kaks korda nii pikk kui sõnas „sada“), ja sõnas „saada“ on aa ülipikk (neli korda nii pikk kui sõnas „sada“). Niisama on lugu umbhäälikutega: (hobuse) kabi, kapi (uks), (pane raamat) kappi. Sõnas „kabi“ on b lühike, sõnas „kapi“ on p pikk (kaks korda pikem ehk kõwem kui b sõnas „kabi“) ja sõnas „kappi“ on pp ülipikk (neli

forda pikem ehk kõnem loomu poolest kui b sõnas „kabi“). Seda viisi on lugu kõigi häältega ja nimelt ka siis, kui nad ühesugused ega sarnased ei ole. Meie nimetame lühikesti hääli esimeseks järguks (1. j.), pikki teiseks järguks (2. j.) ja ülipikki kolmandaks järguks (3. j.). Nõnda seisab sõnas „magan“ g 1. järgul, sõnas „maksan“ k 2. järgul ja sõnas „maksin“ k 3. järgul; niisama: kulum, kuulen ja kuulsin; olen, otsin, otsisin; käran, naeran, naersin j. n. e. Kus seniaegne kirjaviis teise ja kolmanda järgu vahel vahet ei tee, jääb on siin raamatus kolmanda järgu täht paks. Pandagu aga hoolega tähele, et see paksus mitte järele teha ei ole, vaid üksi näitustes silma jaoks on tehtud, et vahet mõib teha.

Lisa. Meie uus kirjaviis on küll palju täielisem kui vana oli, aga veel ei ole ta nii täteline, et kõigi meie keeli sõnu mõistmise loomu järele üles kirjutada. Lühikesti ja pikki hääli mõime küll kirjutada, aga ülipikki üksi mõnes kohas. Säär, kus seniaegne kirjaviis vahet teise ja kolmanda järgu vahel ei tee, olgu siin raamatus täht paks wahet tegemiseks. Seda on hädasti tarwis, sest muudu ei ole wahet tegemine mitu korra fugugi mõimalik, näituseks: ajas karja metsa. Seda ütelnust mõib kahte viisi mõista: Üksford tähendab ta: ajas karja (täieste) metsa, aga teine ford: ajas karja meisa (kui isa vastu tuli). Esimeses lauses on rj (sõnas karja) teisel järgul, aga teises on rj kolmandal järgul. Järgmised tabelid (§ 15—19) saavad seda veel selgemaks tegema.

§ 15. Kõigi Eesti keele kolme järgu pärast mõime järgmise häälikute kavasliku (systema) üles panna:

a) Täis-
häälikud:

Näitused:

1. järf.	2. järf.	3. järf.	1. järf.	2. järf.	3. järf.
a	aa	aaa	jada (meesti)	jaada (mulle kiri)	jaada (tahtma)
e	ee	eee	kere (pääle)	keere (on paelas)	keerde (pärast)
i	ii	iii	füli (filedaks)	füili (offad)	füili (püüdma)
o	oo	ooo	kogu (ja selts)	koogu (ots)	hoogu (andma)
u	uu	uuu	tule (hark)	tuule (hoog)	tuulde (lööma)
õ	õõ	õõõ	mõsa (kaswab)	põõsas (lehtab)	põõsa (õied)
ä	ää	äää	järe (tuli)	jääre (luu)	jääri (mööda)
ö	öö	ööö	löma (ja pehme)	fööma (aeg)	fööma (minema)
ü	üü	üüü	üdi (luus)	füüdi (mees)	püüdma

b) Umb-
häälikud.

Näitused:

1. järk.	2. järk.	3. järk.	1. järk.	2. järk.	3. järk.
b	p	pp	taba (mis lufus)	tapa (ära)	tappa (tahtma)
d	t	tt	nodi (taskus)	noti (mees)	notti (saama)
g	f	ff	waga (mees)	wafa (sees)	waffa (softma)
l	ll	ll	wala (wett)	walla (amet)	walla (jääma)
m	mm	mm	juma (wees)	jumma (raha pärast)	jumma (arwama)
n	nn	nn	lina (laswab)	linna (majad)	linna (minema)
r	rr	rr	wari (kaob)	narri (tembud)	narri (naerma)
s	sf	sf	kafi (minema)	kassfi (poeg)	kassfi (peksma)
h	—	h	lahu-tama	(ei olegi)	lahku-ma
w	—	—	kōwa	(ei olegi)	(ei olegi)
j	—	—	maja	(ei olegi)	(ei olegi)

§ 16. Nagu sest tabelist näha, tähendavad üksi seiswad tähed ikka lühikesi häälikuid, see on esimest järku, needsamad tähed kahekorbselt on pikad ja seisawad teisel järgul, ja üksi p, t, f tähendawad oma kōwaduse pärast isegi teist järku, sest et nad just nii pikad on kui bb, dd, gg. Ülipikka kolmandat järku näeme pakfufe abil, aga pp, tt, ff juures ei ole pakfust waja, sest et need isegi kolmanda järgu pikkused on. Tähest h on ütelda, et tal üksi esimene järk (kahe täishääliku wahel) ja kolmas järk (teise umbhääliku ees) on, aga teist ei olegi. Tähtedel w ja j ei ole teist ega kolmandat järku, waid üksi esimene.

Lisa 1. Terane mõlleja saab, kui hoolega ees seiswat tabelit tähele paneb, peagi aru, et esimese järgu häälikud teise ja kolmanda järgu häälikutele põhjaks on, ja et teise ja kolmanda järgu tähed loomu poolest mitte kahe- ehk neljakorbsed ei ole, waid et nad muud ei ole kui pikaks ja ülipikaks wenitatud esimese järgu häälikud. Kui neid kahekorbselt kirjutatakse, nagu see meie kirjawiisiks sünnib, siis tuleb see sest, et meil trükkis ega kirjas parajaid märka ei ole neid kolmes järgus ühekorbselt kirjutada. Nõnda ei ole siis aa, ee, ii x. ll, mm x. sees loomu poolest mitte kahte a, e, i x. l, m x., waid üks ainus, ehk küll kirjas filma ees neid kats seisab. Üksi b, d, g teisel järgul on ka ühekorbsed märgid p, t, f, aga kolmas järk on ka siin kahekorbsesti kirjutatud. Selle järele ei ole raske ära mõista, et p, t, f loomu poolest mitte isetiähed ei ole, waid et nad pakfalt b, d, g teine järk on.

Lisa 2. Ennemuiste — ja weel praegu suure jao Seftilaste suus — üteldi pikad ja ülipikad täishäälikud ikka puhtalt, aga murretes hakati neid muutma selle läbi, et aa ette o' ehk u, ee ette i, oo ette u, ää ette e ehk i üteldi. Sarnasel wiisil üteldi ka õõ taha e ja üü taha i. Näitused:

Enne: Murdes:

aa oa, ua
ee (ie)

Enne:

maa, saapad, jaama
tee, meel, keema

Näitused:

Murdes:

moa, soapad, soama
tie, miel, kiema

Näitusjed:

Enne: Murdes:

oo uo
 ää eä, ea; iä, ia
 öö üö
 õõ õe
 üü üi

Enne:

foo, joo, tooma
 hää, pää, rääkima
 töö, lööt, jõoma
 rööm, pööjas, õögama
 süü, püüdma, nüüd

Murdes:

fuo, juot, tuoma
 hea, pea, reatima
 tiib, lüöt, südma
 rõem, põejas, õegama
 süi, püidma, nüid

Pikk aa ja ää muutis, nagu tabelist näha, ennast mitmet moodi, nõnda sai pifast aa tähest ühes murdes oa, teises ua [maa, saapad, saama j. n. e. moa, soapad, soama j. n. e. mua, suapad, suama j. n. e.] ja ää tähest sai eä, siis aga weel ia ea, iä, ia [hää, pää, rääkima j. n. e. heä, peä, reatima j. n. e. hea, pea, reatima j. n. e. hiä, piä, riakima j. n. e. hia, pia, riakima j. n. e.]. Sellest sünnib liig mitmesugune kirjawiis. Selle pärast on kirjakeelele kõige parem nõnda kirjutada, nagu muiste kõit rahwas rääkis ja nagu weel nüüd suur hull rahwas räägib, see on: kõit pifad täis- häälikud üteldagu puhtalt: hää, pää, rääkima, rööm, süü, nüüd j. n. e., aga ei mitte: hea, pea, reatima, rõem, süi, nüid.

§ 17. Rakfittäishäälikutega on lugu teine kui üksikute häälikutega. Siin seisawad kaks häälikut kõrwa, selle pärast ei wõi nad enam kokku esimesel järgul olla, sest et nad mõlemad kokku teise järgu pikkused on, ja kui teist täishäälikut weel pikendatakse, siis on juba kolmas järk käes. Selle pärast ei ole rakfittäishäälikutel esimest järku, waid üksi teine ja kolmas järk. Järgmine tabel näitab ilma pakfuseta teist, pakfuseta kolmandat järku:

Näitusjed:

1. järk.	2. järk.	3. järk.	2. järk.	3. järk.
ae	laewa (mees)	laewa (astuma)	taewas (on selge)	taewas (on tähed)
ae	naeran	naerda	waewata	waewan
ai	laia (mere)	laia (merd)	tainas (on hapu)	taina (juur)
au	laulu (mees)	laulu (kuulma)	aurata	aurab
ea	teadustus	tean	seadelda	seadlen
ei	seina (kell)	seina (lupjama)	eine (on wäike)	eine (iwa)
iu	liua (äär)	liuda (panema)	kiusata	kiusan
oe	koera (jalg)	koera (hüüdma)	Koeru (fishelk.)	poegib
oi	koiva (mees)	koiva (tõstma)	oinas	oinab
ou	—	(ei olegi)	(ei olegi)	(ei olegi)
ui	kuiva (jõe)	kuiva (jõe)	muidu	muid
õe	nõela (film)	nõela (ostma)	nõelata	nõelab
õi	õied	õifi	lõigata	õige
õu	õue (pää)	õue (minema)	nõue	nõude (järele)
äe	päewa (käes)	päewa (tegema)	(ei olegi)	(ei olegi)
äi	äia (isa)	äia (armastama)	käitata	käian
äu	käufsub	näub	käinata	käwab
õi	kõie (pää)	kõide (panema)	tõinata	tõinab
—	üi (ei olegi)	füid (§ 91)	(ei olegi)	püid (§ 91)

Tähele on panna, et kassiktaishäälitüd, ei ialgi oma eist-
mest, waid ikka oma teist häälitut kolmandal järgul pikendawad,
nagu tabel näitab.

§ 18. Kassikumbhäälikutel ei ole, sellesama põhja pärast
nagu kassiktaishäälikutelgi, mitte esimest järku, waid üksi teine ja
kolmas järk. Et nüüdses kirjawiisis teise ja kolmanda järgu
wahel mitme kassikumbhääliku juures juba muidugi wahet teh-
takse, siis ei ole paksumt iga sõna juures waja, waid üksi sääl, kus
weel wahet ei tehta. Tähele on weel panna, et kassikumbhääli-
kud kolmandat järku mõni kord oma esimese (nagu: Ib, Ig zc.)
mõni kord teise umbhääliku läbi näitawad (lp, lk zc.). Särgmine
tabel näitab kassikumbhäälikute teist ja kolmandat järku:

järl.		Näitused:					
2. järl.	3. järl.	2. järl.	3. järl.	2. järl.	3. järl.	2. järl.	3. järl.
bj	pj	lubja (tüff)	lupja (tegema)	lubjata	lupjama		
bl	pl	kubla (haigus)	kupla (saama)	ablas	apla		
br	pr	föbra (päraft)	föpra (aitama)	kobrutama	koprama		
ps	ps	kopsu (liha)	kopsu (ööma)	kopjata	kopsama		
tk	tk	kakku (töbi)	kakku (kartma)	kakun	kakuda		
dj	tj	udja (nöödr)	utja (kiigutama)	udjata	utjama		
dr	tr	nödra (mehe)	nötra (meest)	kedran	patrama		
ts	ts	metfa (mees)	metfa (minema)	otfin	otfida		
dw	tw	ladwa (ots)	latwa (saama)	ladwata	latwama		
gl	fl	wagla (auf)	wakla (surmama)	waglast	waklastid		
ks	ks	makfu (eest)	makfu (nööduma)	makfan	makfama		
hj	hj	ahju (kiwi)	ahju (kütma)	kuhjata	kuhjama		
ht	ht	rohkendama	wihku (panema)	kahkerdama	kohkuma		
hl	hl	kahlu (fide)	kahlu (kandma)	kahlata	kahlama		
hm	hm	lehma (piim)	lehma (ajama)	kahmata	kahmama		
hn	hn	köhna (mehe)	köhna (meest)	ihnus (mees)	ihnus (pole hääl)		
ht	ht	tohterdama	lehthe (lööma)	uhtina!	kahtlema		
hw	hw	kihwa (ots)	kihwa (näitama)	kihwata	kihwama		
lb	lb	kölbuline	kölbun	nilbe (leht)	nilbe (lehe)		
lb	lp	halbi (mehe)	halpi (meest)	halbime	halpissime		
lg	lg	walgendama	walgus	walgutama	walguma		
lg	lf	palga (eest)	palka (saama)	palgata	palkama		
lb	lb	fuldift (karikat)	fuldne	muldift (hoonet)	muldne		
lb	lt	fuldi (harjus)	kulti (hoidma)	wildakas	wiltu		
lj	lj	wälja (päääl)	wälja (minema)	haljendama	haljama		
lm	lm	ilma (sees)	ilma (näitama)	ilmutama	ilmuma		

Näitusjed:

2. järk.	3. järk.	2. järk.	3. järk.	2. järk.	3. järk.
lw lw	halwa (ilmaga)	halwa (meesi)	halwaku	halwama	
mb mb	umbist (teed)	hamba (walu)	tõmbutama	tõmbama	
mb mp	tembu (mees)	tempu (tegema)	pumbake	pumpame	
nd nd	mändist (keppi)	mändne (kepp)	windutama	winduma	
nd nt	hundi (jaht)	hunti (lastma)	wändatakse	wäntama	
ng ng	hinge (õhk)	hinge (trööstima)	wingub	winguma	
ng nk	pingi (pää)	pinku (tõstima)	kingite	kingima	
rb rb	tarbe	kirblit	kärbes	wärblane	
rb rp	firbu (pärašt)	firpu (püüdma)	worbin	worpinta	
rd rd	kardist (asja)	kardne (ašt)	fördutama	förduma	
rd rt	hurda (nahk)	hurta (hüüdma)	kardan	karta	
rg rg	wargist (wiifi)	wargjel (wiifil)	nörgutama	nörguma	
rg rk	targa (mehe)	tarla (meesti)	torgin	torkida	
rj rj	karja (pois)	karja (minema)	harjutama	harjuma	
rm rm	hirnu (pärašt)	hirnu (andma)	jurmati	jurman	
rn rn	firnu (jees)	firnu (panema)	hirnub	hirnuma	
rs rsj	märsti (nöörid)	märsti (wõtma)	puršib	puršima	
rw rw	hirwe (jalad)	hirwe (püüdma)	tarwitama	tarwis	
sj sj	asja (pärašt)	asja (diendama)	kosjad	kosjastib	
st st	fasti (jees)	fasti (ostma)	astun	astusin	
st sf	waskist (wäramat)	wastne (wäraw)	—	uštuma	
sn sn	käsna (tüff)	käsna (waotama)	wisnapuu	käsnašib	
sw sw	rašwa (jees)	rašwa (wõtma)	kašwatama	kašwama	

§ 19. Kolmikumbhäälikutel ei ole muidugi ka esimest järku, waid neil on ka üksi teine ja kolmas järk. Teises järkus on kahe hääliku wahel ikka **k**, **p**, **t**, **s**, aga kolmandal järkul on ikka **k**, **p**, **t**, **s**. Särgmine tabel näidaku kolmikumbhäälikute teist ja kolmandat järku:

2. järk.	3. järk.	Näitusjed:			
2. järk.	3. järk.	2. järk.	3. järk.	2. järk.	3. järk.
lks lks	wilksu (wiifi)	wilksu (tegema)	wilksub	wilksjuma	
lps lps	sulpsu (kala)	sulpsu (lööma)	sulpsjata	sulpsjama	
lts lts	felti (liige)	felti (tulema)	taltsutama	taltsjuma	
mps mps	kompju (jees)	kompju (andma)	kompšiwad	kompšjuma	
nfs nfs	konksu (ots)	konksu (tegema)	wönksjub	wönksjuma	
nts nts	kintju (üंबर)	kintju (mööda)	tantšin	tantšjin	
nst nst	kunsti (mees)	kunsti (õppima)	kunstitama	kunštjuma	
rfs rfs	širksu (samm)	širksu (lööma)	širksutama	širksjuma	

Näitused:

2. järk.	3. järk.	2. järk.	3. järk.	2. järk.	3. järk. v
rps	rps	firpsi (lööb)	firpsi (lööma)	firpsitama	firpsima
rts	rts	nartsju (hily)	nartsju (hoidma)	nartsitama	nartsima
rsl	rsl	järsku (ehk järsku seina)	järsku (hüüdma)	karski (ehk karsi)	wärste
rst	rst	wersta (taga)	wersta (möödma)	worstib	worstima

§ 20. Nagu tabelid § 15 ja § 17 näitavad, on kõik pikad täishäälikud ja lakkittäishäälikud teisel järgul seismas. Kui nende külge seltsamal pikkusel b, d, g, s liitub, siis jäävad nad ikka sellesama järgu päale, näituseks: hoobi, taadi, saagi; kauba, eide, laugu, poisi *re*. Aga kui need umbhäälikud § 11 a), e) ja h) järele p, t, k, sf näo mõtavad, siis jäävad pikad täishäälikud ja lakkittäishäälikud küll niisama pikaks, aga sõna ise tõuseb kolmandale järgule, ja ülemal antud sõnadest saab sel wiisil: hoop*i*; taat*i*, saak*i*; kaup*a*, eite, laut*u*, pois*si*.

Häälikute peenendusest.

§ 21. Häälikuid d, t, h, l, n, r, s üteldakse hulgas sõnades nii wälja, nagu oleks nende taga ehk koguni sees lühike i ehk j, ehk küll kõrw i ehk j sarnaseid tähti endid ei kuule. Seda ütlemist nimetatakse peenendamiseks (Ahrensi grammatikas „Dilution“). Paremaks arusaamiseks seisiku järgmises tabelis esimeses reas mõned sõnad peenendusega ja teises ilma peenenduseta:

Peenendusega:

(kaubal on) pood
 (lauljal on) noot
 (pääs on) nutt
 (wälja- ehk öö-) wagt
 (küdujal on) pool
 (põdejal on) will
 (lume aeg on) talw
 (hobune on) kõrw
 (haawal on) arm
 (sõrme ümber on) mäss
 (lapsel on) kann
 (were imeja) kaan

Peenenduseta:

(fina) pood (üles)
 (kalapüüdjal) noot
 (kurwastuses) nutt
 (õlles on) wagt
 (mees on sääl) pool
 (lambal) will
 (puu sees on) talw
 (kuulmiseks on) kõrw
 (füdames on) arm
 (wäljas tuisj ja) mäss
 (õlles on) kann
 (püti) kaan j. n. e.

Difa. Mõnes Eesti keele murdes sünnib ka, et b, p, g, k, n peenendatakse, näit.: kuub, papp (preester, aga papp paberist), park (see on ruit, aga park puust), tamm (=weepais, aga tamm = pui) j. m. Kirjakeel siin wähet ei tee.

§ 22. Peenendust ei tähendata ka veel seniaegses kirjamiißis. Siin raamatus saagu ta õppiia filmale Ladina tähe läbi tähendatud, mis peenendatud häälikuks on. Aga kus d, t, l, n, r, s järel juba isegi i ehk j on, sääl ei ole seba tähte tarwisgi, sest et kõik need häälikud i ja j ees peenendatud on, näitufeks: padjad, rudjuma, lodjad, utjade, kottisid, muttisid, kallis, mullikas, fallima, kalja, palju, muljuma, männik, õnnis, sõnnik, tunnistama, kõnnin, sunnin, tunnid, narrid, kurjad, asjad, kosjad, ussid, mässid, passima, pussid j. n. e. Nagu need näitufed tõendamad, on see i ehk j ikka teises silbis.

§ 23. Suures hulgas sõnades on see lühile i teisest silbist ära kadunud, ja selle asemele on peenendus järele jäänud, nagu näitufeks: pood, lood, siid, praad, foot, noot, mutt, nutt, koll, loll, kool, wiil, kann, sonn, sõnn, soon, joon, narr, kaar, kaks, wiis j. n. e. Kõik need sõnad oliwad ennemuiste i-ga: poodi, loodi j. n. e. Kui kaksik- ehk kolmikumbhäälik sõnas seisab, siis on ikka esimene häälik nendes peenendatud, ei mitte teine ega kolmas, näitufeks: Madli, alp, kulp, selts, walmis, nälg, jälg, selg, külge, and, hunt, kant, kont, frants, sundima, fündima, tund, tont, kõrt, märks, part, korw, torn, kärg, järg, färg, pärg, kutsikas, õstja, kast, tust j. n. e.

Lisa 1. Sõnades nagu selg, nälg, pärg j. m. ei ole l, r, mitte selle pärast peenendatud, et neil ennemuiste oles i teises silbis olnud, waid selle pärast, et nende g wõib jaks muutuda: selja, nalja, pärja.

Lisa 2. Sull sõnu, millel muudu se otjas on, saawad näitufeks: saare, kaare, kiine, lääne j. n. e., saar, kaar, kiüs, lääs. See tuleb sest, et see se enne i oli.

Lisa 3. Kui sõnades, millel i otjas, selle i asemele muutes a pandakse (mitmuse otastawas § 89), siis jääwad d, t, l, n, r, s ikka peenendatud, näitufeks: pooda, mutta, kotta, kulla, pulsa, kann, punna, narra, akka, kassa, ussa j. n. e., kus ka: poobisid, muttisid, kottisid, kullisid j. n. e. wõib ütelda.

Lisa 4. Tähele on panna, et palju meelitamise ja laste sõnu peenendatud on, näitufeks: musu, musutama, tudu, ludu, poisu, kaalu, Mannu, kutsu, pääsu, polla, tiilu, utu, utefene j. m.

Silpidest ehk hääliidudest.

§ 24. Silbiks ehk hääliiks nimetame ühte sõna ehk sõna jagu, mis suu ühe ainsa lahtiminefuga ära ütleb. Nõnda wõib siis ühes sõnas üks ehk mitu silpi ehk hääliidu olla. Näitufed:

- a) ühefilbised sõnad: õõ, maa, kuu, auu, mets 2c.
 b) kahefilbised sõnad: i-sa, e-ma, lau-nis, i-lus 2c.
 d) kolmeilbised sõnad: hak-ta-ja, õp-pi-ma, kõi-tu-da 2c.
 e) neljafilbised sõnad: i-ni-me-ne, kuu-lu-tama 2c.
 g) viiefilbised sõnad: õ-pe-ta-mi-ne, õn-nis-te-gi-ja 2c.
 h) kuuefilbised sõnad: a-wal-da-mi-se-le, suu-rus-ta-mi-ses-se 2c.

Liisa. Tähele panna on, et üksigi silp ilma täishääliku või kaksitähahäälikuta ei või tekkida. Selle järele mõivad täishäälikud ja kaksitähahäälikud ilma umbhäälikuta küll täied silbid olla, aga mitte umbhäälikud üksina: neil peab ikka täishäälik ehk ta kaksitähahäälik wahel, ees ehk taga olema, siis alles saawad silbi jaots, aga mitte silbits eneseks.

§ 25. Ühes silbis võib üks häälik ehk mitu häälikut olla, aga mitte rohkem kui kuus. Näitused:

- a) üks häälik (ühe- ehk kahefordfeldt kirjutatud): e-ma, a-ga, õõ 2c.
 b) kaks häälikut: on, ma, ta, see, maa, õnn, ai, oi 2c.
 d) kolm häälikut: õis, aeg, ots, met-sas, pin-gul 2c.
 e) neli häälikut: poeg, järg, roots, felt-si kont-su 2c.
 g) viis häälikut: komps, suits, felts, kriips 2c.
 h) kuus häälikut: frants, kriuks, Prants 2c.

Liisa. Sääle poolest mõivad ühes silbis ette tulla: a) üks täishäälik: i-sa, õõ 2c.
 b) üks kaksitähahäälik: ai, õi-ge 2c. d) üks täishäälik ja üks umbhäälik ja ümberpidi: on, ma, saa-da 2c. e) üks kaksitähahäälik ja üks kaksitumbhäälik ja ümberpidi: õis-ta, krae 2c. h) üks täishäälik ja üks kaksitumbhäälik ja ümberpidi umb-ne, kraa-wi 2c. i) üks umbhäälik, üks täishäälik ja üks kolmitumbhäälik: felts, werst 2c. j) üks umbhäälik, üks kaksitähahäälik ja üks kaksitumbhäälik: wäits, waest 2c. k) kahe kaksitumbhääliku wahel üks kaksitähahäälik: kriuks, prauks 2c.

§ 26. Kui kahe täishääliku wahel üks umbhäälik seisab, siis on see wiimane järgmise silbi oma, näit.: ka-la, wi-ga, õ-la 2c. (mitte: ka-la, wi-ga, õ-la). Aga kui kahe täishääliku wahel mitu umbhäälikut on, siis on üksi wiimane umbhäälik järgmise silbi oma, aga teised eel minewa silbi omad, näit.: met-sa, õnd-sad, kirs-tu (mitte: me-tsa, õn-dsa, kir-stu). Selle järele tulewad sõnad ära jaotada, kui neid weeritakse ehk silbi wiisil kirjutatakse ehk ka rea otsas poolitatakse.

Liisa. Kui sõnu nende ruttukirjutamise ehk sageduse pärast ära lühendatakse, siis on ikka järgmise silbi esimene umbhäälik kõige wiimaks kirjutada, aga mitte täishäälik. Kui järgmise sõnu tahetaks lühendada: seadnud, sündinud, näituseks, lühendatud 2c., siis tehagu seda nii: seadn., sünd., näit., lühend. (mitte seadu., sündi., nättu., lühe.). Ka võib veel lähemal kombel üksi umbhäälikuid kirjutada: sõn., sünd., nt., lühd. — Sga lühendatud sõna järel otgu punkt, mida lühendamise punktiks hülatakse.

R õ h u ft.

§ 27. Eesti keele suurema hulga sõnade esimese, kolmanda ja viienda silbi pääle, kus neid nii palju on, waotab hääle rääkimises hoopis rängemini kui teise, neljanda ja kuienda pääle. Selle waotuse nimi on rõhk (accentus), ja esimest, kolmandat ja viiendat silpi hüütakse rõhutud silpideks, aga teist, neljandat ja kuendat silpi rõhuta silpideks. See rõhk, mis sõna esimese silbi pääl seisab, on alati päärõhk, ja see rõhk, mis kolmanda ja viienda silbi pääl, on kaasrõhk. Näituseks, sõnas „kiri“ on esimese silbi „ki“ pääl päärõhk, aga silp „ri“ on ilma rõhuta, sest kahesilbistes sõnades kaasrõhku ei olegi, aga sõnas „kuulamisele“ on silbi „kuu“ pääl päärõhk, aga silpide „mi“ ja „le“ pääl kaasrõhk, ja silbid „la“ ja „se“ on ilma rõhuta.

§ 28. Mitte kõigis sõnades ei ole kaasrõhk kolmanda ja viienda silbi pääl. Mitmed sõna lõpud (suffixa) nõuavad alati kaasrõhku enesele, üks kõik mitmendas silbis seisawad. Niisugused lõpud on: =mine, =lane, =line, =lik (=liku), =lune, =wa (=wate), =ma (=mate), =ja (=jate), =tama (=dama), =lema, =nema, =telema &c. Nõnda on sõnas „tule-mine“ päärõhk esimese, kaasrõhk kolmanda silbi pääl, ja teine ja neljas silp rõhuta, aga sõnas „taht-mine“ ei ole see mitte nii; päärõhk seisab siin, nagu alati, esimese silbi „taht“ pääl, aga kaasrõhk on teise silbi „mi“ pääl, ja kolmas silp „ne“ on rõhuta. Päärõhk ja kaasrõhk seisawad seega siin üks teise järel. Just niisama on lugu järgmistes sõnades: **G**estlane, **o**htline, **u**skliku, **p**ruufene, **a**ndwate, **w**armate, **k**uuljate, **w**astama, **w**õitlema &c. — Sõnas „õpetamine“ on lugu nii, et teine ja kolmas silp ilma rõhuta ja kaasrõhk neljanda silbi pääl on, niisama sõnades: kuulutamine, **A**stjalane, **s**eaduseline, **a**rmastatama, **h**ooletumatele &c.

Liisa. Sigupe pärast on Eesti keeli sõnad rõhu poolest kõik nõnda, et iga rõhutud silbi järel rõhuta silp peaks seisma. Kui siiski palju sõnu on, kus kaasrõhk kofe päärõhu järel seisab ehk ka alles kofe rõhuta silbi järel, siis on see wägenduse (§ 44) ehk ka sõna saamise läbi tulnud. Sõnades „Gestlane, ohtline, uskliku, wõitlema &c.“ on teise silbi endine täishäälik wägendusel ära tulunud, sest enne seisis siin „Gestilane, ohtuline, uskliku, wõidelema &c.“, ja need sõnad käiswad täieste § 27 seaduse järel. Sõnades „kuulutamine, armastatama, hooletumatele &c.“ peaks ka kolmas silp rõhutud olema, aga lõpud =mine, =tama, =mate. päriwad kaasrõhu omale, selle pärast jääb silp, mis nende ees, ilma rõhuta, ehk tal küll sellegi pärast weel wähe rõh-

kem rõhku on kui teisel silbil. Kui kange see § 27 seletatud rõhu seadus on, näeme ka sest, et keelemurded sõnu selle põhjusel ümber muudavad, näituseks: mis-sugune, nii-sugune zc. saavad selle järele: misjutene, niisutene zc., mis muidugi kirjakeelele ei sünni.

§ 29. Võõrastest keeltest võetud sõnadel ei ole mitte rõhk alati esimese silbi, vaid sagedaste ka teise, kolmanda ja muu silbi pääl. Kui neid Eesti keele sisse võetakse, siis on õperamatute ja kooliõpetajate kord ja kohus õiget rõhku tundma õpetada. Nõnda on näituseks sõnades „Amerika, Italia“ rõhk teisel silbil, sõnades „Amazon, Missisissippi“ rõhk kolmandal silbil, sõnades „Mandolinata, Alexandrowski“ rõhk neljandal silbil j. n. e.

Lisa. Võõrriiti ei ole ka mitte, kui võõraste sõnade rõhku Eesti keele loому järele pruugitakse, see on päärõhk esimese silbi pääle pandakse. Kes selle pärast iga kord võõra keele sõna õiget rõhku ei tunne, üteltu sõna Eesti rõhuga, sest parem on Eesti keele õige kui võõras ebarõhk.

§ 30. Salmide tegijal (salmijal) on väga tarvis sõnade õiget rõhku tunda, sest kes selle õpetust ei oska, see ei mõi häid salmituid teha, vaid ta töö jääb puuduliseks. Paar sõna olgu siin sest asjast üteldud: Päärõhk ja kaasrõhk on luuletusfunkstis kriipsuga (—) ja rõhuta silbid väikese ribuga (◡) tähendatud. Kui üks sõna, rida ehk salm nende märkidega pikkuje poolest üles on pandud, siis on see tema mõõt. Sõna „õpetama“ mõõt on — ◡ — ◡, sõna „õpetamise“ mõõt on — ◡ — ◡ — ◡. Näituseks olgu veel salmituid:

Esimene näitus:

Selle salmitu mõõt:

Päike jõuab,	—	◡	—	◡		
Õhtu jõuab,	—	◡	—	◡		
Leina laulab linnuke	—	◡	—	◡	—	◡
Waikseste,	—	◡	—	◡		
Linda, nõrken'd naene, nõuab	—	◡	—	◡	—	◡
Abikaasa hauale.	—	◡	—	◡	—	◡

(Piirituvi).

Teine näitus:

Mõõt:

Ime, mis igatus meeles,	—	◡	—	◡	—	◡
Rõla mul heliseb keeles:	—	◡	—	◡	—	◡
Musam ihaldab sind!	—	◡	—	◡	—	◡
Tohiltsin tõtata sinna,	—	◡	—	◡	—	◡
Bootuse murule minna:	—	◡	—	◡	—	◡
Rõõmulla kerkiis mu rind!	—	◡	—	◡	—	◡

(Bergmann.)

Kolmas näitus:

Mõõt:

Mu pusun pangu ärkama	(	—	)	(	—	)	(	—	)	(	—	)	(	—	)
Kõik Cesti isamaad,	(	—	)	(	—	)	(	—	)	(	—	)	(	—	)
Ja nende meeled märkama,	(	—	)	(	—	)	(	—	)	(	—	)	(	—	)
Kes alles magavad.	(	—	)	(	—	)	(	—	)	(	—	)	(	—	)
Kõik laulgu ühes minuga	(	—	)	(	—	)	(	—	)	(	—	)	(	—	)
Ja tõstku röömsast' häält,	(	—	)	(	—	)	(	—	)	(	—	)	(	—	)
Et kuuleks meid kõik ilmamaa	(	—	)	(	—	)	(	—	)	(	—	)	(	—	)
Mäe halja harja päält.	(	—	)	(	—	)	(	—	)	(	—	)	(	—	)

(R. H. S.)

Viisa 1. Laulu-salmikutes ei tehta sagedasti nii tõva vahet päärdu ja kaas-rõhu vahel. Tihti sünnib, et kaasrõhk, kui ta teise ja neljanda silbi pääl peaks seisma, liigigi kolmanda ja viienda pääle pandakse, nagu § 27 üteldud; näituseks olgu järgmine salmik:

Ma ääres armsasti	(	—	)	(	—	)	(	—	)	(	—	)	(	—	)
Kaswab kena puukene,	(	—	)	(	—	)	(	—	)	(	—	)	(	—	)
Taewast läigib lahkesti	(	—	)	(	—	)	(	—	)	(	—	)	(	—	)
Tema pääle päikene.	(	—	)	(	—	)	(	—	)	(	—	)	(	—	)

Selles salmikutes on sõnad „puukene“ ja „päikene“ nii tarvitatud, nagu oleks neil kaasrõhk kolmandal silbil, mis muidugi nii ei ole. Niisuguse ebarõhu pruutimises peab salmita väga ettevaatlik olema, muudu rikub salmitu ära.

Viisa 2. Mõni sõna olgu siin ka salmikute koorest üteldud, mis luuletuse ehk ja ilu on. See on kahesugune: 1) alghäälikute sarnasus ja 2) riim. Alghäälikute sarnasus on ise jälle kahesugune: a) algtäishäälikute sarnasus (assonatio) ja b) algumbhäälikute sarnasus (alliteratio). Algtäishäälikute sarnasus on ühes niisuguses salmitu reas leida, kus üks ehk enam sõnu ehk veel selgemini mitu rõhutud silpi ühe ja sellefama täishäälikuga algavad, näituseks:

Maas armsa aasa pääl	Die õhku hingasin,
Sga tdu ilu jääl,	Elu eha maitsefin.

Neis neljas reas algavad esimeses kolm sõna a-ga, teises kolm i-ga, kolmandas üks õ-ga ja neljandas üks e-ga. — Algumbhäälikute sarnasus on ühes niisuguses salmitu reas, kus üks ehk enam sõnu ehk, veel selgemini, mitu rõhutud silpi ühe ja sellefama umbhäälikuga algavad, näituseks:

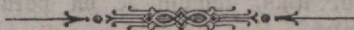
Kaunist' kaswab kase-puu,	Minu mõttes mõlgub ka
Sahkest' laulab linnu suu,	Daul ja lõbu lõtkama.

Siin on esimeses reas k, teises l, kolmandas m, neljandas jälle l algumbhäälik. — Pääle selle aga on ütelda, et kõige ilusam koor salmikul siis on, kui algtäis- ja algumbhäälikute sarnasus ühe korraga temas leida on ja nimelt nii, et sääl, kus sõnad umbhäälikutega algavad, iga sellefama umbhääliku järel ka see sama täishäälik on, nagu viimises näituses: „Kaunist' kaswab kase-puu“ kus iga alghääliku k järel ka a leida on. Seda viisi on meie kuulus rahvalaul Kalewipoeg rahwa suus sündinud. — Koguni teine asi, kui alghäälikute sarnasus, on riim. See seisab üksi salmitu ridade lõpus ja sünnib kase sõna vahel selle läbi, et üksi esimesed umbhäälikud (tähed) neis kahes sõnas teist sugu on, aga muudu sõnad ühesugused, näituseks: häält pääl, mäel kael, fina mina, wahtima jahtima, õpetama lõpetama rc. Selle juures on tähele panna, et ühesilbisel sõnad üksi siis riimis on, kui nad rõhutud silbis seisavad, näit.: Cesti teel, Cesti meel! Rõla, kõnni õigel teel! — Kahesilbisest riimisõnades tohib ainult esimene umbhäälik teist sugu olla, näit.: m-ina siina, k-ala w-ala, linna, m-inna rc.,

aga sõnad „hel-de, roh-ke zc.“ ei seisja riimis, sest nende teine silp on alati ilma rõhuta; selle vastu jälle on sõnad „kewa-de, linnu-ke“ riimis, sest et kolmesilbistes sõnades viimane silp rõhutatud on, see on, ta on niisama raske kui terve ühesilbiline sõna; neljasilbistes sõnades seisiku kõige vähemalt kats viimast silpi riimis, näit. „ini-mene, linnu-kene zc.“ Nõnda peab siis riim alati rõhutatud silbiga algama. — Uuemal ajal sünnib salmituid, kus sees alghäälikute sarnasus ja riim ühes koos leida on, näituseks:

Gesti elu waim, et ärka,
Dige olu õnne märka!
Raswa, Gesti kallis meel!
Rõla kenalt, Gesti keel!

Lisa 3. Et salmitutes mõõdu läbi kõne nõnda ütelda seotud on, siis tartoitawad luuletajad sõnades tihti wabadusi, mis lahtises kõnes ei wõi lubada. Grammatika järele on järgmised sõnad näituseks nõnda kirjutaba: neelama, keelatud, pöörates, armastatakse, õpetatud, ühendatud, juuri, kiwa zc., aga salmitute keeles leiame siin, kui mõõt nõuab: neelma, keelbud, pöördes, armastatse, õpetud, ühendud, juuresib, kiviisib zc. — Salmitute keele ilu pärast hoiawad endib peenikese tundmusega luuletajad ka selle eest, et mitte järgmine sõna selle häälikuga ei alga, millega eel minew on lõpnud, näit.: aja arw, ole ees, hoop pea, suur rida zc., waid nad püüawad ikka teha, et järgmine sõna teise häälikuga pääle hakkab, sest et siis keel ilusam kõla on. Siin ei wõi aga iga tord nii walgult seadust pidada, miuid ei wõiks mõndagi ilusat kõnekäändu tarwitada, näit.: Gesti isamaa, isamaa-armastus zc.

II. Sõnaõpetus.

Sõnade juurest ja tüvist.

§ 31. Juur on sõnades see jagu ehk häälikute kogu, mille põhjusel sõna on sündinud ja oma esialgse tähenduse saanud. Juur on muutmata, sest nii pea, kui teda muudetakse, on ta juba tüvi (§ 32). Eesti keeles on sõnade juured kahesugused: 1) ühesilbised 2) kahesilbised.

1) Ühesilbiseid juuri ei ole palju, ja võib olla, et ka needgi ennemuiste kahesilbised olivad; niisugused ühesilbised juured on näituseks: **öö, suu, tee, koi** zc.

2) Kahesilbiseid juuri on väga palju, niisugused on: **kala, küla, elu, waga, kena** zc. Teised juured, kus sees pidad täishäälikud, katkittäis-häälikud, teise järgu umbhäälikud, katkif- ja kolmikumbhäälikud on, nagu: **haawa, kuwa, sammu, ilma, kompsu** zc. on pärast lühenemid: **haaw, kuiv, samm, ilm, komps**.

Kolme- ja enamsilbiseid juuri ei olegi.

Lisa 1. Võib olla, et väga kaugel ennemuistisel ajal Eesti keele sõnade juured kõik ühesilbised olivad, aga pärast kahesilbiseks jaiwad. See wiimane sündis wist sel ajal, kui meie keel Soome keelega üks oli, mis umbes tuhande aasta eest wõis olla. See kahesilbiste juurte aeg wõis kaua kesta, sest ka teised Soome sugu keeled tunnistawad, et nende juured enne on kahesilbised olnud. Kuda see kahesilbiline olek on saanud, selle üle ei anna meile üksigi kiri teatust, sest et see aeg väga kaugel meie selja taga seisab.

Lisa 2. Juurt ei wõi mitte lähemalt seletada, waid tast wõib aga arwata, kuda ta on saanud. Juure ja keele saamine üleülbje on üks. Aga kuda jai keel? See on sügaw küsimine, mille pääle üksigi kiri wastust anda ei wõi, waid üksnes uurimine arwamise järele. Kõige esimesed sõnad olivad wist loobuse hääled (onomatopoeica), mida inimene keelega püüdis järele teha, nagu näituseks: Inimene waataas jookswa wee pääle, kuulis selle häält ja püüdis seda järele häälitada: „wul wul“ ehk „koh koh“ ehk „fir fir“ zc. Need hääled jätwad sõna juureks, ja aja jooksul sündiswad neist mitmesugused sõnad, nagu: **wulin, kohin, firin; wulijema, kohijema, firijema; wulistama, kohistama, firistama; wulama, kohama, firama** zc. Aga kui

juba kord mõned sõnad loobub olivad, siis läks keel ja kõne aega mööda ikka täiemaks, ja igale asjale ja pärast ka igale mõttele pandi nimi. Seni kaua kui inimesed koos elasivad, mõistivad nad teine teist. Pärast läksivad uude kohta elama. Nus koht tõi uued asjad silma ette, ja neile pandi uued nimed. Seba wiisi lahtus eemale läinud inimeste keel teiste omast. Muga mööda sai lahtunud inimeste hull iserahwaks iseselega. Seba wiisi sündisivad nii mitmed keeled. Need keeled, mis hiljemalt üks teisest lahtusivad, jäiwad muudugi enam sugulaseks. Nõnda on Eesti keel Soome keelega ligemalt sugulane, ja Eesti lase wõib peaaegu Soomlase kõnet mõista.

§ 32. Tüwi on alati täieline sõna, mille sees üks juur ehk mitu juurt leida on ja mille külge muutmise ja muud lõpud tulewad panna. Tüwi wõime kõige paremini ära tunda, kui ühe sõna külge mitu muutmise lõppu paneme ja jälle ära wõtame, mis järele jääb, see on tüwi; näituseks: tule-s, tule-sse, tule-ft; hoobi-l, hoobi-le, hoobi-lt; asja-ga, asja-ta, asja-ks; tulusa-tes, tulusa-teks, tulusa-tega; hädalise-l, hädalise-le, hädalise-lt; katsu-n, katsu-d, katsu-b; tule-me, tule-te, tule-wad; ela-takse, ela-ti, ela-tud; armasta-sime, armasta-site, armasta-siwad, armasta-gu zc. Nende sõnade tüwid on siis: tule, hoobi, asja, tulusa, hädalise, katsu, tule, ela, armasta.

Kõik sõnade tüwid on kahesugused: 1) lihttüwid ja 2) liittüwid.

§ 33. Lihttüwid on niisugused, milles rohkem ei ole kui üks ainuke juur. Lihttüwides on siis juur ja tüwi üks ja seesama, ja ei ole niisugustel tüwidel ial rohkem kui üks ehk kaks silpi (nagu § 31 seletab). Neist tüwidest on weel tähele panna, et nendes leida on:

- 1) alghäälik, see on tüwi esimene häälik,
- 2) seeshäälik, see on häälik (ehk häälikub) alghääliku ja lõpphääliku wahel,
- 3) lõpphäälik, see on tüwi wiimane täishäälik (tüwi otja täishäälik).

Näituseks olgu sõna „ilu“, siin on „i“ alghäälik, „l“ seeshäälik, „u“ lõpphäälik; niisama on sõnas „tuli“ „t“ alghäälik, „u“ ja „l“ seeshäälikub ja „i“ lõpphäälik zc.

§ 34. Liittüwid on niisugused, milles kaks ehk mitu juurt üheks tüwiks on kokku liidetud. Nõnda on sõnadel „jumal“ ja „elata“, mille tüwid on „jumala“ ja „elata“, kaks juurt („juma“ ja „la“; „ela“ ja „ta“); edasi on sõnadel „inimene“ ja „armastama“, mille tüwid on „inimese“ ja „armasta“,

kolm juurt („ini,“ „me“ ja „se“; „arma,“ „s“ ja „ta“) j. n. e.

Lisa. See juur, mis tüvi ees otsas seisab, on pääjuur, ja teised on kaasjuured. Pääjuur on sõna alus, põhi ja tähenduse andja, aga kaasjuured on sõna ehitajad ja tähenduse täiendajad ehk muutjad. Kaasjuured on keeleteaduse järele ka kord isefõnad olnud, kui ka iga kord ei teata, misjaguseb nad olnud ja mida tähendanud ehk mis sõnast tõusnud. Nõnda on sõnal „rammukas“ kolm juurt sees (ehk küll paljalt kahe juurega tüvi „rammu-ka“): pääjuur „rammu“ on tuttav, kaasjuured „ka“ ja „s“ ei ole wist muud midagi kui ennemuistset ära lühendatud sõnad „kaasa“ ja „see“. Nii on palju muid sõnu.

Sõnade jagudest.

§ 35. Kõik Eesti keele sõnad langewad järgmistesse üheksasse jaku. Need sõnad ehk kõnejaod on:

- 1) Nimesõna (substantivum): Jüri, Tartu, inimene, elajas, laud, jõgi zc.
- 2) Omadusesõna (adjectivum): hää, paha, helde, kōwa, sinine, punane zc.
- 3) Aseõna (pronomen): mina, sina, tema, see, kes, mis, kumb zc.
- 4) Arwusõna (numeraale): üks, kaks, kolm zc. esimene, teine, kolmas zc.
- 5) Ajasõna (verbum): tegema, tulema, rikkuma, kiskuma, kirjutama zc.
- 6) Määrasõna (adverbium): ilusasti, kenasti, kuba, kus, täna, eila, jah, ei zc.
- 7) Ees- ja tagasõna (prae- et postpositio): enne, pärast, ees, taga, all, üle zc.
- 8) Sidesõna (conjunctio): ja, ehk, wõi, kas, et, kui, mida — jeda zc.
- 9) Hüüdsõna (interjectio): oh, ah, ui, wõeh, ai, tohoo, ennäe zc.

§ 36. Nimesõna, omadusesõna, aseõna, arwusõna ja ajasõna on kõik muudetawad sõnad. Sõnade muutmise (flexio) on neljasugune:

- 1) Painutamise (mutatio) ehk tüwi muutmise sünnib sõnade tüwiga;
- 2) Käänamise (declinatio) ehk nime-, omaduse-, ase- ja arwusõna lõpu muutmise;
- 3) Võrdlemise (comparatio) ehk omadusesõna tõrwupanemise lõpu muutmise;
- 4) Pööramise (conjugatio) ehk ajasõna lõpu muutmise.

Teised neli sõna: määrasõna, ees- ja tagasõna, sisesõna ja häädsõna on muutmata sõnad ehk lühedalt erasõnad (particulae).

Liisa. Sest näeme, et kõik ja iga sõnusemine, mis sõnade tüvi ehk lõppu kubagi viisi teisendab, on muutmine; hull ehk osa sõnu, mis ühel ainsal viisil muutub, on muudetud; üks ainus sõna, mille tüvi ehk lõpp on teise näo saanud, on iseene muude. Et nüüd kõik muutmine neljasugune on, siis on peatvad muudugi ka kõik muudetused ja muuted neljasugused olema. Selle järele võime järgmise tabeli üles panna:

Muutmine on:	Muudetused on:	Muuted on:
1) Painutamine.	1) Painutused (ehk painumuudetused).	1) Painbed (ehk painumuuted).
2) Käänamine.	2) Käänatused (ehk käänumuudetused).	2) Käänbed (ehk käänumuuted).
3) Võrdlemine.	3) Võrdlused (ehk võrdlemuudetused).	3) Võrbed (ehk võrdlemuuted).
4) Põõramine.	4) Põõratused (ehk põõrumuudetused).	4) Põõrbed (ehk põõrumuuted).

Kuda viisi ja kus kohal kõiki neid tarvitatakse, seda õpetab järele tulew sõnaõpetus. Siin on aga veel tähele panna, et painutamine kõigis neis sõnades sünnib, kus käänamine, võrdlemine ja põõraminegi, aga viimased kolm lõpus. Selle järele on muutmine ise veel kahte suurde jalku jagada; need jaod on: 1) tüvi muutmine (see on: painutamine üksi ühel pool) ja 2) lõpu muutmine (see on käänamine, võrdlemine ja põõramine kolmekesi teisel pool).

Painutamine.

Painutamiseft üleüldse.

§ 37. Gesti keele sõnade tüvid ei jää mitte alati ühesuguseks, nagu nad ennemuiste kord olnud ja nagu üks jagu neist veel praegugi on, waid suur hull neist muudab oma nägu häälikute seaduste järele. Seda tüvi muutmist nimetame ühe sõnaga painutamiseks (Ahrensi ja Wiedemanni „Mutation“). Selle põhjuseaduse järele on igal sõnal, mida üleüldse painutada võib, kaks nägu (formae), mida painumuuteks ehk lühedalt paindeks hüütakse. Nõnda on siis igal painutataval sõnal kaks painet; näituseks olgu järgmised neli sõna: pait, pärg, wald, jalg; neil on:

esimene paine: paiga, pärja, walla, jala — ja

teine paine: paifa, pärga, walda, jalga.

Seda peab sõnade muutmise juures hoolega tähele pandama.

Liisa. Sõnad: pait, pärg, wald, jalg ic. ei ole mitte isepainded. Nende õftast on täishäälik ära kulunud, ja nad on selle pärast lühenbatud teine paine.

§ 38. Ühes osas sõnades on täieline ehk puhas tüvi alles ja on esimeses ehk teises paindes leida; nõnda on sõnades „hulk, võit, jutt *z.*“ puhas tüvi: hulga, võidu, jutu. Teises osas sõnades ei ole puhas tüvi enam sugugi olemas, vaid üksi esimene ja teine paine on järele jäänud; nii on lugu sõnades „muld, võlg, west *z.*“, esimene paine: mulla, võla, wee, ja teine paine: mulda, võlga, we-te. Riisuguste sõnade puhas tüvi oli lord ennemuiste: mulda, võlga, we-de (neid puhtaid tüvisid aga ei tohi mitte ära vahetada teise paindega, kus tüvi kolmandal järgul seisab).

Lisa. Kus meie nüüd „mullas, wallas, jalas, pajas, wees *z.*“ ütleme, sääl üteldi ennemuiste „muldas, waldas, jalgas, padas, weedes *z.*“ (kolm esimest sõna teises, mitte kolmandas, järgus: *ld, lg*, aga mitte *ld, lg*). Sellest on-gi tulnud, et Tallinna maal mõnes kohas „muldas, waldas, jalgas *z.*“ üteldakse, kus „mullas, wallas, jalas“ peaks üteldama. Aga see Tallinna maal ütlemine ei või õige olla, sest ta ei ole ennemuistne, mis teisel järgul (= *ld z.*) seisib, vaid seisab kolmandal (= *ld z.*).

§ 39. Kõik painutamise õpetus seisab otse ja väga ligidalt kolme pikkuse järgu õpetuse põhjusel (§ 14—20), sest et ta näitab ka, millal ja kuba esimeses ja teises järgus sõnad kolmandale järgule tõsta on. Üksi ses tükis on painuõpetus teine, et ta häälikute muutmisi, mis kas ühele järgule jäädes ehk teiselt kolmandale tõustes ühes tüvisis sünnivad, tundma õpetab, sest seba kolme järgu õpetus ei tee, vaid see näitab üksnes, mida nagu üks häälik ehk lakfilhäälik esimesel, teisel ja kolmandal järgul on. Painuõpetuse eesmärk on see: näidata, mil viisil esimene ja teine paine sõnades sünnivad. Selle poolest langewad sõnad wiide painutusesse:

Esimene painutus: Pikenodus (illongatio).

Teine painutus: Kõwendus (induratio).

Kolmas painutus: Pehmendus (emollitio).

Neljas painutus: Sarnandus (assimilatio).

Viies painutus: Wähendus (elisio).

Lisa. Kes Ahrensi grammatikat tunneb, see ärgu arwaku, et wiimased neli nime juust sellel tähendusel mõeldud on kui sääl. Need nimed, mis siin antud, seisawad ajaloolisel põhjusel, ehk küll muist sedasama asja tähendawad, mis Ahrensilgi. Üksi pikendus on juurde tulnud, ja pehmendus ei tähenda siin seba, mis Ahrensil. Ajalooline teadus näitab ka, et Ahrensi teisenodus (dissimilatio) muud ei ole kui ümber pööratud sarnandus, ja edasi, et Ahrensi rohkendus (insertio) muud ei ole kui ümber pööratud vähendus.

Esimene painutus.

§ 40. Pitendus. See sünnib üksi täishäälikute ja kaksitäishäälikute juures ja nimelt nii, et, kui esimeses paindes teine pikkuse järk on, siis on teises paindes kolmas järk, aga kui esimeses paindes kolmas järk on, siis on teises teine järk. Täishäälikute teine ja kolmas järk on just nii, nagu § 15 a), ja kaksitäishäälikute teine ja kolmas järk nii, nagu § 17 tabelites näidatud. Selgemaks arusaamiseks seisku siin veel mõned näitused:

a) Näitused täishäälikutega:

2. järk.	3. järk.	1. paine (= 2. järk.)	2. paine (= 3. järk.)	1. p. (= 2. j.)	2. p. (= 3. j.)
aa	aa	saani (jalas)	saani (ostma)	kaalun	kaaluda
ii	ii	liiva (sees)	liiva (tõstma)	kiilun	kiiluda
uu	uu	ruuna (rangid)	ruuna (sõotma)	kuulen	kuulda
j. n. e.			j. n. e.		

b) Näitused kaksitäishäälikutega:

ae	ae	kaewu (äär)	kaewu (kaewama)	naeran	naerda
au	au	auru (katel)	auru (tegema)	laulan	laulda
õe	õe	jõela (põhi)	jõela (wõtma)	jõelun	jõeluda
j. n. e.			j. n. e.		

d) Näitused täishäälikutega:

3. järk.	2. järk.	1. paine (= 3. järk.)	2. paine (= 2. järk.)	1. p. (= 3. j.)	2. p. (= 2. j.)
oo	oo	toores (asjas)	toores (afi)	woolab	woolata
uu	uu	kuulsa (mehe)	kuulus (mees)	kuulan	kuulata
ää	ää	päälsje (taudu)	päälis	määrax	määrata
j. n. e.			j. n. e.		

e) Näitused kaksitäishäälikutega:

ai	ai	nairi (foor)	nairis (kaswab)	lainan	lainata
oi	oi	oina (will)	oinas (jõõb)	oimab	oimata
äi	äi	jäina (kala)	jäinas (ujub)	täian	täiata
j. n. e.			j. n. e.		

Teine painutus.

§ 41. Kõwendus. See sünnib üksi umbhäälikute, kaksikumbhäälikute ja kolmikumbhäälikute juures ja just

jellel wiisil, nagu § 20, § 15 b), § 18 ja § 19 õpetatud. Kolme pikkuse järguga on siin lugu niisama nagu § 40. Seisiku siin veel mõned näitused:

a) Näitused umbhäälikutega:

2. järk.	3. järk.	1. paine (= 2. j.)	2. paine (= 3. j.)	1. p. (= 2j.)	2. p. (= 3j.)
oob, uub	oop, uut	hoobi (päraft)	hoopi (andma)	nuudin	nuutida,
aag, ääg	aaf, ääf	saagi (järele)	saaki (tooma)	räägin	rääkida
p, t	pp, tt	lepa (puu)	leppa (rauma)	kütin	küttida
mm, ll	mm, ll	kummi (riie)	kummi (tegema)	jallin	jallida
j. n. e.		j. n. e.			

b) Näitused kaksik- ja kolmikumbhäälikutega:

bj, ts	pj, ts	kabja (raub)	kapja (tõstma)	otfin	otfida
nd, rg	nt, rf	tondi (temp)	tontti (nägema)	pargin	partifin
lm, rj	lm, rj	filma (pill)	filma (torkama)	karjud	karjustid
lts, nts	lts, nts	kaltju (tüff)	kaltju (nõeluma)	tantfi	tantfige
j. n. e.		j. n. e.			

d) Näitused umbhäälikutega:

3. järk.	2. järk.	1. paine (= 3. j.)	2. paine (= 2. j.)	1. p. (= 3j.)	2. p. (= 2j.)
oop, oot	oob, oob	koopa (suu)	koobas (seisab)	pota	oodatu
tt, ff	t, f	ratta (äär)	ratas (weereb)	luffan	lufake
ll, sf	ll, sf	kalli (asja)	kallis (afi)	mässan	mässata
j. n. e.		j. n. e.			

e) Näitused kaksik- ja kolmikumbhäälikutega:

rp, rw	rb, rb	kärpse (tiiv)	kärbes (lendab)	kärwab	kärwatu
ps, sw	ps, sw	kapja (pää)	kapjas (kaswab)	raswan	rasmata
rts, lps	rts, lps	kartsja (pulf)	kartsas (seisab)	sulpsab	sulpsata
j. n. e.		j. n. e.			

Näita. Esimeses ja teises painutuses on kõik sõnad, mille tüvid alles ja üksi kolmandal järgul muutunud on. Aga järele tulevas kolmandas, neljandas ja viiendas painutuses on enam pool sõnu, mille tüvid mitte enam alles ei ole. Muudu on kolm viimast painutust enamasti kahe esimese sarnased, iseäranis kolme pikkuse järgu poolest, aga häälikute muutmise ja väljalangemise poolest on nad teist wiisi.

Kolmas painutus.

§ 42. Pehmendus. See sünnib üksi b, d, g juures ja nimelt nii, et § 11 b) ja l) järele b ja g mõlemad j-ks saavad ja i) järele b, kui ka väga arva, w-ks. Ei ole mitte

palju sõnu, mis pehmenდება mõib; järgmised sõnad on peaaegu ainsad feda viisi muuta:

a) Näitused esimeses järgus:

1. järl üfti:	1. paine	2. p. (=tüvi)	1. paine	2. paine (=tüvi)
b saab j-ks	paja	pada	raja	rada
" " "	šaja	šada	šoja	šöda

b) Näitused teises ja kolmandas järgus:

2. järl	3. järl	1. paine (=2. j.)	2. p. (=3. j.)	1. p. (=2. j.)	2. p. (=3. j.)
lj	lg	nälja	nälga	felja	felga
"	"	jälje	jälge	külje	külge
rj	rg	härja	härga	märja	märga
"	"	pärja	pärga	järje	järge
"	"	tärje	tärge	šärje	šärge

Neljas painutus.

§ 43. Sarnandus. See sünnib nii, et üks häälik teise sarnaseks saab, see on, teiseaga, mis tema ees seisab, koguni ühte sulab. Sellel viisil sarnaneb l, n, r järele b ja m järele b oma eeshäälikuteks, see on teise sõnaga, kaksikumbhäälikuteft ld, nd, rd, mb saab ll, nn, rr, mm. Ennemuistest puhast tüvi ei ole enam.

a) Näitused teises ja kolmandas järgus:

2. järl.	3. järl.	1. paine (=2. j.)	2. paine (=3. j.)	1. p. (=2. j.)	2. p. (=3. j.)
ll	ld	mulla	mulda	põllu	põldu
"	"	filja	filda	talla	talda
"	"	fulla	fulda	killu	kildu 2c.
nn	nd	kännu	kändu	fünnin	fündida
"	"	pinnu	pindu	fönnin	föndida
"	"	hinna	hinda	fönnin	föndida
"	"	anni	andi	annan	andfin 2c.
rr	rd	šarra	šarda	šorra	šorda
"	"	mõrra	mõrda	šarra	šarda 2c.

b) Näitused kolmandas ja teises järgus:

3. järl	2. järl	1. paine (=3. j.)	2. paine (=2. j.)	1. p. (=3 j.)	2. p. (=2. j.)
ld	ll	kolde (pääl)	kolle (on šoe)	kuldan	kullata
"	"	šalda (äär)	šallas (on šörge)	muldan	mullata 2c.
nd	nn	ande (eest)	anne	jändan	jännata
"	"	pandla (rihm)	pannal	jändlen	jännelda
"	"	tandle (teel)	tannel	wöndlen	wönnelda 2c.

3. järf	2. järf	1. paine (= 3. j.)	2. paine (= 2. j.)	1. p. (= 3 j.)	2. p. (= 2. j.)
rd	rr	wörde (järele)	wörre	fordan	forrata
"	"	warda (küljes)	warras	wördlen	wörrelba 2c.
mb	mm	hamba (walu)	hammas	tõmban	tõmmata
"	"	kämble (sees)	kämmel	õmblen	õmmelda

Wiies painutus.

§ 44. Wähendus. See sünnib üksi selle läbi, et üks häälik sõna tüwist wälja langeb ja sellel wiisil häälikute arw sõnas väheneb. Nõnda langeb wälja b, d, g, f kahe lühikese täishääliku wahelt; pika täishääliku ja kaksitais-hääliku järelt ka b, d, g; siis weel h ja s järelt t; h järelt t; l ja r järelt g.

a) Näitused kahe lühikese täishääliku wahel:

1. järf üksi:	1. paine	2. paine (= tüwi)	1. paine	2. paine (= tüwi)
b langeb ära	toa	tuba	oa	uba
" " "	too	tubu	loa	luba 2c.
d " "	doe	tude	foon	tuduba
" " "	mao	madu	kaon	kaduba 2c.
g " "	wea	wiga	leo	ligu
" " "	sea	figa	taob	taguda 2c.

Ilma puhta tüwita:

	1. paine	2. paine	1. paine	2. paine.
f langeb wälja	(käfi) kää	kä-te	(jüfi) jõe	jü-te
" " "	(esi) ee	e-te	(lüfi) löe	lü-te 2c.

b) Näitused teisel ja kolmandal järgul:

2. järf	3. järf	1. paine (= 2. j.)	2. paine (= 3. j.)	1. paine (= 2. j.)	2. paine (= 3. j.)
uu	uub	kuue	kuube	—	—
oo	oog	ro(o)o	roogu	ho(o)o	hoogu
eel	eeld	keelu	keeldu	neelu	neeldu
o(o)	oob	po(o)e	poobi	pra(a)e	praabi
iif	iist	liisu	liistu	wiisu	wiistu

Liisa. Sõnadest a) ja b) all wõtme, kui oskame, järgmise matemaatika oleku ülles panna:

b, d, g, s langewad wälja, ja selle juures on üks kõik kas esimeses ehk teises silbis):

i : e = u : o = ü : ö

See tähendab igapäewaste sõnadega üteldud: Riisama hästi kui i e-ks saab nii peab ka u o-ks ja ü ö-ks saama, üks kõik kas esimeses ehk teises silbis, kui b, d, g, f wälja langeb. Sellel wiisil sünnib, et i e-ks saab esimeses silbis järgmistes sõ-

nades, nagu: wiga wea, siga sea, rida rea zc.; niisama saab i teises silbis e-ks sõ-
nades, nagu: mägi mäe, wägi wäe, regl ree, jõgi jõe, käsi käe, wesi wee zc.; just
niisama saab u o-ks esimeses silbis sõnades, nagu: nuga noa, suga soa, luba loa zc.;
ja teises silbis saab u o-ks sõnades, nagu: magu mao, wagu wao, hagu hao, mabu
mao, kagu kao, tegu teo, nagu nao zc.; selsamal wiisil saab mõlemates filpides i
e-ks, u o-ks ja ü d-ks sõnades, nagu: wibu weo, kibu keo, ligu leo, rigu roo, tigu
teo, sibu seo, tugi toe, sugu soo, lugu loo, süüsi sõe, lüüsi löe zc. Et i esimeses
silbis tõesti e-ks muutub, jeda näeme isearanis selgesti sõnast „sees“; see sõna on
ennemuistsest sõnast „sibe“ (s. o. sifemine ruum) saanud: sibe see (mitte sie). Kus
meie nüüd ütleme: wee sees, sääl üteldi wanasti: webe sides (nagu weel praegu
Kobawere murdes: webe sibel). Ka s sõnades, nagu: wesi, käsi zc. on enne d olnud:
webe, käde zc. § 11 g) järele). — Ka sõnades, nagu: poodi, moodi, hoogu, roogu zc.
peab i ja u asemel, aga muidugi üksi teises silbis, e ja o olema, kui b, d, g wälja
langeb: po(o)e, mo(o)e, ho(o)o, ro(o)o (need sõnad üteldakse nüüd lihtedalt: poe, moe,
hoo, roo, aga peakswad öieti pooe, mooe, hoo, rooo olema, selle pärast seisabgi o
klambris, see on: teda ei kirjutata nüüdses kirjakeeles). — Waatame kõigi nende
sõnade ajaloo pääle, siis leiame, et i ja u esimeses silbis wanemad on kui e ja o,
aga teises silbis on jälle e ja o wanemad kui i ja u. Kui siis ütleme: rea, wea,
sea, oa, loa, toa zc., siis teame, et need sõnad enne on olnud: ria, wia, fia, ua, lua,
tua (nagu neid nüüdgi weel sagebaste räägitakse ja kirjutatakse) ja, kui ütleme: regi,
mägi, tugi, käsi, wesi, kuba, mabu, wagu, loogu roogu, zc., siis teame, et enne üteldi:
rege, mäge, tuge, käde, webe, mabo, wago, loogo, roogo zc.

d) Näitused esimesel ja kolmandal järgul:

1. järg	3. j.	1. paine (= 1. j.)	2. paine (= 3 j.)	1. paine (= 1. j.)	2. paine (= 3. j.)
h	ht	wihu	wihku	lõhun	lõhkuda
"	"	tabu	tahku	wihun	wihkuda zc.
f	st	lese	leske	kijun	kistufin
"	"	wase	waste	ufun	ustlugu zc.
h	ht	wiha	wihta	wihun	wihufin
"	"	lehe	lehke	lehin	lehtida zc.
l	lg	jala	jalga	nülin	nülgiba
"	"	wõla	wõlga	fulun	fulguda zc.
r	rg	ara	arga	oru	orgu zc.

e) Näitused kolmandal ja teisel ning kolmandal ja esimesel järgul:

3. järg	2. järg	1. p. (= 3. j.)	2. p. (= 2. j.)	1. p. (= 3. j.)	2. p. (= 2. j.)
ii	ii	riide	riie	riidlen	riielda zc.
õid, aib	õi, ai	wõide	wõie	waidlen	waielda zc.
äänd, aind,	ään, ain	käände	kääne	painde	paine zc.
3. järg	1. järg	1. p. (3. j.)	2. p. (= 1. j.)	1. p. (= 3. j.)	2. p. (= 1. j.)
ht	h	mähke	mähe	ohkan	ohata
"	"	puhke	puhe	puhkan	puhata zc.
ht	h	ehte	ehe	lahken	lahelda zc.
st	f	ostkan	osata	wiskan	wisata zc.
lg	l	palge	pale	põlgan	põlata zc.
rg	r	warga	waras	largin	lartata zc.

Nimesõna.

§ 45. Nimesõna nimetab alati ühte olewust ehk asja, mis kas nähtawalt ehk mõtetes on olemas. Olewuseks ehk puudulisemalt asjaks nimetame keeleõpetuses kõike, mis ial olem on, olgu ta nähtaw ehk nägemata, eluga ehk eluta, waimuline ehk mõtteline. Olewus wastab alati siis, kui küsitakse, kes? ehk: mis? Olewused on näituseks: inimene, mees, elajas: hobune, laud, maja, hein, wili, waim, hing, mure, rõõm, armastus, kurwastus j. n. e.

Liisa. Kui koolmeister õpetab, siis manitsegu ta õppijaid hoolega tähele panema, et kõik nimesõnad kes? ja mis? pääle wastawad. Ta pangu lastele õige kuu ja hoolega järgmisi küsimisi ette, nagu: Kes jääl on? Mis jääl on? Kes seisab? Mis seisab? Kes kõnnib? Mis jääl hülgab? Kes on uhte? Mis on ilus? j. n. e. Ta pangu tähele, et õppijad ikka ühe ainsa sõna wastawad, siis on see sõna alati nimesõna. Irgu jätku koolmeister enne järele küsimisi ette panemast, kuni lapsed kõik nimesõnad ära tunnewad. — Siin on weel meelde tuletada, et mitmes raamatus nimesõna ka pääsõnaks hüütakse, aga nimesõna on õigem pruukida.

§ 46. Nagu § 45 sõnadest juba näha, on kõik olewused kahte suurde jalku jagada: 1) nähtawad (concreta), need on niisugused, mida filmaga võib näha ja käega katsuda ja 2) mõteldawad (abstracta), need on niisugused, mida üksi mõttega võib mõista, aga mitte filmaga näha ehk käega katsuda.

1) Nähtawad olewused on:

- a) eluga: inimene, mees, naene, pois, tüdruk, koer, hobune, hiir 2c.
- b) eluta: tuba, laud, paber, maja, palk, kiwi, mets, puu 2c.

2) Mõteldawad olewused on:

- a) waimulised: Jumal, waim, hing, ingel, tont, puuk 2c.
- b) mõttelised: mure, rõõm, õnn, armastus, suurus, kurwastus 2c.

Liisa 1. Üks jagu eluga ja waimulisi olewusi nimetatakse isikuteks, mis mis sõnast „ise“ on tulnud. Isit (persona) on iga olewus, millel elu, mõistus ja täiesti mõtlew waim sees on, nagu: Jumal, waim, tont, inimene, mees, naene, pois, tüdruk j. n. e.

Liisa 2. Kõigi eluga ja waimuliste olewuste kohta sünnib sõna „kes;“ aga kõigi eluta ja mõtteliste olewuste kohta tuleb sõna „mis“ tarwitada, näit.:

Jumal, kes aitab; mees, kes käib 2c.; aga: laud, mis seisab; mure, mis
kurnab 2c.

§ 47. Nähtavad olewused jagatakse weel pääle selle järg-
mistesse nelja jaku:

1) Pärinimed (nomina propria), need on niisugused nimed,
mis ikka olewuse päriseks jääwad ja ühte ainuist tähendawad, nagu:
Jüri, Jaan, Mari, Tartu, Pärnu, Smajõgi, Wõrtsjärw, Atlandi
meri j. n. e.

2) Sugunimed (nomina appellativa), need on nimed, mis
olewuste sugu üleüldse ja ka iga üksikut olewust sest soost nimetawad,
nagu: inimene, elajas, hobune, puu, tüwi, leht, maja, järw, jõgi,
mägi j. n. e.

3) Rõgunimed (nomina collectiva), need on nimed, mis kogu
ehk hulka ühesuguseid asju ühe sõnaga nimetawad, nagu: sõjawägi, kari,
kihelfond, rüütelkond, raamatukogu, wald j. n. e.

4) Zwanimed (nomina materialia), need on nimed, mis
iwalisi asju nimetawad, nagu: jahu, liiw, raud, will, leib, lubi, sawi,
tolm j. n. e.

Näis: Pärinimed kirjutatakse ikka suure algtähega, teised wäikesega.

Omaduse sõna.

§ 48. Omaduse sõna ütleb alati, mis sugune ehk kuida
olemus on, see on: ta nimetab olewuse omadust. Omaduse-
sõnad kostawad seega siis, kui küsitakse: mis sugune? ehk kuida
(on asi)? Näituseks: Mis sugune on laud? Lai, kitsas, kõrge,
madal, ilus, inetu, kaunis, suur, wäike, must, walge, sinine,
punane 2c. Mis sugune on inimene? Hää, kuri, armas, armutu,
usin, laisk, wirik, elus, kõrmas 2c. Kuida on Jumal? Wägew,
tugew, armuline, heide, üleüldne 2c. Kõik need wastused on
omaduse sõnad.

Näis. Koolmeister pangu lastele niisuguseid küsimisi ette, nagu praegu
näidatud: Mis sugune on asi? Mis sugune on maja? Mis sugune on aed? Mis sugune

on põlv? Misjugune on mees? Misjugune on naene? Ehk: Kuda on pois? Kuda on tüdruk? Kuda on laps? Kuda on elajas? Kuda on kivi? Kuda on puu? j. n. e. Koolmeister pangu tähele, et õppija ilka ühe ainja sõna wastab, siis on see sõna ilka omaduse sõna. Argu jätku koolmeister enne järele küsimisi ette panemast, kui lapsed omaduse sõnu kõiki mõivad ära tunda.

§ 49. Omadusi, mis olemustele mõime juurde panna, mõime nelja suurde jalku jagada:

1) Olemuste kõlbatus omadused (adjectiva qualitativa), need ütlevad, kuda olemus oma feestpidise olemise, nagu hääduise, santuse 2c. poolest on, nagu: hää, paha, usin laisk, wirt, uimane, agar, ahne, kitsi, haige, terwe, kaunis, ilus, kena, armas, jõe, järe, kole, edew 2c.

2) Olemuste aja ja ruumi omadused (adjectiva temporalia et dimensionalia), need ütlevad, kuda olemus oma mältuse ja ulatuse poolest on, nagu: aegne, aastane, päewane, kuune, tunnine, eilane, tänane, ajalisk, igawene 2c. pikk, lühike, kõrge, madal, sügaw, lai, kitsas, suur, wäike, pak, õhuke 2c.

3) Olemuste karwa ja iwa omadused (adjectiva formalia et materialia), need ütlevad, kuda olemus oma näo ja siisu poolest on ja millest ta on tehtud, nagu: sinine, punane, must, walge, roheline 2c. libe, kare, kore, käre, künkline, mätkik, soone, rabane, karwane, file, pak, wedel, wiha, magus, kibe, hapu, mage, foolane, puine, luine 2c.

4) Olemuste ilmajätwad omadused (adjectiva privativa), need ütlevad, et olemustel jeda ei ole, mis sõna tüwi tähendab, kui nende lõpp -tu ära jäetakse, mis neil enamasti kõigil otjas on, nagu: õnnetu, wallatu, kõlwatu, ilmatu, päratu, põhjatu, elutu, mälutu, ennatu, läbetu, inetu, asjatu, meeletu, rammutu, jõuetu, mannetu, keeletu, ilutu, käsitu 2c. — Teistest sõnadest on mõni ainuke tähenduse poolest siia arwata, nagu: wäeti, wilets, waene, keh, kõhn 2c.

Ase sõna.

§ 50. Ase sõnad on niisugused, mida nimesõnade asemel tarwitatakse. Selle pärast hüütaksegi neid asesõnadeks. Näituseks: mina, sina, tema, see, kes, mis 2c. on asesõnad. Kui mul asesõna „mina“ ei oleks, siis peaksin iga kord oma nime nimetama, kui enesest räägin, ja siisgi ei oleks asi nii selge; niisama on lugu, kui mul asesõna „sina“ ei oleks, sest siis

peatfin iga ford selle nime nimetama, kellega kõnelen; edasi, kui mul asefõna „tema“ ei oleks, siis peatfin jälle selle nime appi wõtma, kellest tahan kõneleda. Iga üks saab aru, et järgmine ütetus puuduline on: Zuhan läks kooli, Zuhan õppis hoolega, Zuhani wanemad oliwad rahul, ja Zuhani sai tark mees. Seda wõib palju paremini nõnda ütelda: Zuhan läks kooli, tema õppis sääl hoolega, tema wanemad oliwad rahul, ja temast sai tark mees. Siin on selgesti näha, kuida asefõna „tema“ Zuhani nime asemele astub ja kõne paremaks teeb.

Liisa. Asefõnu ei ole palju, selle pärast wõib neid pähä õppida, nagu nad järgmises § ülewal seisawad.

§ 51. Asefõnad on järgmistesse kuude jattu jagada:

1) Isikulised asefõnad (pronomina personalia), need on: mina, sina, tema; meie, teie, nemad; ehk: ma, sa ta; me, te, nad.

2) Enesekohalised asefõnad (pronomina reflexiva), need on: ise; ennast, enese; end, enda; oma.

3) Näitawad asefõnad (pronomina demonstrativa), need on: see, need; too, nood; seesinane, needsinased; niisugune, niisugused; mäherdune, mäherdused; säärane, säärased; seesama, needsamad.

4) Siduwad asefõnad (pronomina relativa), need on: kes; mis; misugune; mäherdune; määrane; milline; kumb.

5) Küsiwad asefõnad (pronomina interrogativa), need on: kes? mis? misugune? mäherdune? määrane? milline? kumb?

6) Umbarwulised asefõnad (pronomina indefinita), need on: iga, igauks; mõni; keegi, ei keegi; muu; mitu; mõningas; mingi, mingisugune; üks, ei üksigi; misgi, midagi; ei misgi, ei midagi; ees kumb.

Liisa. Sigemat seletust asefõnade nime üle, mis nende kohast lauses on wõetud, wõib alles lauseõpetus anda.

Arwufõna.

§ 52. Arwufõnad on wäga tsergesti ära tunda, sest et nad ifta arwu ja nummert nimetawad. Neid on järgmises wiis jagu:

1) Põhiarvud (numeralia cardinalia): üks, kaks, kolm, neli, viis, kuus, seitse, kahelja, üheksa, kümme, üksteistkümme, 20. kakskümme, kakskümme üks, kakskümme kaks 20. kolmkümme, nelikümme 20., sada, tuhat, miljon, biljon, triljon 20.

2) Korbarvud (n. ordinalia): esimene, teine, kolmas, neljas, viies, kuues, seitsmes, kaheljas, üheksas, kümnes, üheteistkümnes, kahesteistkümnes, kolmeteistkümnes 20. sajasa, tuhandes, miljones, biljones 20.

3) Murdarvud (n. fractionalia): pool, kolmandik, neljandik ehk meerand, viiendik, kuueandik, seitsmendik, kaheljandik, üheksandik, kümneandik, üheteistkümnendik, kahesteistkümnendik, kolmeteistkümnendik 20. kahekümneandik, kolmekümneandik 20. sajandik, tuhandik, miljondik, biljondik 20.

4) Hindarvud (n. pretialia): üheline, kaheline 20. kümneline, üheteistkümneline, kahesteistkümneline 20. kahekümneline, 20. sajaline, tuhandeline, miljoniline 20. ehk ka: ühene, kahene, kolmene 20. kümnene, kahekümnene 20. sajane, tuhandene, miljonine 20.

5) Määrarvud (n. adverbialia): üksi, kahekesi, kolmekesi, neljakesi, viiekesi, kuuekesi, seitsmekesi, kaheksakesi, üheksakesi, kümnekesi, üheteistkümnekesi, kahesteistkümnekesi 20. sajandekesi, tuhandekesi, miljonikesi 20.

Lisa 1. Ruttu-lugemises üteldakse põhjarvude juures teises kümnes ka lühemalt: üksteist, kaksteist, kolmeteist 20. — Enne, ja ka sagedasti nüüdgi veel, mindi seltsamal viisil edasi ja üteldi saäl, kus nüüd: kakskümme üks, kakskümme kaks, kakskümme kolm 20. kolmkümme üks, kolmkümme kaks 20, nelikümme üks, nelikümme kaks ja nõnda iga kümne juures üteldakse, enne nõnda: üks kolmkümme, kaks kolmkümme, kolm kolmkümme 20. üks neljakümme, kaks neljakümme 20. üks viietümme, kaks viietümme 20. ehk lühemalt: üks kolm, kaks kolm, kolm kolm 20. üks neljat, kaks neljat 20. üks viiet, kaks viiet j. n. e.

Lisa 2. Oma loomu poolest on arvufõnad järgmised: põhjarvud on nimefõna loomuga, niisama ka murdarvud, aga mõlemaid võib ka omadusefõnade kombel pruukida; korbarvud ja hindarvud on täiesti omadusefõna loomuga, ja määrarvud on määrafõna loomuga.

Lisa 3. Pääle nende viie jao võiksime veel kaks jagu arvufõnu juurde arvata, mis kuundaks ja seitsmendaks jaoks võiksime pidada, kui tahaksime, neeb on: 6) Ridaarvud: esitiis, teiseks, kolmandaks, neljandaks, viiendaks, kuundaks, seitsmendaks, kaheljandaks, üheksandaks, kümnenandaks, üheteistkümnendaks 20. ja: 7) Roguarvud: üksi, kaks, kolmi, nelji, viisi, kuusi, seitse, kahetsi, üheksa, kümni, üheteistkümmi, sajandi, tuhandi 20. Siin peame aga ütleva, et ribaarvud muud ei ole saav kääne (§ 104b) korbarvudest, üksi sõna „esitiis“ mitte, mis saava kääne lõpuga määrafõna on. Ka roguarvud ei ole muud midagi, kui endised määrafõna olulised kääned, mis aga nüüd väga arva kuulda on; siiski võiks neid väga hästi kõnes tarvitada, sest et nad lühikesed ja mõnusad on. Roguarvude asemel kuulda võiks nüüd sagedasti: üks haaval, kaks haaval, kolm haaval, neli haaval, viis haaval 20. ehk ka: üks torraga, kaks torraga, kolm torraga, neli torraga 20.

Käänamine.

Käänamisest üleüldse.

§ 53. Et nime-, omaduse-, ase- ja arwusõna tähendusete teiste sõnade kohta, millega need neli sõna kõnes kokku juhtuvad, uut olekut anda, siis muudetakse nende nelja sõna lõppusid. Seda nime-, omaduse-, ase- ja arwusõna lõppude muutmist nime- tame ühe sõnaga käänamiseks (declinatio). Meie kääname neid nelja sõna, kui neile uued kõnesse sündsivad lõpud anname; kääname näituseks ühte nimesõna: küla, küla-sse, küla-s, küla-st, küla-le, küla-l, küla-lt, küla-ga, küla-ta, küla-ni, küla-na, küla-d, küla-de, küla-de-l *rc.* ehk ühte omadusesõna: tark, tarka, targa, targa-sse, targa-s, targa-st, targa-le, targa-l, targa-lt, targa-ni, targa-ks, targa-d, tarka-de *rc.* ehk ühte asesõna: mina, minu, minu-sse, minu-st, minu-le, minu-l, minu-lt, minu-ga, minuta *rc.* ehk ühte arwusõna: seitse, seitse-t, seitse-me, seitse-me-sse, seitse-me-s, seitse-me-st, seitse-me-le, seitse-me-l, seitse-me-lt, seitse-me-ni, seitse-me-ga, seitse-me-ta, seitse-me-ks, seitse-me-na *rc.*

§ 54. Nimesõna ja omadusesõna käänamine on täiesti ühesugune, selle pärast ei wõi teda lahutada. Õppija ja õpetaja asi olgu siis järgmises käänuõpetuses nimesõna ja omadusesõna wahel tähenduse poolest wahet teha. Sedasama on ka ase- ja arwusõnade kohta ütelda, sest ka nende käänamine käib suuremast jaost nimesõna ja omadusesõna käänamisega ühte, mida parajal kohal meelde tuletame. Ase- ja arwusõna iseäralise käänamise anname isekohal (§ 120—127).

Lisa. Nimesõna käänamine ja ajasõna pööramine on Eesti keeles kõige raske- mad asjad, selle pärast peab neid hoollega õpitama. Nemad on Eesti keele ülem asi, ja kes neid hoollega läbi ei õpi, ei wõi ka õigesti Eesti keelt kirjutada.

§ 55. Kõik käänamise muutmise sündsib arwu poolest kahes osas, mis on järgmised:

- 1) a i n s u s (singularis) ja
- 2) m i t m u s (pluralis).

Ainsus on see arv, mida siis tarvitatakse, kui ühest ainsast asjast ehk olemusest kõneldatakse; näituseks: isa, poeg, ase, paik, hobune, härg, keha zc.

Mitmus on see arv, mida siis tarwis on, kui mitmest, see on, enam kui ühest asjast ehk olemusest kõneleda tuleb, näituseks: isad, pojad, asemel, paigad, hobused, härjad, kehad zc.

Lisa. Mõnes raamatus leiame ka, et ainsuse nimi on üksikus ja mitmuse nimi paljus (sõnadest ükfit ja palju). Meie arvame ainsust ja mitmust kõige õigemaks, sest et need sõnad üksi asja kõige täiemalt ära ütlemad.

Käänetest.

§ 56. Nagu teame, sünnib käänamine esimese ja teise painde läbi muudetud tüvi lõppude waral. Ühte niisugust lõpu läbi sündinud muudet hääletakse käänumuuteks ehk lühedalt kääneks (casus). Ainsuses on siis näituseks üks kääne: jalg, teine kääne: jalga, kolmas kääne: jala, neljas kääne ka: jala, viies kääne: jala=se, kuues kääne: jala=s, seitsmes kääne: jala=st, kahetas kääne: jala=le, üheksas kääne: jala=l, kümnes kääne: jalalt zc. Just niisama on lugu mitmuses; üks kääne: jala=d, teine kääne: jalgu, kolmas kääne ka: jala=d, neljas kääne: jalgade, viies kääne: jalga=de=se, kuues kääne: jalga=de=s, seitsmes kääne: jalga=de=st, kahetas kääne: jalga=de=le, üheksas kääne: jalga=de=l, kümnes kääne: jalga=de=lt zc.

§ 57. Üksikuid käändeid on Eesti keeles nii hästi ainsuses kui ka mitmuses 15 tükki. Nende käänete nimed on järgmised:

	Lõpud	
	ainsuses:	mitmuses:
1. kääne: Nimetaw (nominativus)	lõputa ehk: =us, =nec. =d	
2. kääne: Djaastaw (partitivus)	=a, =e, =i, =u, =d, =t	=a, =e, =i, =u, =fid, =id.
3. kääne: Sihitaw (accusativus)	=a, =e, =i, =u, (=o)	=d
4. kääne: Dmaastaw (genitivus)	=a, =e, =i, =u (=o)	=de, =te
5. kääne: Sisjeütlew (illativus)	=sse, =a, =e, =i, =u	=de=sse, =te=sse (i=sse)
6. kääne: Seesütlew (inessivus)	=s	=des, =te=s (=i=s)
7. kääne: Seestütlew (elativus)	=st	=de=st, =te=st (i=st)
8. kääne: Alaleütlew (allativus)	=le	=de=le, =te=le (=i=le)
9. kääne: Alalütlew (adessivus)	=l	=de=l, =te=l (=i=l)
10. kääne: Alaltütlew (ablativus)	=lt	=de=lt, =te=lt (=i=lt)

Lõpud

ainsuses:

mitmuses:

11. kääne: Ilmaüttelew (caritivus)	=ta	=de-ta, =te-ta (=i-ta)
12. kääne: Kaasaüttelew (comitativus)	=ga	=de-ga, =te-ga (=i-ga)
13. kääne: Rajaw (terminativus)	=ni	=de-ni, =te-ni (=i-ni)
14. kääne: Saaw (factivus)	=ks	=de-ks, =te-ks (=i-ks)
15. kääne: Olew (essivus)	=na	=de-na, =te-na (=i-na)

Lisa. Kellel käänete nimed üffitsult näivad puudulised olewat, see võib sõna „kääne“ juurde lisada, nõnda: nimetaw kääne, ofastaw kääne, silitaw kääne, omastaw kääne j. n. e.

§ 58. Nimetaw kääne wastab alati, kui küsitakse: kes? ehk: mis? Näituseks: Kes (sääb on)? Mees, naene, laps, poeg, tütar, pois, tüdruk zc. Mitmuses: Mehe-d, naese-d, lapse-d, poja-d, tütre-d, poisi-d, tüdruku-d zc. Ehk: Mis (sääb on)? Koda, tool, ahi, laud, meri, maa, kaasik, pesakene zc. Mitmuses: Koda-d, tooli-d, ahju-d, laua-d, mere-d, maa-d, kaasiku-d, pesakese-d zc. — Nimetawal ainsuses ei ole ühes jaos sõnades ühtigi lõppu, teises jaos on, mis pärast saab õpetatama; aga mitmuses on nimetawal ikka =d otsas.

Lisa. Mis nimetawast weel seletada jääb, see tuleb edespäi ette. Mitmuse nimetawast olgu siin nii palju üteldud, et tema lõpp =d ennemuiste kord isefõna on olnud, aga misjagune, seda ei ole teadus siia maani weel selgeks jõudnud teha. Professor Boller Wienis arwab, et see =d enne -doo (too) olnud ja niipalju kui „hult“ tähendanud; oo kulunud ära, ja paljas =d jäänud järele.

§ 59. Ofastaw wastab, kui küsitakse: keda? ehk: mida? Näit.: Keda (hüütakse)? Mees-t, nais-t, last, poega, tütar-t, poissi, tüdruku-t zc. Mitmuses: Mehi, naisi, lapsi, poegi, tütrei-d, poisja, tüdruku-id zc. Ehk: Mida (otstitakse)? Koda, tooli, ahju, lauda, mer-d, maa-d, kaasiku-t, pesakes-t zc. Mitmuses: Koda-sid, tooli-sid, ahju-sid, laudu, mere-sid, ma-id, kaasiku-id, pesakes-i zc. — Ofastawa lõpud on, nagu näitused tõendawad, ainsuses: =a, =e, =i, =u, =d, =t ja mõnes asefõnas =da; mitmuses: =a, =e, =i, =u, =sid, =id.

Lisa. Ofastaw on Eesti keeles kõige raskem kääne, isearanis mitmuses. Saame ta üle weel pärast nimelt (§ 89) kõnelema. Ennemuiste oli tal ainsuses alati =da lõpuk, nagu nüüdgi weel asefõnades: ke-da, mi-da, se-da, te-da. See =da liitus puhta tüwi külge. Reis kahesilbistes sõnades, mille ofastawas =a, =e, =i, =u lõpuk, on see ennemuistne =da foguni ära kulunud, ja nõnda sai sõnadest: ilma-da, lagle-da, poisi-da, kargu-da zc. wiimaks: ilma, lalle, poissi, karlu. Sellest pandagu tähele: Kus ennemuistne =da ofastawal ära kulub, jääb tõusis tüwi kolmandale pil-

kuse järgule. — Ühesilbiste sõnade -da lüheneb -d-ks, kus juures tävi niisama kolmandale järgule tõsteti; nõnda sai sõnadest: maa-da, õö-da, kuu-da zc. wiimaks: maa-d, õö-d, kuu-d, suu-d. — Ühes jaos lihttühides ja suuremas jaos liittühides võnevad see endine -da aja jookul -t-ks; nõnda sai sõnadest: juure-da, keele-da, hääle-da, hoolle-da, meese-da, lapse-da, ahela-da, tüdrukude-da, kasuka-da zc. wiimaks: juur-t, keel-t, hääle-t, hool-t, mee-t, las-t, ahela-t, tüdrukut-t, kasuka-t. — Mitmuse osastavas on seesama -da igal pool olnud, aga tal oli -i ees; nõnda sai endistest sõnadest: maa-i-da, kuu-i-da, hää-i-da, wafika-i-da, helde-(da)-i-da, anturu-i-da zc. wiimaks: ma-i-d, kuu-i-d, hää-i-d, wafika-i-d, helde-i-d, anturu-i-d. Teises jaos sõnades on -da koguni ära kulunud ja üksi -i järele jäänud: nõnda sai sõnadest: juure-i-da, noore-i-da, inimese-i-da, kauniste-i-da, teaduse-i-da zc. aega mööda: suuri-i, noori-i, inimese-i, kauniste-i, teadusi-i. On ka sõnu, kust otstati -i-da koguni on ära kulunud; nõnda sai sõnadest: kana-i-da, muna-i-da, jalga-i-da zc. wiimaks: tanu, mune, jalgu, kus hoopis uued häälikud (= asehäälikud) wanade asemele tulivad. Mõnes sõnas on -i-da-st paljas -a järele jäänud; nõnda enne: poisi-i-da, kausti-i-da, kästi-i-da zc. aga nüüd: poissa, kaussa, käsa. Wiimaks on veel tähele panna mitmuse osastawa lõpp -sid. Et -i selles lõpus seesama on, mis lõpus -i-da, see on kindel ja tõendab taunis selgesti, et -i-da, veel ennemalt on -di-da olnud; wiimane -a langes ära ja esimene -d- sai -t-ks, ja seda wiisi sündisgi lõpp -sid (§ 11 g); nõnda sai siis sõnadest: maja-dida, toda-dida, ilma-dida, laulu-dida zc. pikka mööda: maja-sid, toda-sid, ilma-sid, laulu-sid. — See -da, mida siin igal pool leiame, ei ole wist muud midagi, kui meie tuttaw sõna ta = tema; ja ka mitmuse osastawa -i eht endine -di ei wõi muud olla kui mõne asehõna juur, mida aga enam selgesti ei wõi ära tunda. (Kuda osastawa põhjusel teisi kändeid wõib tekitada, selle üle annab § 73 lisa seletust.)

§ 60. Sihitaw wastab, kui küsitakse: kelle? ja: mille? Näit.: Kelle (ja ära kutsusid)? Mehe, naese, lapse, poja, tütre, poisi, tüdruku zc. Mitmuses: Mehe-d, naese-d, lapse-d, poja-d, tütre-d, poisi-d, tüdruku-d zc. Ehk: Mille (ja üles leidfid)? Roja, tooli, ahju, laua, mere, maa, kaasiku, pesakese zc. Mitmuses: Roja-d, tooli-d, ahju-d, laua-d, mere-d, maa-d, kaasiku-d, pesakese-d zc. — Sihitawa lõpud on ainsuses: =a, =e, =i, (=o), =u, aga mitmuses niisama kui nimetawal =d.

Lisa. Ennemuiste oli see kääne ainsuses ikka puhas täwi, mille otjas -n seisis; aga nüüd on täwi wäga sageasti painutamisel muutunud ja -n ära kulunud. Nõnda sündiswad näituseks endistest sõnadest: poiga-n, ilma-n, jalga-n, walda-n zc. aja jookul nüüdsest: poja, ilma, jala, walla. Misugune sõna see -n enne on olnud, ei ole teada, ju ta wist ka mõne asehõna juur oli. Mitmuse -d on seesama, mis mitmuse nimetawasgi ette tuleb (§ 58 lisa).

§ 61. Omastaw wastab ka, kui küsitakse: kelle? ehk: mille? Aga tähendus on teine, sest ta näitab seda, kelle oma ehk päris midagi on. Näit.: Kelle (see kuub on)? Mehe, naese, lapse, poja, tütre, poisi, tüdruku zc. Mitmuses on see kääne hoopis teist nagu kui sihitaw: Mees-te, naes-te, las-te, poega-de, tütar-de, pois-te, tüdruku-te zc. Ehk: Mille (jagu see on)? Roja, tooli, ahju, laua, mere, maa, kaasiku, pesakese zc. Mit-

muses: *Roda*-de, *tooli*-de, *ahju*-de, *lauda*-de, *mere*-de, *maa*-de, *kaasiku*-te, *pesakes*-te zc. — Selle käände lõpud on siis ainsuses: =a, =e, =i, (=o,) =u, ja mitmuses: =de ja =te.

Lisa. Ainsuse omastava lõpud on niisama saanud, nagu see sihitava juures oli. — Mitmuse lõppudest =de ja =te ei ole veel mitte õieti teada, mis sõnad nad ennem uisite on olnud. Aga ei nad sõnad olnud, see on selge, sest kõik käänete ja ülekõlbe muudete lõpud olivad enne isefõnad. On arvata, et =de, millest =te tõwendamisel saanud, ka enne wiist asefõna oli; mil ajal, on muidugi teadmata.

§ 62. Sisseütlemew mastab, kui küsitakse: Kellesse? ehk: millesse? ehk: kuhu sisse? Näit.: Kellesse (mõjus tema sõna)? Mehe=sse, naese=sse, lapse=sse, poja=sse, tütre=sse, poisi=sse, tüdrukus=sse zc. Mitmuses: Mees=te=sse, naes=te=sse, las=te=sse, poega=de=sse, tütar=de=sse, pois=te=sse, tüdrukutesse zc. Ehk: Millesse wõi kuhu sisse (see langed)? Roja=sse (kotta), tooli=sse (*tooli*), ahjusse (*ahju*), laua=sse (*lauda*), mere=sse (*mer*-de), maa=sse (*maha*), kaasiku=sse, pesakese=sse zc. Mitmuses: Roda=de=sse, tooli=de=sse, ahju=de=sse, lauda=de=sse, mere=de=sse, maa=de=sse, kaasiku=te=sse, pesakes=te=sse zc. — Sisseütlemewa lõpud on ainsuses: =sse ja =a, =e, =i, =u, mitmuses: =de=sse, =te=sse (=i=sse).

Lisa. Sisseütlemew on selle pärast tähele panna, et tal lihttümwides ainsuses enamasti kaks nägu on: üks on ühes jaos sõnades koguni isewiisi, teises jaos jälle täiesti osastawaga üks, ja teine on üksi =sse-lõpuga. Esimest nägu sõnad on ühes jaos näit.: toasse ja tuppa, oasse ja uppa, reasse ja ritta, kojasse ja kotta, waasse ja waffu, mäesse ja mäkte, käesse ja kätte, eesse ja ette, lõesse ja lütte zc. ja teises jaos: ilmasse ja ilma, külmasse ja külma, filmasse ja filma, kõrwasse ja kõrwa, rinnasse ja rinda, jalasse ja jalga zc. Ehk küll wiinased sisseütlemewad täiesti osastawaga ühte nägu on, siisgi on nad koguni teist wiisi saanud. Kõigis praegu antud sõnades on sisseütlemewad endisest sõnast =he= tulnud, kuhu külge veel =n pandi (=he-n). Nõnda olivad sisseütlemewad: tupp-a, kott-a, kätt-e, filma, rinda, jalga zc. ennemuiste kord tuba-he-n, koda-he-n, kade-he-n, filma-he-n, rinda-he-n, jalga-he-n; aga =he= muutis oma =e= iga kord jels häälikuks, mis =b= ees käis, ja nõnda sai neist sõnadest: tuba-ha-n, koda-ha-n, kade-he-n filma-ha-n, rinda-ha-n, jalga-ha-n; aega mööda kulus =n otsast ära: tuba-ha, koda-ha, kade-he, filma-ha, rinda-ha, jalga-ha; siis kulus =b= wähest ära: tubaa, kodaa, kadee, filmaa, rindaa, jalga; aga Eesti keel ei sallinud kahte ühesugust häälikut teises sibilis, selle pärast langes endine =he-n= koguni ära, ja tüwi tõsteti selle asemel kolmandale järgele. Endine lõpp =he= ja ära kulunud =n= ei olnud mõlemad muud midagi kui endised asefõnade juured. — Rust lõpp =sse= on tulnud, seletab § 64 lija 1. ära; =sse= on veel ennemini =sne= olnud, ja pärast on =n= =s-ga= ühte sulanud, aga =ne= ei ole muud kui endine asefõna juur ne, näit.: ne=eb.

§ 63. Seesütlemew mastab, kui küsitakse: kelles? ja: milles? ehk: kus sees? Näit.: Kelles (on armastus)? Mehe=s, naese=s, lapse=s, poja=s, tütre=s, poisi=s, tüdruku=s zc. Mitmuses: Mees=te=s, naes=te=s, las=te=s, poega=de=s, tütar=de=s, pois=te=s, tüd-

rutu-te-s rc. Ehk: Milles (on oma aru)? Roja-s, tooli-s, ahju-s, laua-s, mere-s, maa-s, kaafiku-s, pesakese-s rc. Mitmuses: Roda=de-s, tooli=de-s, ahju=de-s, lauda=de-s, mere=de-s, maa=de-s, kaafiku-te-s, pesakes-te-s rc. — Seesütleva lõpud on siis ainsuses: -s, ja mitmuses: =de-s, =te-s (=i-s).

Lisa. Seesütleva lõpp -s ei olnud mitte algusest nii lühike, vaid ta oli kord -sfa. See -sfa oli jälle ise ka kahest jaost kokku pandud ja nimelt: -s- ja -na. Lõpp -na sulas sarnandusel eel käima -s-ga kokku, ja sellel viisil saigi -sfa. Selle -s- üle annab § 64 lisa 2 ja -na üle § 72 lisa otjust.

§ 64. Seestütlevastastab, kui küsitakse: kellest? ehk: millest? ehk: kust seeft? Näit.: Kellest (ja räägid)? Mehe-ft, naese-ft, lapse-ft, poja-ft, tütre-ft, poisi-ft, tüdrukute-ft rc. Mitmuses: Mees-te-ft, naes-te-ft, las-te-ft, poega=de-ft, tütar=de-ft, pois-te-ft, tüdruku-te-ft rc. Ehk: Millest (ja kõneled)? Roja-ft, tooli-ft, ahju-ft, laua-ft, mere-ft, maa-ft, kaafiku-ft, pesakese-ft rc. Mitmuses: Roda=de-ft, tooli=de-ft, ahju=de-ft, lauda=de-ft, mere=de-ft, maa=de-ft, kaafiku-te-ft, pesakes-te-ft rc. — Seestütleva lõpud on ainsuses: -ft, ja mitmuses: =dest, =test (=i-ft).

Lisa 1. Ennemuiste oli seestütleva lõpp -sta (weel parem -sda), aga -a kulus ära, ja nõnda jäi üksi -st järele. See lõpp on siis kahest sõnast kokku lühenenud: -s- ja -ta; -s- on all (lisa 2) seletatud, ja -ta ei ole muud midagi kui seefama -ta, -da, mille juba osastama küljes leidsime ja ära seletasime (§ 59 lisa).

Lisa 2. Paneme kolme viimase käände, sisseütleva, seesütleva ja seestütleva, lõpud kõrvu: -ste, -s, -ft, siis näeme, et nende üleüldine märk -s- on, mis sisseütlevas rõhuud silbis kolmandal ja rõhuta silbis teisel järgul seisab. Selle pärast hüütakse neid kolme käänet ka jagedasti s-kääneteks. Kõrime nüüd, mis sõnast see -s- on tulnud, siis ei või kahtlane olla, et see endisest sõnast „siti“ ehk weel varemast „sida“-st sündis; mõlemad sõnad on weel praegugi alles: „sifitond“ ja Kodavere murdes „webe sidel“ (see on „wee jees“) on saanud. See sõna tähendas olevuse sisemist poolt ja on aja jooksul paljaks -s-ks lühenenud. Nende kolme käände nimed on selle pärast sisetamise koha käänded (casus loci interioris).

§ 65. Maleütlevastastab, kui küsitakse: kellele? ehk: millele? Näit.: Kellele (ja annad asja)? Mehe-le, naese-le, lapse-le, poja-le, tütre-le, poisi-le, tüdruku-le rc. Mitmuses: Mees-te-le, naes-te-le, las-te-le, poega=de-le, tütar=de-le, pois-te-le, tüdruku-te-le rc. Ehk: Millele (ja paned lisa)? Roja-le, tooli-le, ahju-le, laua-le, mere-le, maa-le, kaafiku-le, pesakese-le rc. Mitmuses: Roda=de-le, tooli=de-le, ahju=de-le, lauda=de-le, mere=de-le, maa=de-le, kaafiku-te-le, pesakes-te-le rc. — Maleütleva lõpud on ainsuses: -le, ja mitmuses: =de-le, =te-le (=i-le).

Lisa 1. Ennemuiste oli alaleütleva lõpu nagu: -lle. See -lle on veel enne-
malt sõnadest -l- ja -ne tulnud, mis kord isefõnad olivad. Mis -l- on, seletab all
pool § 67 lisa 2. Teine pool sest lõpust -ne, mille -n- eel käiwa -l-ga ühte sulas,
on jeesama, mis § 62 liias juba tundma saime.

Lisa 2. Veel nüüdgi räägitakse lõppu -le wäga sagedasti -le ja koguni
kolmandas järgus (-lle). See sünnib siis: 1) kui see lõpp neljandas silbits
on (näit.: Zumala-le, sarnase-le, hobuse-le, wafika-le, elaja-le, kalade-le, sarnaste-le,
jalgade-le ic.); 2) kui see lõpp kolmandas silbits on kolmandale järgule
tõstetud tüwide järele (näit.: rahwa-le, wahwa-le, ratta-le, tütre-le, helde-le,
rohke-le ic.), ja 3) kui see lõpp sõna esimesest kaasrõhuga silbit lugeda
neljandas silbits on (näit.: wabadikkude-le, habennkkude-le, kuristikkude-le,
mõisnikkude-le, kõrtsnikkude-le ic.). Kui tüwi esimesel ehk teisel järgul seisab ehk
kui § 7 järele -ai, -ei, -ui teises ja kolmandas silbis selle lõpu ees käib, on alati
üksi -le ja mitte -lle (näit.: isa-le, ema-le, kala-le, ahju-le, härja-le, wafikale-le, heldei-le,
tuhtkui-le ic.). — Sõnades, nagu: rahwalle, tütrele, rohkele ic. (punkt 2 all) on
selle pärast -lle, et need sõnad ka ennemuiste niisama neljasilbilised olivad, kui teisegi:
rahwa-(ha)-lle ic. — Kirjutajatele on joomida, et, kui nad -lle tahawad kirjutada,
nad seda ühes raamatus korra pärast ja õigel kohal teesiwad. Kes seda täiesti ei
mõista, see kirjutagu parem alati -le.

§ 66. Alalütlem wastab, kui küsitakse: kellel? ehk
millel? Näit.: Kellel (on jõudu)? Mehe-l, naese-l, lapse-l,
poja-l, tütre-l, poisi-l, tüdrukul ic. Mitmuses: Mees-te-l, naes-
te-l, las-te-l, poega-de-l, tütar-de-l, pois-te-l, tüdrukute-l ic.
Ehk: Millel (on oma jaod)? Koja-l, tooli-l, ahju-l, laua-l,
mere-l, maa-l, kaasiku-l, pesakese-l ic. Mitmuses: Koda-de-l,
tooli-de-l, ahju-de-l, lauda-de-l, mere-de-l, maa-de-l, kaasiku-te-l,
pesakese-te-l ic. — Selle käände lõpud on siis ainsuses: -l, ja
mitmuses: -de-l, -te-l (-il).

Lisa. Ennemuiste oli alalütlemal järgmine nagu: -lna, sest sai selle läbi,
et -n- ees käiwa -l-ga ühte sulas, wiimaks -lla. Nüüdjes Eesti keeles on see lõpp
-lla lühikesteks -l-ks kulumud. Endine -na oli jeesama, mida juba enne seesütleva
juures tundma saime (§ 63 lisa) ja mis veel praegu oleva käände lõpp on (§ 72 lisa).
Kust -l tulnud, saame all § 67 lisa 2 ligemalt tähele panema.

§ 67. Alalütlem wastab, kui küsitakse: kellelt? ehk:
millelt? Näit.: Kellelt (sa said midagi)? Mehe-lt, naese-lt,
lapse-lt, poja-lt, tütre-lt, poisi-lt, tüdrukul-t ic. Mitmuses: Mees-
te-lt, naes-te-lt, las-te-lt, poega-de-lt, tütar-de-lt, pois-te-lt,
tüdrukute-lt ic. Ehk: Millelt (tulid ära)? Koja-lt, tooli-lt,
ahju-lt, laua-lt, mere-lt, maa-lt, kaasiku-lt, pesakese-lt ic. Mit-
muses: Koda-de-lt, tooli-de-lt, ahju-de-lt, lauda-de-lt, mere-de-lt,
maa-de-lt, kaasiku-te-lt, pesakese-te-lt. — Selle käände lõpud on
ainsuses: -l, ja mitmuses: -de-lt, -te-lt (-ilt).

Lisa 1. Alaltüttelewa oli ennemuiste järgmine nägu: -lba, mis kahest sõnast oli kokku liidetud: -l- ja -ba. Nüüdses Eesti keeles on jst lühenemisel -lt saanud. Mis -l- on, seletab all lisa 2. Lõpp -ba, nüüdne -t, on seejama, mida juba osastawa (§ 59 lisa) ja seeüttelewa juures (§ 64 lisa 1) tundma saime.

Lisa 2. Kui alaleüttelewa, alalüttelewa ja alaltüttelewa lõpud -le, -l-, -lt tõrju paneme, siis näeme, et neil kolmel -l- üleüldseks märgiks on. Selle pärast hüütakse neid ka sagedasti -l-kääneteks. See -l- ei ole muud midagi kui endine sõna „ala,“ millest mõlemad a-b ära langevad ja -l- üksi järele jäi. Sõna ala tähendas ühe olewuse alumist poolt ehk weel õigemini, nagu weel praegu Soome keeles, ruumi, meelewalda, põlbu, mis olewuse pärast on. Sõnast ala on ka aega mööda meie kolm erasõna alla, all ja alt sündinud. Vähejal järelemõtlemisel ei ole ka alaleüttelewa, alalüttelewa ja alaltüttelewa tähendus muud midagi kui olewuse meelewalla-alla-saamine, meelewalla-all-olemine ja meelewalla-alt-ära-saamine. Et need käänebed mitte asja sifemist, waid wälimist ruumi nimetawad, siis hüütakse neid ka teise nimega wälimise koha kääneteks (casus loci exterioris).

Lisa 3. Pääle selle on wiimaste kuue käände sisseüttelewa, seesüttelewa ja seeüttelewa, alalüttelewa, alalüttelewa ja alaltüttelewa kohta tähenduse poolest weel järgmist ütelda: Sisseüttelew ja alalüttelew näitawad olewuse sisse- ja meelewalla-alla-saamist ehk tulemist, selle pärast on nende kabe ühine nimi: tulukäänebed. Seesüttelew ja alalüttelew näitawad olewuse sees- ja meelewalla-all-olemist, selle pärast on nende kabe nimi: olukäänebed. Seeüttelew ja alaltüttelew näitawad olewuse see- ja meelewalla-alt-lahkumist, selle pärast on nende kabe nimi: lahukäänebed

§ 68. Ilmaüttelew wastab, kui küsitakse: (ilma) kelleta? ehk: milleta? Näit.: Kelleta (ta tuli)? Mehe-ta, naese-ta, lapse-ta, poja-ta, tütre-ta, poisi-ta, tüdrukuta- ta. Mitmuses: Mees-te-ta, naes-te-ta, las-te-ta, poega-de-ta, pois-te-ta, tüdrukute-ta- ta. Ehk: Milleta (ta on)? Roja-ta, tooli-ta, ahju-ta, laua-ta, mere-ta, maa-ta, kaasiku-ta, pesakese-ta- ta. Mitmuses: Roda-de-ta, tooli-de-ta, ahju-de-ta, lauda-de-ta, mere-de-ta, maa-de-ta, kaasiku-te-ta, pesakes-te-ta- ta. — Ilmaüttelewa lõpud on ainsuses: -ta, ja mitmuses: -de-ta, -te-ta (=i-ta).

Lisa 1. Lõpust -ta ilmaüttelewas ei ole selgesti teada, mis sõnast ta on sündinud, aga endine sõna ta on. Enne arwati, et ta muud midagi ei ole, kui see sama teisel näol ja tähendusel -ta, mis osastawas ja kahes lahukäändes leida on (§ 59 lisa, 64 lisa ja 67 lisa 1); wahet ei olla muud, kui et -ba olla aega mööda -la-ks saanud. Aga nüüd on uurimine näidanud, et sel lõpul teistes meie sugu rahwaste keeltes -g ehk koguni -ga küljes: tag (tak, ta'), taga. Sest on arwata, et ta ehk sõna „taga“ on. Nõnda tähendaks siis „isa-ta, ema-ta, lapse-ta- ta.“ ennemuistisel wiisil: isa (on) taga, ema (on) taga, laps (on) taga- ta- ta. see on: isa, ema, laps- ta- ta. ei ole näha, nad on warjul. Wiimaks sai -ta, endine taga, selle tähenduse, et olewust sugugi ei ole, kui see -ta külge pandi. Selle järele ei pea mitte mõtlema, nagu oleks „ifata, emata, lapseta- ta.“ ialgi tähendanud: isa taga, ema taga, lapse taga- ta, jst „isa-, ema-, lapse- ta.“ ei ole siin mitte omastaw kääne, waid sõna tüwi.

Lisa 2. Tähele on weel panna, et ilmaüttelewa -ta ka sagedasti -tta üteldakse. See sünnib just neis kohtades, kus alaleüttelewas -lle wõib ütelda (§ 65 lisa 2). Kes siis mõnes kohas -lle tahab kirjutada, see peab neisamades kohtades, kui waja, ka -tta kirjutama: Jumala-tta, sarnase-tta, rahwa-tta, ratta-tta, rohke-tta, wabadikkude-tta, mõisnikkude-tta- ta. Parema on esitiis igal pool -le ja -ta kirjutada.

§ 69. Kaasaütlem wastab, kui küsitakse: kellega? ehk: millega? Näit.: Kellega (ja kõneled)? Mehe-ga, naese-ga, lapse-ga, poja-ga, tütre-ga, poisi-ga, tüdrukuga zc. Mitmuses: Mees-te-ga, naes-te-ga, las-te-ga, poega-de-ga, tütar-de-ga, pois-te-ga, tüdrukuga-te-ga zc. Ehk: Millega (ja toimetad asja)? Koja-ga, tooli-ga, ahju-ga, laua-ga, mere-ga, maa-ga, kaasiku-ga, pesakese-ga zc. Mitmuses: Koda-de-ga, tooli-de-ga, ahju-de-ga, lauda-de-ga, mere-de-ga, maa-de-ga, kaasi-ku-te-ga, pesakes-te-ga zc. — Kaasaütleva lõpud on siis ainsuses: -ga, mitmuses: -de-ga, -te-ga (=i-ga).

Lisa. Kaasaütlem on noor kääne; tema on paaril või kolmel viimasel aasta-sajal tekkinud ja nimelt sõnast „kaasa“ ehk „ka.“ Rõnda üteldi veel kolme saja aasta eest: ma kõnelen poisi kaasa, tüdrukuga kaasa zc., kus nüüd: poisiga, tüdrukuga üteldakse. Lõpp -ga, mis lihenemise teel tõusnud, näitab seega väga selgesti, kuida käänded aja jookkul sünnivad.

§ 70. Rajaw wastab, kui küsitakse: kelleni? ehk: milleni? ehk: kuhu saadik? Näit.: Kelleni (käib ju piir)? Mehe-ni, naese-ni, lapse-ni, poja-ni, tütre-ni, poisi-ni, tüdrukuga-ni zc. Mitmuses: Mees-te-ni, naes-te-ni, las-te-ni, poega-de-ni, tütar-de-ni, pois-te-ni, tüdrukuga-te-ni zc. Ehk: Milleni (see on kuhu saadik ja jõudsid)? Kojani, tooli-ni, ahju-ni, laua-ni, mere-ni, maa-ni, kaasiku-ni, pesakese-ni zc. Mitmuses: koda-de-ni, tooli-de-ni, ahju-de-ni, lauda-de-ni, mere-de-ni, maa-de-ni, kaasiku-te-ni, pesakes-te-ni zc. — Rajawa lõpud on ainsuses: -ni, mitmuses: -de-ni, -te-ni (=i-ni).

Lisa. Mis sõnast rajawa lõpp -ni on tõusnud, ei ole selgesti teada. Keeletundjad arvavad, et ta muud ei ole, kui see sama lõpp, mida -n näol silitama (§ 60 lisa), omastama (§ 61 lisa) ja sisseütleva (§ 62 lisa) juures ja -ne näol ta sisseütleva (§ 62 lisa), ja alaleütleva (§ 65 lisa 1) juures tundma saime. Üksnes -ne olla siin -ni-ks saanud ja ühes ka oma tähenduse muutnud.

§ 71. Saaw wastab, kui küsitakse: kelleks? ehk milleks? Näit.: Kelleks (olid sa)? Mehe-ks, naeseks, lapseks, pojaks, tütreks, poisi-ks, tüdrukuga-ks zc. Mitmuses: Mees-te-ks, naes-te-ks, las-te-ks, poega-de-ks, tütar-de-ks, pois-te-ks, tüdrukuga-te-ks zc. Ehk: Milleks (see sai)? Kojaks, tooli-ks, ahju-ks, laua-ks, mere-ks, maa-ks, kaasiku-ks, pesakeseks zc. Mitmuses: Koda-de-ks, tooli-de-ks, ahju-de-ks, lauda-de-ks, mere-de-ks, maa-de-ks, kaasiku-te-ks, pesakes-te-ks zc. — Saawa lõpud on selle järele ainsuses: -ks, ja mitmuses: -de-ks, -te-ks (=i-ks).

Lisa. Misjuguhest sõnast saama lõpp -ks tulnud, ei või kindlasti ütelda, aga võib küll olla, et ta muud midagi ei ole, kui sõna „kes.“ Nõnda ei oleks siis üteldud: sai kingsepa-ks, poisi-ks, sulase-ks j. c. ta muud midagi kui: (temast) sai (see) kes kingsepp (on), (see) kes poiss, sulane (on) j. c. Sõna „kes“ on aga nimesõna taha pandud ja taht on lühendamise teel -ks saanud. Viimaks lasmas ta eel käima sõnaga nii kokku, et ta täielise käände sünnitas.

§ 72. Olew vastab, kui küsitakse: kellena? ehk: millena? Näit.: Kellena (viendastid oma tööd)? Mehe-na, naese-na, lapse-na, poja-na, tütre-na, poisi-na, tüdrukuna j. c. Mitmuses: Mees-te-na, naks-te-na, las-te-na, poega-de-na, tütar-de-na, pois-te-na, tüdrukute-na j. c. Ehk: Millena (oli midagi tarvis)? Roja-na, tooli-na, ahju-na, laua-na, mere-na, maa-na, kaasiku-na, pesakese-na j. c. Mitmuses: Roda-de-na, tooli-de-na, ahju-de-na, lauda-de-na, mere-de-na, maa-de-na, kaasiku-te-na, pesakes-te-na j. c. — Oleva lõpud on ainsuses: -na, mitmuses: -de-na, -te-na (-i-na).

Lisa 1. Mis sõna lõpp -na enne on olnud, ei ole paraku ka teada. Aga arvata on, et ta mõit mõni ahesõna juur oli (mi-na, si-na, na-d?). Et see -na nende kahega, mis mõlemas olukäändes ette tuleb, üks on (§ 63 lisa ja § 66 lisa), see on muidugi mõista. See sünnib ka väga kenasti, sest olev kääne nimetab olu üleüldse ja seesütlev ning alaiütlev nimetavad sees- ja meelevalka-all-olu.

Lisa 2. Olevat käänet on nüüdses Eesti keeles väga vähe kuulda. Üksi põhja pool Eesti maal on teda mõnes kohas täiesti kõnes leida, teistes kohtades Eesti maal on ta ära ununud. Aga see kääne on nii hää ja kõnele mõnus, et ta küll väärt on jälle täiesti tarvitada, sest ta lühendab kõne ära ja annab ometi rohkem selgust. Teda pruugitakse sääl, kus nüüd sõnab: „põlves, seisuses, ametis, olekus j. c.“ seisajavad. Näit.: „Oli lapse-põlves usin“, paremini ja lühemalt: „oli lapsena usin;“ „teeb seda oma mõisniku-seisuses“, lühemalt: „teeb seda mõisnikuna“ „õpetab lapsi koolmeistri-ametis“, lühemalt: „õpetab lapsi koolmeistrina, „on oma karjase-olekus õnnetu“, lühemalt: „on karjase õnnetu“ j. c. Kui seda käänet tarvitatakse, siis laotakse ka mitmed üteldes, mis väga Saksa keele järele tehtud on, ära, näit.: „mina kui (ehk: kes) mees, sina kui naene, tema kui laps, meie kui kirjutajad j. c.“ paremini: mina mehena, sina naesena, tema lapsena, meie kirjutajatena (olime sääl) j. c.

§ 73. Sppija pangu tähele, et ütsikute käänete nimed ka nende tähendusega kokku sünnivad. Nimetaw, osastaw, sihitaw, omastaw, ilmaütlev, kaasaütlev, rajaw, saaw ja olev ütlevad oma nimega tähenduse ära; fiseütlev, seesütlev ja seesütlev, alaleütlev, alalütlev ja alaltütlev, mis kõik kahest sõnast on kokku pandud, teevad seda ka, aga on niisugused, mille esimene sõna lõpus ka käände märk ehk lõpp on olemas: -sje, -s, -st, -le, -l, -lt. (Pikemalt selle üle lauseõpetuses.)

Liisa. Siin olgu ka üleüldiselt üteldud, et pääle mitmuse omastawa kõigis teistes mitmuse käänetes, kus lõpp -te- ette tuleb (mitte -de), selle -te asemel -i- võib seista. Rõhuta silbis langeb =e- selle -i- eest ära, aga rõhuga silbis ja kolmandal järgul seiswa tüvi teises silbis jääb =e- seisma. Seda wiisi saab hulk sõnu mitmuses kahed lõpud, nagu § 57 üles pandud, nõnda: karika-te-sse ja karika-i-sse, karika-te-s ja karika-i-s, karika-te-st ja karika-i-st, karika-te-le ja karika-i-le, karika-te-l ja karika-i-l, karika-te-lt ja karika-i-lt, karika-te-ta ja karika-i-ta, karika-te-ga ja karika-i-ga, karika-te-ni ja karika-i-ni, karika-te-ks ja karika-i-ks, karika-te-na ja karika-i-na; niisama: helde-te-sse ja helde-i-sse, helde-te-s ja helde-i-s r. c., pesakes-te-le ja pesakes-i-le, pesakes-te-l ja pesakes-i-l r. c. Rõigil neil käänetel on mitmuse osastaw põhjuselks: karika-i-d, helde-i-d, pesakes-i (kus =d oli, jääb langeb ta ära). Selle pärast on ka tähele panna, et mitmuse osastawa külge, kui tal mitte -sid lõpüks ei ole ega kui ka iga kord mitte -te sääl ei seisja, teiste käänete lõpud võibwad liituda. Aga selle juures saab tüvi, kui ta kolmandal järgul seisab, painutamise põhjusel (§ 37—44 järele) teisele ehk esimehele järgule. Näituseks olgu järgmisel mitmuse osastawad: haawu, päiwi, paelu, hingi, filmi, rindu, jalgu r. c. Neist sünniwad järgmisel wiisil teised käänded; sisseütlemis on enamasti niisama kui osastawgi, aga võib talle ka =sse otja panna: haawu-sse, päiwi-sse, paelu-sse, hingi-sse, filmi-sse, rindu-sse r. c.; seesütlemis: haawu-s, päiwi-s, paelu-s, hingi-s, filmi-s, rindu-s, jalus r. c.; seestütlemis: haawu-st, päiwi-st, paelu-st, hingi-st, filmi-st, rindu-st, jalu-st, r. c.; alaleütlemis: haawu-le, päiwi-le, paelu-le, hingi-le, filmi-le, rindu-le, jalu-le r. c. alalütlemis: haawu-l, päiwi-l, paelu-l, hingi-l, filmi-l, rindu-l, jalu-l r. c. Selle pärast et kõigil neil käänetel osastawa tüwi on, siis nimetame neid osastawalisteks kääneteks. Teised käänded, mis omastawa näo omale põhjuselks panewad, on nõnda: haawa-de, päewa-de, paela-de, hinge-de, filma-de, rinda-de, jalga-de r. c. Nende külge liituwad käänete lõpud muutmata wiisil: haawa-de-sse, päewa-de-sse, paela-de-sse, hinge-de-sse, filma-de-sse, jalga-de-sse r. c. haawa-de-s, päewa-de-s, paela-de-s, hinge-de-s, filma-de-s, rinda-de-s, jalga-de-s r. c. haawa-de-st, päewa-de-st r. c. haawa-de-le, päewa-de-le r. c. haawa-de-l, päewa-de-l r. c. Et siin omastawa nagu igal pool põhjuselks on, siis nimetame neid käänendeid omastawalisteks kääneteks. Nüükses Gesti keeles pruugitakse õigusega ikka enam ja enam omastawalisi käänendeid, sest osastawalisi ei või kõigist Gesti sõnadest sünnitada, waid üksi osalt niisugustest, mille mitmuse osastaw -i ehk -u pääle lõpeb, nagu antud näitused tõendawad. Sõnadest, mille mitmuse osastaw -a ehk -e pääle lõpeb, ei või osastawalisi käänendeid sugugi sünnitada: kõrtsa, püsja, halpa, okse, notte, laule r. c. neist ei või mitte ütelda: kõrtsa-st, püsja-st, halpa-st, okse-st, mofe-st, laule-st r. c. Weel on nimetada, et osastawalisi käänendeid üksi mitmuses võib sünnitada ja ka sääligi üksikutes käänetes, mitte kõigis. Ainuses ei ole neid peaaegu sugugi, waid jääb on üksi omastawalisi leida, ehk kus osastawalisi on, jääb on nad juba määrasona tarnajeks saanud, näit.: (ses) tükkis (olen sinuga ühes nõuus), aga: (põld on) tükkis; pangas (on muld), aga: (põld on) pankas r. c. Kirjutajatele on soovida, et nad omastawalisi käänendeid ikka tarwitaksiwad, aga kui nad osastawalisi tahawad tarwitada, tehku nad seda nende sõnade juures, millest teada, et neid terwe Gesti rahwas pruugib.

Käänatused.

§ 74. Käänatuselks hüüame ühte osa sõnu, mida kõiki ühe ainsa põhjusseaduse järele käänatakse. Ennemuiste käänati kord Gesti keele sõnu kõiki ühel ainsal wiisil, selle pärast ei olnud sel ajal Gesti keelel rohkem käänatusi kui üks ainuke. Aga aega mööda on Gesti keel neid endiseid ühel ainsal wiisil

käänatud sõnu mitmel ja nimelt kümnel viisil käänama hakanud, selle pärast on meil nüüd selle raamatu järele kümme käänatust. Need kümme käänatust on muist painutamise ja muist lõppude waral tekkinud. Esimeses neljas käänatuses on lihttüwid ja viimases kuues käänatuses kõik liittüwid. Esimesi nelja käänatust jaotab see wahel ära, mis osastawa ja omastawa wahel on, ja viimast kuut käänatust see, mis nimetawa ja omastawa wahel on. — Igal käänatusel on weel pääle selle oma jagu liikisid, mis muutmisest käänatuse sees on saanud. Mitmel liigil on enestel weel mõned wäiksemad wahed, mida tähtedega (a. b. d. c.) tähendame.

Liisa. Need asjatundjad, kes Ahrensi ja Wiedemanni Cesti keele grammatikaid tunnawad, ärgu pangu imeks, et mina ärajagamises neist kahest suurest keeletundjast lahkun. Ma olen seda üliwaewalise ja pita mõtlemise ja wõrdlemise järele teinud. Lurija saab isegi aega mööda aru, miks ma seda teinud, ilma et seda siin pikalt seletan. Nimetan üksnes lühedalt, kuida Ahrensi ja Wiedemanni käänatused minu omade kohta sünniwad. Ahrensil oli neli käänatust, mille wahel ainsuse osastaw wahet tegi: esimeses käänatuses oliwad sõnad, millel osastawas täishäälik lõpuks oli, teises sõnad lihttüwiga, millel -t, kolmandas ühesilbilised sõnad, millel -b ja neljandas liittüwiga sõnad, millel -t osastawas lõpuks oli. Wiedemann jagas jälle teist wiisi, ja temal on kahesks käänatust, seitse on nende sõnade jaoks, mis korrapäralised (regularia), ja kahesks nende jaoks, mis korrawastalised (irregularia) on. Kui Wiedemanni jaotust ligemalt waatame, siis näeme, et esimene käänatuse seesama on, mis Ahrensil, aga selle teine käänatuse on Wiedemannil kahesks jagatud: teiseks ja kolmandaks, siis on Ahrensi kolmas käänatuse Wiedemannil neljandaks, ja Ahrensi neljas käänatuse on Wiedemannil wiendaks, kuendaks ja seitsmendaks (kuendaks käänatuses on nimetawa lõpp -as, -es, -is, -us ja -ne ja seitsmendaks -as, mille -s omastawas ära kulunud). Kui Ahrensi jaotuse minu omaga võrre paneme, siis leiame, et Ahrensi esimene käänatuse minul esimeseks ja teiseks, tema teine minul neljandaks, tema kolmas ka minul kolmandaks ja tema neljas minul wiendaks, kuendaks, seitsmendaks, kahesksandaks, ühesksandaks ja kümnendaks on. — Ärgu kardetagu, et minu jaotuse läbi käänamine rassem on õppida: Ahrensil on küll neli käänatust, aga igal käänatusel on jälle nii palju klassisid, et asi saäl sugugi kergem ei ole. — Kui tundwa filmaga Cesti keele sõnade pääle waatame, siis leiame, et kolm jaotust kõige ennemalt wõimalikud on, kas ühte ainsasse käänatusesse, nelja eht kümnesse. Wiedemanni jaotust seitsmesse käänatusesse ei ole ma selle pärast täiesti mõnufaks arwanud, et wiendasse käänatusesse liig mitmejaguseid sõnu on saanud.

§ 75. Enne kui üksikud käänatused õpule wõtame, paneme ühe sõna tabelis ülesse ja peame meeles, mis meil kõigi käänatuste kohta tarwis läheb:

	Nimisus:	Mitmus:
Nimetaw:	jalg	jala-d
Osastaw:	jalga	jalgu eht jalga-sid
Sihitaw:	jala	jala-d

Omastaw:	jala	jalga-de
Sisfeütlew:	jala-sfe ehk jalga	jalga-de-sfe
Seesütlew:	jala-s	jalga-de-s
Seestütlew:	jala-st	jalga-de-st
Alaleütlew:	jala-le	jalga-de-le
Alalütlew:	jala-l	jalga-de-l
Alaltütlew:	jala-lt	jalga-de-lt
Ilmaütlew:	jala-ta	jalga-de-ta
Kaasjütlew:	jala-ga	jalga-de-ga
Rajaw:	jala-ni	jalga-de-ni
Saaw:	jala-ks	jalga-de-ks
Dlew:	jala-na	jalge-de-na.

Seft tabelist näeme, et kui ühte sõna tahame käämata, siis peame kolme käänet tundma, need on: nimetaw, ofastaw ja omastaw ainsuses ja mitmuses. Nimetaw nimetab sõna ennast, ja ainsuses on ta nagu mitmesugune, aga mitmuses sünnib ta ikka selle läbi, et -d ainsuse omastawa külge liitub. Ofastawat on tarwis igast sõnast tundma saada ja iseäranis ka selle pärast, et ainsuse ofastawa nagu enamasti terwele mitmusele põhjuseks on, seft mitmuse omastaw sünnib temast selle läbi, et -de ta külge pandakse ehk ka paljas -e siis kui ainsuse ofastaw -t pääle lõpeb (ainsuse ofastaw: filma, walda, noort, meest, karikat zc. mitmuse omastaw: filmade, waldade, noorte, meeste, karikate zc.). Omastawat nii hästi ainsuses kui mitmuses peab hädasti tundma, seft tema külge liidetakse kõigi teiste käänete lõpud. Sihitawast on ütelda, et ta ainsuses alati omastawa sarnane ja mitmuses alati nimetawa sarnane on, selle pärast ei kirjuta meie teda enam edespidi, seft igauks võib teda isegi sünnitada. Edespidi ei kirjuta meie ka näituste juures kõiki käändeid sõnadest üles, seft neid võib õppija ise sünnitada, kui mõlemad omastawad tunneb ja teiste käänete lõpud nende külge paneb.

Lisa 1. Koolmeistrile olgu siin üteldub, et ta ialgi ei pea ära unustama igast antud sõnast teisi käändeid lasta sünnitada. Seda ei wõi siin raamatus sünnitada, seft see wõtaks liig palju ruumi ära ja teeks raamatu liig talliks. Lastu ta alati ainsuse omastawa külge ainsuse käänete lõpud ja mitmuse omastawa külge mitmuse käänete lõpud panna, et õppijad sõnade käänamises hästi kindlaks saawad.

Lisa 2. Ahrens nimetas nimetawat, ofastawat ja omastawat isenimega muutkääneteks (flexiv-casus) ja kõiki teisi kokku lõpptääneteks (suffixiv-casus). Muutkääne-

olla esimesed selle pärast, et neil iseäralist lõppu ei olla, ja teised olla lõppkäänded, sest neil olla iseäralised lõpud. Aga § 58, 59 ja 61 järele teame, et neil niisama lõpud on kui teistelgi, selle pärast meie seba wahet ei tee.

Esimene käänatuS.

Rahesilbised sõnad, tüwi esimesel järgul, sõna keskkel on kerge umbhäälik (b, d, g, h, j, l, m, n, r, s, w) kahe täishääliku wahel.

Mitmuse ofastawa lõpp: =s id (wähe sõnades: =a, =e, =i, =u).

Mitmuse omastawa lõpp: =de.

§ 76. Esimene liik: Tüwi on kõigis käänetes muutmata ja täieline, nimetaw, ofastaw ja omastaw ainsuses ühesugused.

	Ainsus:	Mitus:	Ainsus:	Mitus:
Mnt.	a. küla	küla-d	b. sõna	sõna-d
Dst.	küla	küla-sid	sõna	sõnu (ehf: sõna =sid)
Dmst.	küla 2c.	küla=de 2c.	sõna 2c.	sõna=de 2c.

Nii käänata:

a. abi, aju, ala, ani, aru, asu, awa, awi, eha, elu, ema, haru, higi, himu, hobu, häbi, ida, iha, ihu, ila, ilu, isa, isu, iwa, kaba, kaha, kaja, kama, kawa, keha, kera, keja, kibu, kida, keha, kile, kilu, kisa, kogu, kola, komu, kofu, kuju, kulu, kuma, kōbi, kōdi, kōla, kōna, kōra kōra, küna, laba, laha, lasu, liba, liha, lima, lina, lija, loba, lora, loru, lossi, löwi, lõbu, maja, maru, molu, muda, muru, muri, musu, mõdu, mõju, mõla, mõnu, mõru, mäda, mälu, mära, naba, nadu, nuga, naru, naju, niba, nifu, nina, oda, oja, olu, oma, onu, ora, paju, peru, peiu, pēdu, pigi, pihu, pilu, pinu, piru, pori, vuga, puna, puru, prügi, raba, rebu, redu, reha, risu, rodu, roju, rufu, saba, safu, sawi, fina, fira, foru, sõba, jäba, taba, talu, tanu, tare, tafu, tera, tiba, tibu, tila, togu, toru, tuju, tulu, turu, tõru, tädi, tüli, tüma, waba, waha, walu, waru, wilu, wisa, üdi 2c. Pääle nende

weel mõned ainukesed teisel järgul sõnad: kahwa, kahju, kalju, kohwi, lahja, rammu, rubla 2c.

b. kala, kana, kena, kōwa, lina, waga, wana, wiga, wōja, paħa, raha, (see-) fama 2c. Pääle nende on sõnadel: kivi, muna, püha, pesa, nisa mitmuse ofastaw nii: kiwa, mune, pühi, pesi, nifi.

Kui sõnad „püha“ ja „waga“ nimesõna asemel inimeste kohta tarwitatakse, siis on nende mitmuse ofastawad: pühasid, wagasid, aga muidu: pühi, wagu.

Liisa. Sõnad a. all näitawad meile, kuida ennemuiste kõik Eesti sõnade tüüwid painutamata oliwad. Kui kõik sõnad oleksiwad nii jäänud, siis oleks meil nüüd üks ainuke käänatuse. — Et nii hästi siin kui ka igal pool teiste sõnade juures ainsuse ofastawa tagast =da ja omastawa tagast =n on ära kulunud, seda teame juba § 59, 60 ja 61 järele. — Sõnadest b. all on ütelda, et neil mitmuses üks ofastawat on: kiwisid ja kiwa, munasid ja mune, pesasid ja pesi, sõnasid ja sõnu 2c. Seda tuleb weel edespäi sagedasti ette (§ 89). Siin tarwitagu kirjutaja seda neist tähest, mis tal enam meele järele on. Rahwas kõneleb mõlemaid lõppusid, ühte siin, teist jälle kohas rohkem.

§ 77. Teine liik: Tüwi on ainsuse nimetawas leida, ainsuse omastawas paindub d sõna keskel j=ks (§ 42 a).

	Ainsus:	Mitmus:	Ainsus:	Mitmus:
Nmt.	fōda	fōja-d	fada	faja-d
Dist.	fōda	fōda-sid	fada	fada-wid
Dmst.	fōja 2c.	fōda-de 2c	faja 2c.	fada-de 2c.

Nii käänata: pada, rada, koda, sadu.

Siin näeb õppija, kuida mõlemad painded on tarwitada ja misjuguštes käänetes see sünnib. Esimene paine algab ainsuse fihitawa- ja omastawaga, mis alati ühesugused on, ja lähed siis terwest ainsusest läbi kuni alla otša ja on mitmuses üksi nimetawas ja fihitawas leida, mis jälle alati ühesugused on. Teine paine on ainsuses üksi nimetawas ja ofastawas leida, aga mitmuses on ta kõigis käänetes, üksi nimetawas ja fihitawas mitte. Seda on õppijal väga hoolega selle § ja kõigi teiste sõnade juures edespäi tähele panna, millel aga ial

kaks painet on. Iga sõna käänamine algab siis teise paindega, sest ainsuse nimetaw ja ofastaw on teises paindes (§ 75).

Lisa 1. Selle teise liigi sõnade juures on veel tähele panna, et neil kaks ainsuse sisseütlevat on: sõja-sje ja sõtta, saja-sje ja satta, paja-sje ja patta, raja-sje ja ratta, koja-sje ja kotta, saju-sje ja sattu. Korrapäralised „sajasje“ ja „sajusje“ on enam pruugitud, muudu on korrawastalsised „sõtta 2c.“ rohkem kõnes kuulda. Kuda need mõlemad on saanud, selle üle annab § 62 lisa seletust.

Lisa 2. Kuft see on tulnud, et omastawas ja üleüldse esimeses paindes sõnad siin teises liigis nii kui ka edespidi igal pool, kus pehmendus, sarnandus ja wähenus ette tuleb, oma tegumoodi nagu õrnendawad, jeda on raske seletada. Ei tea, kas täielist põhja selle poolest ialgi üles leitakse wõi mitte, jeda peame edespidijele uurimisetöö hooletks jätma.

§ 78. Kolmas liik: Omastawas langewad b, d, g sõna keskelt koguni wälja, selle juures saab nimetawa u a semele endine o ja i a semele endine e, üks kõik kas esimeses ehk teises silbis. Teised täishäälikud a, e, o, õ, ä, ei muutu; tüwi on nimetawas (§ 44 a).

	Ainsus:	Mitmus:	Ainsus:	Mitmus:
Nmt.	a. kuba	koob	b. fibu	feo-d
Dfst.	kubu	kubu-sib	fibu	fibu-sib
Dmst.	koob 2c.	kubu-de 2c.	feo 2c.	fibu-de 2c.

Nii käämata: a. luba, tuba, uba b. wibu, ribu, nibu

Nmt.	d. ladu	lao-d	e. rida	rea-d
Dfst.	ladu	ladu-sib	rida	rida-sib
Dmst.	lao 2c.	ladu-de 2c.	rea 2c.	rida-de 2c.

Nii käämata: d. madu, kadu, nadu, wedu, fude e. idu, pidu, õde, tõde.

Nmt.	g. tegu	teo-d	h. mägi	mäe-d
Dfst.	tegu	tegu-sib	mäge	mäge-sib
Dmst.	teo 2c.	tegu-de 2c.	mäe 2c.	mäge-de 2c.

Nii käämata: g. hagu, jagu, h. wägi, nõgi, lagi, regi,
magu, lugu, jugu, juga, nuga, tugi, jõgi 2c.
fuga, nõgu, nägu, ligu, tigu,
pragu, iga, wiga, siiga, pigä 2c.

Nende juurde tulewad veel mõned sõnad arwata, mille keskelt küll midagi wälja ei lange, aga nimetawa i a semele saab endine e: nimi,

nime, nime *z.* nime-*d*, nime-*sid*, nime-*de z.* Niisama: lõhi, suvi, jüli, töbi. Need sõnad käivad siis just nii, nagu h. all, kus ka i e-ks osastawas jaab: mägi, mäje *z.*

Liisa. Kuba i ja e, u ja o mõni kord wanem ja mõni kord noorem on ja kuba veel laiemalt lugu nende sõnadega on, see on juba § 44 lijas seletatud. — Peaaegu kõigil neil sõnadel on kahetordne ainsuse sisseütlev (nagu § 77 sõnadel): koo-*se* ja kuppu, keosse ja kippu, toasse ja tuppa, laosse ja lattu, reasse ja ritta, jaosse ja jalku, jõesse ja jotte, näosse ja nätku, sülesse ja sülle, tõbesse ja tõppe *z.* Kirjutajal olgu enesel teada, kus ühte ehk teist waja. Sõnadest nimi, lõhi, suvi *z.* wõib üht nimesse, lõhesse, suwesse *z.* ütelda.

§ 79. Neljas liik: Ainsuse osastawas jaab üks jagu sõnu *-d* (a. all), teine jagu *-t* (b. all) lõpuks. Täwi on nimetawas. Mõnel neist sõnadest on täwi teisel järgul.

	Ainsus:	Mitmus:	Ainsus:	Mitmus:
Nmt.	a. herra	herra- <i>d</i>	b. ime	ime- <i>d</i>
Dfst.	herra- <i>d</i>	herra- <i>sid</i>	ime- <i>t</i>	ime- <i>sid</i>
Dmst.	herra <i>z.</i>	herra- <i>de z.</i>	ime <i>z.</i>	ime- <i>de z.</i>

Nii käänata:

a. Madu, Anna, Anu, ambu, hapu, Süri, kiisu, kronu, kätki, läila, manna, neiu, papa, peiu, Tiu, tõmmu *z.*

b. ahe, kõne, mure, pale, pere, palju, rahe, wahe, wale *z.*

Liisa. Need sõnad, millel ainsuse osastawas *-d* lõpuks, on selle *-d* kolmanda käänatuse sõnadest wõtnud (§ 90 ja 91), ja millel *-t*, need on selle *-t* kuenda käänatuse sõnadest wõtnud (§ 99—103). Niisugused sõnad, mis oma lõpuid teistest muudetustest wõtawad, nimetame järe sõnadeks ehk järe lmuudeteks (formae analogae).

§ 80. Wies liik: Ainsuse osastawas on *-d* lõpuks, mille ees lõpphäälil *-e* on ära kulunud ja täwi kolmandale järgul: jaanud; nimetawa *-i* asemele jaab omastawas endine *-e* (nagu § 78). Täwi on omastawas.

	Ainsus:	Mitmus:	Ainsus:	Mitmus:
Nmt.	meri	mere- <i>d</i>	tuli	tule- <i>d</i>
Dfst.	mer- <i>d</i>	mere- <i>sid</i>	tul- <i>d</i>	tule- <i>sid</i>
Dmst.	mere <i>z.</i>	mere- <i>de z.</i>	tule <i>z.</i>	tule- <i>de z.</i>

Niisama käänata: weri, uni. — Siia tulewad veel arwata nimesõna „lumi“ ja asesõna „mõni“; neil on ains. osastawas: lum-*d*, mõn-*d*, sest: lum-*d*, mõn-*d* ei ütelda (m jaab *-d* ees n-ks, niisama kui sõnas: leem § 92).

Lisa. See liik on ains. osastawa poolest korrapäraline, sest ta ei ole endist -da mitte ära kuluda lastnud, nagu § 76—78 sõnad, ega oma -b ka mitte ka mitte teistest võtnud, nagu § 79 sõnad, vaid on ise endise -da -b-ks muutnud. — Pääle selle on siin tähele panna, et ka neil sõnadel kahefordne ains. sisjõutlev on, korrapäraline ja korrawastaline: mere-sje ja merre, tules-se ja tulle, veres-se ja werre, unes-se unne, lume-sje lumme; üffi „mönne“ ei ütelda talgi, vaid ifka; mõne-sje. — Veel ühte kolmandat sisjõutlevat leiame neis sõnades: mer-de, tul-de, wer-de, un-de. See -de on muidugi ennemuiste ford isesõna olnud, ja meie leiame teda ka neljandas käänatufes § 92 r. veel palju. Mis sõna ta olnud, seda ei tea, wist jällegi mõni asesõna.

§ 81. Ruues liik: Ainsuse nimetawa =i asemele saab omastawas endine =e (nagu § 78 h. ja 80) ja ü, u asemele ö, o (nagu § 78 a.); sõna keskkel on -s-, mis ainsuse osastawa lõpu -t ees ise ka -t-ks saab (-tt) aga omastawas koguni wälja langeb (nagu § 78 b, d, g); mitmuse omastawa lõpp on siin -te ja mitmuse osastaw lõpp =s-a. Puhast tüwi ei olegi alles.

	Ainsus :	Mitmus :	Ainsus :	Mitmus :
Nmt.	a. käsi	käe-b	b. lüsi	löe-b
Ofst.	kätt	käs-a	lütt	lüs-a
Dmst.	käe r.	kä-te r.	löe r.	lü-te r.

Nõnda käänata: a. esi, kesi, mesi, tösi, wesi.

b. süsi (sütt, söe), jusi (sutt, soe).

Lisa. Juba § 44 lisast ja § 62 lisast teame, et -s- nende sõnade keskkel ennemuiste -b- oli; ka ains. nimetawa i on pärast -e asemele tekinud. Nõnda oliwad siis nende sõnade tüwid ford: käde, ede, fede, mede, töde, webe, lüde, jüde, jude. Meist sündis tuntud wiisil ainsuse osastaw selle läbi, et -da külge lisati: käde-da, ede-da, fede-da, mede-da r.; aega mööda kulus -da küljest -a ära, selle asemel kõwenes -b -t-ks: käde-t, ede-t, fede-t, mede-t r. just niisama kui: wale-t, rahe-t, hoone-t, laine-t r.; pärast langes t eest -e- ka ära, ja selle läbi kõwenes tüwi keskkel -d- ka -t-ks, ja nüüdne ains. osastaw: kätt, ett, kett, mett r. oli valmis. — Mitmuse osastaw sündis ka tuntud wiisil selle läbi, et -i-da külge lisati: käde-i-da r.; aega mööda langes -da seest -b- ja siis tüwi otja -e ära: kädia, edia, fedia r. pärast muutus ka -d- -i- ees -j-ks, ja -i- ise tulus ära, aga tegi, et -s- peenendatud näol järele jäi; nõnda sai: käsa, esa, fesa r. Aga mitmuse osastaw on neil sõnadel ka teist moodi ja nimelt nii, et -da ja tüwi otja -e koguni ära langesiwad ja selle läbi see kääne ainsuse nimetawaga ühejuguks sai: käsi, esi, kesi r. — Ainsuse omastaw sündis lihtlabasel wiisil; ta oli enne: käde-n, ede-n, fede-n, r.; -n langes tagast ja -b- wabelt ära, ja nõnda sai: käe, ee, fee r.; mitmuse omastaw oli enne: käde-de-n, ede-de-n, fede-de-n r., -n kulus tagast ja tüwi otja -e- keskelt ära, ka -b- julasiwad kokku, ja nii sai: käte, ete, fete r. — Ains. sisjõutlev on ta siin kahejugu: käesse ja kätte, keesse ja lette, meesse ja mette, töesse ja tötte, weesse ja wette, löesse ja lütte, söesse ja sütte, soesse ja sutte. Pühem neist on kõnes enam kuulda (§ 77, 78, 80). Teised käände sünniwad kõik omastawa põhjusel.

Teine käänatus.

Kahesilbised tüvid, mis puhtalt alati teisel järgul; ainsuse nimetavas on tüvi otja täis- häälik ära kulunud ja see kääne selle pärast kolmandal järgul (üksi § 85 mitte). Esimene paine teisel ehk esimesel järgul, teine paine kolmandal järgul.

Osastava viimane häälik ainsuses: =a, =e, =i, =u, mitmuses lõpp: =id ehk: =a, =e, =i, =u (ei mitte =si).

Omastava viimane häälik ainsuses: =a, =e, =i, =u (§ 87 =o) mitmuses lõpp: =de.

Sisseütlev ainsuses sagedasti osastawaga ühesugune.

§ 82. Esimene liif: Pikad täishäälikud ja umbhäälikud, kassitäishäälikud ja kassikumbhäälikud, mis kõik esimeses paindes teisel ja teises kolmandal järgul on. Tüvi on ainsuse omastavas.

	Ainsus:	Mitus:	Ainsus:	Mitus:
Nmt.	a. haaw (§ 40 a)	haawa-d	b. kann (§ 41 a)	kanni-d
Dst.	haawa	haawa-sid, haawu	kanni	kanni-sid, kanna
Omst.	haawa zc.	haawa-de zc.	kanni zc.	kanni-de zc.

Riisjama käanata:

a. Lõpphäääl: =a: aaw, aas, kunn, liiw, piin, ruun, sool, tuun zc. loom, jaam, sööm zc. Lõpphäääl: =i: aam, haan, kaal, liin, fool, liiw, maal, pool, saal, siil, soow, tool, wiil zc. Lõpphäääl =u: kaal, kiil, loom, siil, wiil zc.

b. Lõpphäääl =a: hell, tell, fonn, liin, rann, sunn, wiinn, will, wiin, änn, äfs zc. Lõpphäääl =e: Mall, nõmm, tall, tann, õnn zc. Lõpphäääl =i: hall, häll, junn, kann, kafs, kull, narr, oon zc. pall, pafs, pill, penn, piin, punn, ponn, pufs, päfs, tall, tann, ufs, wafs, wifs, wufs, fonn, sönn zc. Lõpphäääl =u: hull, kann, kärr, lönn, mäfs, möll, nänn, põnn, kann, tofs zc.

Lisa. Sõnad: loom, saam, jõom, müüm 2c. (a, all) ei ole mitte lihts, vaid on liitüvid, kokku pandud juurtest: loo, saa, jõö, müü 2c. ja -ma; fee -ma on seefama, mis ajaõna fiseüttelewa juuresgi leiame (waata ajaõna).

	Ainsus:	Mitmus:	Ainsus:	Mitmus:
Rmt.	d. taim (§ 40 b)	taime-d	e. maks (§ 41 b)	maksu-d
Dfst.	taime	taime-sid, taimi	maksu	maksu-sid
Dmst.	taime 2c.	taime-de 2c.	maksu 2c.	maksu-de 2c.

Nii käänata:

d. Lõpphäääl =a: ais, hein, kael, kann, kaer, koiv, kuiv, laew, lein, nael, nõel, pael, paun, saun, sein, sõel, tael, tuim, tõin, waew, wain, õun 2c. Lõpphäääl =e: loim, lõim, oim, sõim, toim 2c. Lõpphäääl =i:RAIN, lein, Rhein, wein 2c. Lõpphäääl =u: aim, aer, aur, hais, kaew, kaim, kius, laim, laul, maim, maur, põim, sõim, wõim, waim 2c. — Siia arvata on ka: Lõpphäääl =a: käi, lai, nui, sai, sau, wai, ai 2c. Lõpphäääl =e: Kai, Mai, põu, täi, õu. Lõpphäääl =u: auu, nõuu. — Ainsuse nimetawas on korravastalised: roe ja soe (õiguse pärast: rooj, sooj), teised käänded on korrapäralised: rooja, sooja; rooja, sooja j. n. e.

e. Lõpphäääl =a: harw, halw, ilm, karw, keh w, kurw, kõrw, käsn, küln, maks, mahl, mets, oks, ots, põrn, rasw, saks, siim, jurm, sõrw, talw, teug, tõrw, urw, wits, werst, wirts 2c. Lõpphäääl =e: hirm, järw, nurm, parw, putt, põlw, jalw, jarw, sõlm, sõrm, talw 2c. (Neis sõnades on l ja r üffi ainsuse nimetawas peenendatud.) Ka arwu-õõna kolm (=3) käib nende järele. Lõpphäääl =i: arm, arst, jõhw, karm, kõrts, Mats, püks, rähu, selts, wiks 2c. Lõpphäääl =u: arm, arw, hirm, kahl, kalm, kaff, kasw, kirn, kirst, kops, korts, kolm, lops, mats, narts, parm, põrn, rah u, tolm 2c.

Lisa. Mitmed sõnad, millel ainsuse nimetawas l, n, r, s otõas, on oma mitmuse omastawad ka neljanda käänatuse järel hafanud sünnitama (92—94). Nõnda nimelt: kael, nael, hein, sein, kaer, koer, saks, oks 2c., mitmuse omastaw: kael-te, nael-te, hein-te, sein-te, kaer-te, saks-te, oks-te 2c., aga neid wõib ka wõõga hästi korrapäraliselt sünnitada: kaela-be, naela-be 2c.

§ 83. Teine liit: Sõnadel on siin esimeses paindes p, t, k, ja teises pp, tt, kk tüwis. Puhas tüwi on ainsuse omastawas. (§ 41 a).

	Ainsus:	Mitmus:	Ainsus:	Mitmus:	Ainsus:	Mitmus:
Rmt.	a lepp	lepa-d	b. kott	koti-d	d. pak	paku-d.
Dfst.	lepp	leppa-sid, leppi	kotti	kotti-sid, kotta	pakku	pakku-sid, pakku
Dmst.	lepa 2c.	leppa-de 2c.	koti 2c.	kotti-de 2c.	paku 2c.	pakku-de 2c.

Nõnda käänata:

a. Lõpphäääl =a: kapp, käpp, kopp, sepp, fopp, 2c. Lõpphäääl =e: tupp, pupp, rüpp 2c. Lõpphäääl =i: jupp, fapp, fepp, krapp, lapp, papp, popp, fapp, fopp, jupp, täpp, topp, trepp 2c. Lõpphäääl =u: kupp, lipp, lõpp, mupp, põpp, ropp, tapp, tipp 2c.

b. Lõpphäääl =a: jutt, kott, fitt 2c. Lõpphäääl =e: lätt, titt, nitt, 2c. Lõpphäääl =i: jutt, kütt, latt, lett, lott, matt, mutt, nott, mott, pott, pütt, tatt, tutt, hütt, watt, wutt 2c. Lõpphäääl =u: jutt, lutt, patt, nutt, rutt 2c.

d. Lõpphäääl =a: kott, latt, piff, roff, moff, noff, päff, juft, waff, 2c. Lõpphäääl =e: kuff, luff, küff 2c. Lõpphäääl =i: aff, jaff, kaff, näff, paff, peff, pleff, puff, teff, trüff, tuft, tüff, woff 2c. Lõpphäääl =u: kaff, luff, fiff, taff 2c.

Siia tuleb weel arwata hulk liitumisiid, millel kaasrõhulises (kolmandas ehk kolmanda järgu järel teises) silbis =di-, =li-, =mi-, =ni-, =pi-, =ri-, =sti-, =wi- lõpuks on:

	Kinjus:	Mitmus:	Kinjus:	Mitmus:
Rmt.	e. waba=di	waba=di-kud	g. mõis=ni	mõis=ni-fu-d
Dfst.	waba=dikku	waba=dikku=siid, =dikka	mõis=nikku	mõis=nikku=siid, =nikka
Dmst.	waba=difu 2c.	waba=diftude 2c.	mõis=niku	mõis=nikku=de 2c.

Nii käänata:

e. lagedi-, pimedik-, mõjadik 2c. imelik-, kasulik-, kohalik-, lihali-, waimulik 2c. lademik-, südamik 2c. kirjanik-, kodanik-, mädanik-, padanik 2c. ka-narpik-, sarapik 2c. konarik-, kodarik-, amarik-, ümarik 2c. lämastik-, mägestik-, narmastik-, rägastik-, saarestik 2c. alewik-, igawik-, minewik-, olewik-, tulewik-, widewik 2c.

g. aednik-, kunstnik-, laewnik 2c. hoidik-, kartlik 2c. kõrtsm ik-, rais-mik 2c. uhtrik-, wahtrik-, wästrik 2c.

Lisa. Sõnad e. ja g. all on Eesti keeles väga pruugitawad ja arwurikkad. Nende saamisest on § 98 lisa 2, 7. räägitud. Diguse pärast peats: wababik-, mõis-nik-, lagedik 2c. kirjutatama, sest et kaasrõhuga silp just nii on ütelda, nagu oleks ta itseõna (näit.: tik). Aga kirjakeeles on nüüd pruugitawaks saanud: wababik-, mõis-nik-, lagedik 2c. kirjutada.

h. Siia tulewad weel pääle jelle arwata mõned sõnad, mille =f- ja =sf- tüwis, nagu: kausf-, (kausfi-, kausi 2c., kausi-d, kausfi=siid ehk kaussa, kausfi-de 2c.) poisf-, (poisfi-, poisi 2c. poisid, poisfi=siid ehk poissa, pois-te, pois-te=se jne., wõi aga ka: poisfi=de, poisfi=de=se jne. ütelda), pausf-, marfs-, märfs-, purfs-, wärf-, warfs (warfsa, warja 2c.) kärfs 2c.

§ 84. Kolmas liik: Sõnadel on siin esimeses paindes pikkade täishäälikute ehk kassiktäishäälikute ehk ka l, m, n, r järel b, d, g, millest teises paindes p, t, k on saanud. Tävi on omastavas (§ 41 a).

	Ainsus:	Mitmus:	Ainsus:	Mitmus:
Nmt.	a. hoop	hoobi=d	b. waip	waiba=d
Dst.	hoopi	hoopi-sid, hoopa	waipa	waipa-sid, waipu
Dmst.	hoobi 2c.	hoopi-de 2c.	waiba 2c.	waipa-de 2c.

	Ainsus:	Mitmus:
Nmt.	d. tomp	tombu=d
Dst.	tompu	tompu-sid, tompa
Dmst.	tombu 2c.	tompu-de 2c.

Nii käänata:

a. Lõpphäääl =a: koop, kääp, lääp, waap 2c. Lõpphäääl =i: huup, kaap, loop, lööp, nõöp, roop, toop 2c. Lõpphäääl =u: kaap, piip 2c.

b. Lõpphäääl =u: haip, uip 2c. Lõpphäääl =a: kaup 2c.

d. Lõpphäääl =a: kelp, tulp, warp, pump 2c. Lõpphäääl =i: halp, karp, filp, sulp, tõlp, firp, tülp, worp 2c. Lõpphäääl =u: hilp, kimp, pamp, pump, sump, temp 2c.

	Ainsus:	Mitmus:	Ainsus:	Mitmus:
Nmt.	e. noot	nooda=d	g. foit	foidu=d
Dst.	noota	noota-sid, noote	foitu	foitu-sid, foita
Dmst.	nooda 2c.	noota-de 2c.	foidu 2c.	foitu-de 2c.

	Ainsus:	Mitmus:
Nmt.	h. wänt	wända=d
Dst.	wänta	wänta-sid, wäntu
Dmst.	wända 2c.	wänta-de 2c.

Nii käänata:

e. Lõpphäääl =a: laat, piit, wiit, riit, jõöt 2c. Lõpphäääl =i: Juut, foot, kriit, küüt, niit, noot, paat, Beet, pliit, jõöt, tuut, waat, wäät, wööt 2c. Lõpphäääl =u: joot, keet, liit, mõöt, muut, ruut 2c.

g. Lõpphäääl =a: ait, lait, laut, loit, huit, wait 2c. Lõpphäääl =e: eit, huit 2c. Lõpphäääl =i: kleit, reit 2c. Lõpphäääl =u: fõit, lait, loit, peit, teat, wõit 2c.

h. Lõpphäääl =a: hurt, wart 2c. Lõpphäääl =i: fant, font, frunt, kult, hunt, lint, lont, part, pant, pelt, pilt, polt, rent, ront, fant, tont, wint 2c. Lõpphäääl =u: fart, port, Rärt 2c.

	Ainsus:	Mitmus:	Ainsus:	Mitmus:
Rmt.	i. loof	looga=d	j. loif	loigu=d
Dfst.	loofa	loofa-sid, loofe	loifu	loifu-sid, loife
Dmst.	looga 2c.	loofa-de 2c.	loigu 2c.	loifude 2c.

	Ainsus:	Mitmus:
Rmt.	k. järk	järgu=d
Dfst.	järku	järku-sid, järka
Dmst.	järgu j. n. e.	järku-de j. n. e.

Niisama käänata:

i. Lõpphäääl =a: mōōt, muut, praat 2c. Lõpphäääl =e: luif, tiif 2c. Lõpphäääl =i: haak, jooft, jääft, tooft, kōōft, leef, lōōft, luuf, müüft, ööft, piif, pruuf, puuf, püüft, riif, faaf, tooft, wiif 2c.

j. Lõpphäääl =a: paif, fauf, fauf 2c. Lõpphäääl =i: kait, laif, tiif, waif 2c. Lõpphäääl =u: auft, jõuft, lauf, lõif, maif, mauft, pauft, rauft, rōuft, joift, tõuft, fiuft, waift, wōift 2c.

k. Lõpphäääl =a: hull, julft, malf, munt, nurft, nõrft, pall, pull, rānk, ronft, falf, tarft, tilft, wirft 2c. Lõpphäääl =i: hark, jalf, mark, märft, mürft, nirft, korft, kõrft, palf, tulf, tõlft, telft, wārft 2c. Lõpphäääl =u: polft, wilft, wālf, wōrft, wōnft 2c.

Lisa. Järgmised sõnad: jooft, lõōft, müüft, püüft, faaf, tooft, wiif, jääft, kait j. m. m. ei ole dieti mitte liht-, waid on liitlühid sõnadest: joo-ma, lõō-ma, müü-ma, püü-ma, faa-ma, too-ma, wii-ma, jää-ma, kái-ma. See -t, mis neil ofas, on wiift endine ajesõna ti (=tes). Seejama lugu on sõnadega: wiift, lõōft, wāaft, muut j. m., milles -t (-da, -di, -du) wiift ennemuiste ajesõna „ta“ oli, millest aega mööda mõnes kohas di ja du sai. Need sõnad on jaanud sõnadest: wii-ma, lõō-ma, wāā-na-ma, muu.

§ 85. Neljas liit: Tüwi esimese painde tähtedest b, d, h, l, r, s umbhääliku j ees saab teises paindes p, t, h, l, r, s, aga ains. nimetawas jääwad b, d, h, l, r, s niisama, ja j muutub i=ks. Kaksikumbhäälikuteft br, dr, dw saab ains. ofastawas pr, tr tw, aga nim. astub neile =e= wähele, nii et neift saab =ber, =der, =dew. Tüwi on omastawas.

§ 86. **Wies liif:** Endise puhta tüwi g on esimeses paindes l ja r järel j-ks saanud, teises on g alles, aga tüwi on kolmandal järgul. Puhast tüwi ei olegi.

	Ainsus:	Mitmus:	Ainsus:	Mitmus:
Amt. a.	hārg	hārja-d	b. jālǵ	jälje-d
Dfst.	hārga	hārga-sid, hārgi	jälge	jälge-sid, jālgi
Dmst.	hārja 2c.	hārga-de 2c.	jälje 2c.	jälge-de 2c.

Nõnda käänata:

a. pārg, mārg, selǵ, nālǵ 2c. b. jārg, kārg, fālǵ, fārg, telǵ 2c.

Näide 1. Nende sõnade tüwid olivad ennemuiste: hārga, pārga, mārga, selǵa, nālǵa, jälge, jārga, kārga, fālǵa, fārga, telǵa. Nõnda on siis hg, rg esimeses paindes h, rj ja teises lg, rg näoliseks saanud.

d. Siia juurde tuleb ka veel arvata sõna „leib,“ kus b asemel esimeses paindes w saab: leiba, leiwa 2c., leiwad, leiba-sid ehk leibu, leiba-de 2c.

Näide 2. Enne oli lugu nii, et, just nagu nüüd g j-ks, ka b tihti w-ks paindus, nagu nimelt kõrē, kõrbe, kõrwe 2c., kurb, kurba, kurwa 2c. tiib, tiiba, tiiwa 2c., aga nüüd käänatakse neid sõnu § 82 järele, ja w ehk b jääb kõigis käänetes muutmata.

§ 87. **Kuues liif:** Endise puhta tüwi ld, nd, rd asemel on esimeses paindes: ll, nn, rr, ja teises: ld, nd, rd. Puhast tüwi ei olegi.

	Ainsus:	Mitmus:	Ainsus:	Mitmus:
Amt. a.	walb	walla-d	b. hind	hinna-d
Dfst.	walda	walda-sid, waldu	hinda	hinda-sid, hindu
Dmse.	walla 2c.	walda-de 2c.	hinna 2c.	hinda-de 2c.

	Ainsus:	Mitmus:
Amt. d.	murd	murru-d
Dfst.	murdu	murdu-sid, murde
Dmst.	murru 2c.	murdu-de 2c.

Nii käänata:

a. Lõpphäääl =a: fili, fili, muld, fili, jali, tald, tald 2c. Lõpphäääl =i: mold 2c. Lõpphäääl =u: fili, pild, põld 2c.

b. Lõpphäääl =a: k**and**, h**änd**, f**ond**, m**änd**, p**ind**, p**und**, r**and**, r**ind**,
u**nd**, w**end** 2c. Lõpphäääl =i: a**nd**, k**ünd**, r**end**, t**und**, f**und** 2c. Lõpphäääl
=u: k**äud**, l**end**, l**ind**, r**änd**, p**ind** 2c.

d. Lõpphäääl =a: f**ard**, f**orb**, m**örb**, p**arb**, p**irb** 2c. Lõpphäääl =u:
t**urb** 2c.

Lisa 1. Et siin b saab l, n, r sarnaseks, tuleb wiist üksti jesti, et Eesti keel
niisama kui kõik teised Soome sugu keeled, ains. omastawas sõna tüwi hästi kergesti
tahab ütelda. Muud põhjust seks ei ole.

Lisa 2. Niisama kui b saab l, n, r sarnaseks, niisama sarnanes enne b ka
m-ks, nagu sõnades: a**mb**, w**imb**, r**amb** 2c ammu, w**imma**, r**amma**. Aga nüüd on
neist sõnadest b koguni ära sarnanenud, nii et need sõnad § 82 b järele käiwad:
a**mm**, w**imm**, r**amm**.

Lisa 3. Nende sõnade tüwid oliwad ennemuiste: walda, hinda, murdu 2c.
Ainsuse osastawas on walda, hinda, murdu 2c. ja ains. omastawas: walla, hinna,
murru 2c. saanud. Nõnda ei ole siis puhas tüwi enam olemasgi

§ 88. Seitšmes liif: Esimeses paindes lan-
geb d pikkade täishäälikute ja kassiktäishääli-
kute, siis nende ja l, n, r järelt, g niisama pik-
kade täishäälikute ja kassiktäishäälikute ja l, r
järelt, pääle selle t ja k langeb h järelt, k langeb
s järelt, ja b langeb sõnas k**aub** koguni sõna tü-
wiist wälja. Puhas tüwi ei olegi. (§ 44b.)

	Ainsus:	Mitmus:	Ainsus.	Mitmus.
Nmt. a.	h üüd	h üüu -d	b. h aud	h aua -d
Djst.	h üüdu	h üüdu -sid, h üüde	h auda	h auda -sid, h audu
Dmst.	h üüu 2c.	h üüdu -de 2c.	h aua 2c.	h auda -de 2c.

Niisama käänata:

a. Lõpphäääl =a: l**aud**. Lõpphäääl =u: h**üid**, r**iid**, p**üüd** 2c. Siia
arwata on ka sõnad: s**aad** (s**aadu**, s**ao** 2c. s**aadusid**, s**aadude** 2c. m**ood**
(m**oodi**, m**oe** 2c. m**oe**-d, m**oodisid**, m**oodide** 2c.), p**ood**, l**ood**, p**raad** (oo,
aa s**aab** ains. omast. o, a-ks).

b. Lõpphäääl =a: l**aud**, l**iud**, n**öid**, p**öud**, r**aud** 2c. Lõpphäääl =u:
j**öud**, k**iud**, h**öid**, l**eid**, f**öud**, o**id**, n**eid**, p**eid** (ka p**ei**g) 2c. Siis weel
a**ed** (a**eda**, a**ja** 2c. a**jad**, a**eda**-sid ehk a**edu**, a**eda**-de 2c.), m**ida** ka a**id** (a**ida**,
a**ia** 2c.) kirjutatakse.

	Ainsus:	Mitmus:	Ainsus:	Mitmus:
Nmt. d.	k eeld	k eelu -d	e. j iig (kala)	j iia -d
Djst.	k eeldu	k eeldu -sid	j iiga	j iiga -sid, j iigu
Dmst.	k eelu 2c.	k eeldu -de 2c.	j iia 2c.	j iiga -de 2c.

Niisama käänata:

d. Lõpphäääl =u: keerd, kuuld, käänd, neeld, weerd, woold, wäänd, wäärd, paind x.

e. Lõpphäääl =a: liig, Riig. Siia arvata on ka: hoog (hoogu, hoo x., hoo-d, hoogu-sid ehk hooga, hoogu-de x.), loog, roog, woog; fiis weel: roog (rooga, roa x. roa-d, rooga-sid ehk rooge, rooga-de x.) waag (waagi, wae x. wae-d, waagi-sid ehk waaga, waagi-de x.), saag (saagi, sae x.), raag (raagu, rao x. rao-d, raagusid ehk raaga, raagu-de x.)

	Ainsus:	Mitmus:	Ainsus:	Mitmus:
Nmt. g.	tõug	tõuu-d	h. arg	ara-d
Dfst.	tõugu	tõugu-sid, tõuga	arga	arga-sid, argu
Dmst.	tõuu x.	tõugu-de x.	ara x.	arga-de x.

g. Lõpphäääl =a: lõug. Lõpphäääl =i: haug. Lõpphäääl =u: laug, liug, peig, ping, siug x. Siia arvata on ka: poeg (poega, poja x. poja-d, poega-sid ehk poegi, poega-de x.) lõeg, aeg.

h. Lõpphäääl =a: jalg, sõrg, wõlg x. Lõpphäääl =e: kurg, fulg, sõlg, sülg, õlg x. Lõpphäääl =u: alg, halg, org, põlg, fulg, jalg, turg x. Siia juurde mõned pika täishäälikuga sõnad: wiirg (wiirga, wiira x. wiira-d, wiirga-sid ehk wiirgu, wiirga-de x.), peerg (peergu, peeru x. peeru-d, peergu-sid ehk peerga, peergu-de x.) ehk piirg, hiirg x.

	Ainsus:	Mitmus:	Ainsus:	Mitmus:
Nmt. i.	kohht	koha-d	j. üks	ühe-d
Dfst.	kohhta	kohhta-sid, kohhte	ühte	ühte-sid
Dmst.	koha x.	kohhta-de x.	ühe x.	ühte-de x.

Niisama käänata:

i. Lõpphäääl: =a: luht, piht, wiht x. Lõpphäääl =e: laht, leht, täht, reht (ainf. nim. fagedamini: rehi) x. Lõpphäääl =i: jalt, juht, fiht, liht, lüht, maht, pilat, pralt, fiht, takht, walt x. Lõpphäääl =u: juht, fõht, oht, rõht, uht, walt, roht, toht (ainf. nim. fagedamini: rohi, tohi) x.

j. kaks. (Sõnades „üks“ ja „kaks“ on tüwi l ainsuse nimetawa h-st ja s on t-st tõusnud.)

	Ainsus:	Mitmus:	Ainsus:	Mitmus:
Nmt. k.	loht	lohu-d	l. leht	lese-d
Dfst.	lohku	lohku-sid, lohka	leste	leste-sid, lesti
Dmst.	lohu x.	lohku-de x.	lese x.	leste-de x.

Niisama käänata:

k. Lõpphäääl =a: nahk, pahk, tuhk, jahk x. Lõpphäääl =i: lehk, mähk, wähk x. Lõpphäääl =u: löhk, muhk, pihk, puhk, põhk, rõhk, tahk, tōhk, wihk x.

l. Lõpphäääl =a: tuhk, pask x. Lõpphäääl =e: kask, kost, põst, wast x. Lõpphäääl =i: karsk. Lõpphäääl =u; järsk, kist, käst, ofk, usk x.

	Ainsus:	Mitmus:	Ainsus:	Mitmus:
Nmt. m.	laisk	laiska-d	n. kuub	kuue-d
Dfst.	laiska	laiska-sid, laisku	kuube	kuube-sid
Dmst.	laiska x.	laiska-de x.	kuue x.	kuube-de x

Niisama käänata:

m. Lõpphäääl =a: lösk, piisk, roosk, rõsk x. Lõpphäääl =e: kuusk, fääsk x. Lõpphäääl =u: joosk, liisk, tuisk, uisk, wiisk, õisk x.

n. Pääle sõna „kuub“ ei käi selle järele teisi.

§ 89. Nagu kõigis ülewal antud näitustes (§ 82—88) näha, on pea kõigil teise käänatuse sõnadel mitmuse osastawas kaks nägu. Üks sünnib selle läbi, et ainsuse osastawa külge lõpp -sid liidetakse, teine selle läbi, et ainsuse osastawa küljest endine =a, =e, =i, =u, ära langeb ja üks teine neistsamadest täishäälikuteft jälle asemele astub, näituseks lgu järgmised ainsuse osastawad: lauda, hinge, kassi, auku jne.; neist saawad esimesel wiisil nii mitmuse osastawad: lauda-sid, hinge-sid, kassi-sid, auku-sid jne., aga teisel wiisil nii: laudu, hingi, kassa, auka jne.

Et esimesel wiisil väga terge on mitmuse osastawaid sünnitada, siis paneme üksnes teist wiisi tähele:

a) Kui tüvi lõpu täishäälik =a on ja esimeses silbis esimene täishäälik a, e, i, ä, õ on, siis on mitmuse osastawas enamasti alati =u, näituseks: laema laemu, kanna kannu, heina heinu, ritwa ritwu. kassna kassnu, õuna õunu, nõrka nõrku jne. Just niisama =a: aisu, harwu, haawu, jaamu, kaclu, kaeru, kappu, karwu, latwu, lasku, makku, naclu, paclu, paunu, sakku, sängu, sanu, taldu, waku, waku, warsju, nahku, sakku, laisku, aegu, argu, jalgu, aedu, handu, randu, waidu, kardu, kardu, pardu, rauku, taru, waiwu, aitu, laatu, lautu, wartu, halwu, talwu, warwu jne. =e: hellu, kellu, jeinu, leibu jne. =i: linu, piisku, riimu, riistu, sildu, sildu, rindu, tilku, piitu, riitu, tiwu jne.

kaewa, kalma, lippa, lõksa, luffa, nartsja, parma, rahna, rumma, roppa, täffa, muhta, wihka, luiska, wiiska, raaga, kanda, järfa, roopa, tempa, auka, hilpa, kimpä, kirpa, laasta jne. Paljude juures on -sid rohkem kuulda: lipp hang, waim, sikk, käst, köht, halg, org, kiud, riid, põld, joot jne. Mõnel ainukesel on ka =e, =i: jutte, laule, hulle, hüüde, murde oimi.

Lisa 1. Müübses kirjakeeles on mitm. of. lõpuga -sid rohkem leida kui lühem =a, =e, =i, =u pääl. Lõpp -sid saab selle pärast enam wõimust, et tema läbi selle käände selgus tõuseb.

Lisa 2. Wäga tähele on panna, et osastawalisi käändeid (§ 73 lisa) üksnes neist sõnadest wõimalik on sünnitada, mis a) ja d) all on ja ei neistgi mitte kõigist.

Kolmas käänatuS.

Sõna tüwi on ühesilbiline; ainsuse omastaw on nimetawaga üks; ainsuse osastawal =d lõpuks. Mitmuse nimetaw kolmandal järgul. Mitmuse omastawa lõpp =de.

§ 90. Esimene liik: Tüwis on kolmandal järgul seisew kassiktäishäälik; mitmuse osastawa lõpp on =sid.

	Ainsus:	Mitmus:	Ainsus:	Mitmus:
Nmt.	tui	tui-d	foi	*foi-d
Dst.	tuid	tui-sid	foi-d	foi-sid
Dmst.	tui x.	tui-de x.	foi x.	foi-de x.

Niijama käänata:

fae, klei, frui, loi, prei, jui, wõi, wäi x. Seda wiisi on käänata wõõrad sõnad: gallerei, batarei, palei x.

Lisa 1. Ragu näeme, on siin ennemuistne -da (§ 59 lisa) ains. osastawas =d =ks lühenenud.

Lisa 2. Siia saadit kestab (§ 76—90, üksi § 81 mitte) nende sõnade hull, millel mitmuse osastawas terve silp lõpuks külge liitub: =sid. Kõiki neid sõnu wõiksime selle pärast ka selle lõpu järele =sid-sõnadeks nimetada. Sõnadel, mis edespidi saame käänata, ei tule enam -sid mitm. osastawas ette. (Ka § 81. sõnad on õiguse pärast =sid-sõnad; kui nad korrapäraliselt oleksiwad lühenenud, siis oleks neil täde=sid, süde=sid jne. olnud. Aga nüüd on nad korrawastalised =sid-sõnad.)

§ 91. Teine liik: Tüwis on kolmandal järgul seisew täishäälik, ja mitmuse osastawa lõpp

on =id, mille ees täishäälik lühike on. Mitmuse omastaw on teisel järgul.

	Ainsus:	Mitmus:	Ainsus:	Mitmus:
Nmt.	maa	maa-d	töö	töö-d
Djst.	maa-d	ma-id	töö-d	tö-id, töö-üd
Dmst.	maa r.	maa-de r.	töö r.	töö-de r.

Liik kääntata:

hää, jää, pää, lee, tee, prii, soo, öö wöö, suu, luu muu, puu, suu, piüü, siüü r. Pääle nende käimaw selle liigi järele wõdrastest keeltest wõetud sõnad, mille rõhk wiimasel silbil on: komitee r.

Lisa 1. Üigu on, et kõik need sõnad mitmuse osastawas =id lõpuks saawad, mille ees tüüvi täishäälik lühitejeks saab, nõnda: maid, töid, häid, jäid, päid, leid, teid, priid, sõid, öid, wöid, kuid, luud, muud, puid, suid, piid, siid jne., aga mitmeid neist on ka =id-sõnade järele hatatud ütlemata ja nimelt: töösid, jääsid, leesid, teesid, priisid, soosid, öösid, wöösid, kuusid, suusid, piüüsid, siüüsid jne. Alati lõpuga =id on: maid, häid, päid, luud, muud, puid. Kirjateeles oleks =id itka jooiwida. — Üleüldse on mitmuse osastawa kohta ütelda, et kolmanda kääntatuse teine liik nende sõnadega algab, millel =id lõpuks on; selle pärast wöib neid ka =id-sõnadeks hüüda. Üksi neljandas kääntatuses ja kümnenda kääntatuse 2. ja 4. liigis on see =id ära lühenenud ja taht =i saanud (=i-sõnad). — Sõnadest „hää, pää“ on ütelda, et Tallinna murde kõnelejal wäga raske ja wasta meelt neid nii on kirjutada, ja et ta palju armsamalt kirjutab ja kõneleb „hea, pea.“ Aga õige on üksnes „hää, pää.“ Seda näitab iseäranis mitm. osastaw „häid, päid,“ kus mitte „heid, peaid“ ei wöi ütelda. Just nagu sõnades „maa, luu, puu,“ aa, uu tähest mitm. osastawas ai, ui, see on „maid, luud, puid“ saab, nõnda peab ka sõnades „hää, pää“ ää tähest mitm. os. ai jaama: „häid, päid.“ Kes aga siisgi neid kahte sõna tahab „hea, pea“ kirjutada, see tehku jeda ja pibagu neid sõnu torrawastalijeks.

Lisa 2. Sõnadest: maa, suu, soo, pää on ainsuse sisseütlew: maha, suhu. päha, johu, ehk küll ka maasse, juusse, soosse, päässe parajal kohal wöib ütelda, Sõna „maha“ on aga juba määrasõnaks saanud, selle pärast ei tähenda ta mitte iga kord „maasse.“

Lisa 3. Kolmanda kääntatuse sõnad on § 31 nimetatud ühesilbilised juured. Neid ei ole mitte palju. Mitmest on naha, et nad ennemuiste on kaheksilbilised olnud. Nõnda on sõnad kruwi, suwi, tui jne. weel praegu ka esimise kääntatuse § 76 järele kruwi, suwi, tui pruugitawad. Sõnadest pää, wäi, suu näitab Magyari keeli tüüvi feje, veje, zaje, et nad enne ka kaheksilbilised olnud.

Koigi edespidiiste seitsme kääntatuse ühine märk on, et neil ainsuse osastawas =t lõpuks on.

Neljas kääntatus.

Tüüvi on kaheksilbine, aga ainsuse nimetawas ja ains. ja mitm. osastawas langeb tüüvi lõpu täis-

häälik =e ära; ains. osastawa lõpp *t* ja mitm. os. *i*. Ains. nimetaw ja mitmuse osastaw on kolmandal, teised käänded kõik teisel järgul. Ainsuse sisseütlemal on faks nagu lõppudega: =*še* ja =*de*.

§ 92. Esimene liik: Tüwi on ains. omastawas alles; tüwis on pikk täishäälik ja selle taga =*l*, =*n*, =*r* (üksi sõnas leem on =*m*).

	Ainsus:	Mitmus:	Ainsus.	Mitmus:
Nmt.	a. keel	keele-d	b. kaas	kaane-d
Dst.	keel-t	keel-i	kaan-t	kaan-i
Dmst.	keele r.	keel-te r.	kaane r.	kaan-te r.

Niifama käänata:

a. hiir, hool, huul, hää!, puur, joon, kaar, koor, fiir, meel niin, nool, noor, peen, pool, piir, saar, seen, soon, suur, jää!, tuul weer, äär r.

b. küüs, laas, lää!. (Tüwi =*n* on neis sõnades ainsuse nimetawas ja mitmuse osastawas välja langenud, sest et enne siin üleüldse =*n*-tüwis oli.)

Siia tuleb arvata sõna leem, millel ains. os. leent; m saab t ees n-fs.

Ainsuse sisseütlemal on neis sõnades kahelordne, korrapäraline: keelesse, kaanesse, leemesse jne., aga ka korrawastaline: keel-de, kaan-de, leen-de, hool-de, hää-de, juur-de, joon-de, koor-de, meel-de, noor-de, saar-de, suur-de, tuul-de, weer-de, äär-de jne. (Nõnda on siis ains. sisseütlemal: keelde, kaande, leende jne., aga mitm. omastaw: keelte, kaante, leente jne., mis tähele panna tuleb, et segadust ei tuleks.)

Lisa. Need neli sõna: kaas, küüs, laas, lää! saavad veel mõnes keelemurdes kaan, küün, laan, lään üteldud. Võib olla, et need sõnad ennemuiste niifama olivad, nagu Soome keeles: lände, künde, laande, lände; pärast sai d-ft s, mis ains. nim. leiame, ja pikk täishäälik tekkis selle läbi, et ains. nim. ja mitm. os. n, aga teistes käänetes s on ära langenud.

§ 93. Teine liik: Tüwis sarnaneb =*fs* (endine =*d*) esimeses paindes =*r* järele ka r=*fs* (see on: =*ris* saab =*rr*). Puhast tüwi ei olegi.

	Ainsus:	Mitmus:	Ainsus:	Mitmus:
Nmt.	a) õrs	õrre-d	b) wars	warre-d
Dst.	õr-t	õrs-i	war-t	wars-i
Dmst.	õrre r.	õr-te r.	warre r.	war-te r.

Nii käänata:

a) kõrs, tõrs, wõrs

b) parfs.

Ainsuse sisseütlemas on siin wägaharwa korrapäralist nägu: õrresse, tõrresse r., waid ikka lõpp -de: õr-de, kõr-de, tõr-de, wõr-de, war-de, par-de. (Ka siin on jälle hoolega tähele panna, et mitmuse omastaw ja ainsuse sisseütlem kirjutatud jegi ei lähe; mitm. om. on: õrte, warte r.)

Näide 1. Selle liigi sõnade tüwi oli ennemuiste: õrde, kõrde, tõrde, warde, parde. Aga ainsuse nimetawas muutus -de -s-i-ks (õrsi, kõrsi r.), siis langes -i ära, ja s kõwenes -s-ks. Ainsuse osastaw oli enne õrde-da, kõrde-da r., aga -e- ja -a langevad wahelt ära, ja nõnda sai õrdd, kõrdd r. ehk kokku kirjutatud õrt, tõrt r. Ains. omst. sündis sarnandusel: õrden, kõrden r. nii et -n ära kulus ja -d -r-ks sai; niisama sai ka mitm. nim. Mitmuse osastaw tekkis endistest sõnadest õrde-i-da r. selle läbi, et -da koguni ära kulus, -d- niisama kui ains. nimetawas -s-ks sai ja ärakulumise läbi kolmandale järgule tõusis; tüwi lõpu e kulus ära, ja nõnda sai: õrsi, kõrsi r. Mitmuse omastaw sündis sõnast: õrdebe, kõrdebe r. kust tüwi lõpu -e- ära kulus ja: õrde, kõrde r. ehk kokku kirjutatud: õrte, tõrte r. sai.

Näide 2. Sõna wõrs on enam pruugitaw tüwi lõpu -a-ga kui -e-ga: wõrra, ehk küll õigem on: wõrre.

§ 94. Kolmas liik: Tüwi -s- (endine -d-) lan-
geb pikjade täishäälilute ja kaksiktäishäälilute
järelt esimeses paindes wälja. Puhast tüwi ei
olegi.

	Ainsus:	Mitmus:	Ainsus:	Mitmus:
Nmt.	a) hiis	hiie-d	b) õis	õied
Dst.	hiit	hiis-i	õit	õis-i
Dmst.	hiite r.	hiite r.	õie r.	õite r.

Nii käänata:

a. hiiis, niis, wiis, fuus r. b. põis, kõis, reis, täis r.

Siis käib weel nende järele: paas (paat, paer r. paed, paasi, paede r.)

Ainsuse sisseütlemas: hiiesse, hiiessesse, niiesse, wiesse, wiesse, fuuesse, diiesse r., aga weel sagedamalt: hiide, hiiide, niide, wiide, fuide, õide, põide, kõide, reide, täide r. (Kirjutades on hoolega wahet teha ains. sisseütlemas ja mitm. omastawa wahel, mis on: hiite, õite r.)

Lisa. Selle liigi sõnade tüvi oli ennemuiste: hiide, õide 2c. Keist sai, just sellamal wiisil, nagu § 93 lisa 1 näitab, üfiskuid käändeid: Ainsf. nim. =de sai -s.-ks, ainsf. of. hiideda, õideda 2c. sai hiibb, õidd = hiit, õit 2c. ainsf. om. hiiden, õiden 2c. sai hiie, õie 2c. niisama mitm. nim.; mitm. of. hiide-i-da 2c. sai hiisi, õisi 2c., ja mitm. om. hiidebe(n), õidebe(n) sai hiidbe, õidbe = hiite, õite 2c.

§ 95. Oma loomu järele on neljanda käänatuse juurde arwata, ehk küll nad torra järele, ei käi, järgmised sõnad: mees (meest, mehe 2c. mehed, mehi, meeste 2c.), uks (ust, ukse 2c. ukсед, ukssi, uste 2c.) ja laps (last, lapse 2c. lapsed, lapsi, laste 2c.)

Lisa 1. Sõnal „mees“ on tüwits „meehe.“ Wiimne = kulus ära, ja h sai -s.-ks; sest tõusis ainsf. nim., millest ainsf. of. sel wiisil sai, et -t (endine -da) külge liitus; sellamal wiisil tuli ka mitm. om. Ainsf. omastaw mehe on endisest tüwist meehe lühenenud. — Sõnal „uks“ on tüwi weel praegu puhtalt ainsf. omastawas: ukse. Sest sai ainsf. nim. nii, et = ära kulus; ainsf. of. ust sai wähenuse teel endisest ofastawast ukseba selle läbi, et a, e ja t aega mööda ära kulusiwad. Sarnaselt on lugu ka sõnaga „laps“ olnud.

Lisa 2. Terwe neljanda käänatuse ainsuse ofastawa kohta on siin weel juurde kirjada, et see kääne õiguse pärast korrawastaline on, sest ta peaks kolmandal järgul seisma, aga ta seisab teisel. See tuleb sest, et käände endine lõpp -da on kõwaks -t-ks jaanud, ja see ei falli enese ees kolmandat järku, sest kolmas järk wõiks ütles -b ees seista, nagu kolmanda käänatuse ainsuse ofastawas tõesti lugu on. — Mitmuse ofastawa poolest on neljandas käänatuses -i- sõnad. — Õigemalt waadates ei ole neljas käänatatus muud midagi kui üks jagu teise käänatuse sõna, millel = tüwi lõpu täishäälikus on ja oma ainsf. ofastawat on teist moodi hakanud sünnitama. (§ 165 lisa 2.)

Lisa 3. Neljanda käänatusega lõpewad need sõnad, mis oma loomu järele lihttütuid on. Teistes kuues käänatuses, mis ebespidi ette tulewad, on loomu poolest lihttütuid.

Wiies käänatatus.

Mitmesilbised sõnad, mille tüwi ainsuse omastawas leida on. Ainsuse ofastawa lõpp =t liitub tüwi külge, niisama mitmuse nimetawa =b, ofastawa =id ja omastawa =te. Tüwis ei ole mingisugust painutamist.

§ 96. Esimene liik: Tüwi lõpu täishäälik =a, =i, =u on ainsuse nimetawas ära kulunud.

	Ainsus:	Mitmus:	Ainsus:	Mitmus:
Rmt.	a. jumal	jumala=b	b. ilus	ilusa=b
Ofst.	jumala=t	jumala=id	ilusat	ilusa=id
Omst.	jumala 2c.	jumala=te 2c.	ilusa 2c.	ilusa=te 2c.

Niisama käänata (tüvi lõpp =a):

a. 1. ahel, hädal, kuhel, pügal, räbal, sadul, sibul *rc.*; wedel, rumal, kawal, õel, madal *rc.* (sõnad, mille tüvi lõpp =la, ains. nim. =l).

2. helin, hirin, hurin, kahin, kihin, kilin, kolin, köhin, kärin, müdin, mühin, mürin, nurin, norin, sohlin, wadin, wödin *rc.* pagan, hajan, ubin, tosin *rc.* usin, kafin *rc.* (tüvi lõpp =na, ains. nim. =n).

3. alam, elusam, hilisem, inetum, kõwem, lähem, mõnujam, nõdrem, ohakasem, parem *rc.* sadam, walam *rc.* (kõik wõrrelwõrded § 128 ja muud sõnad =ma lõpuga, ains. nim. =m).

4. tänaw, wäraw, oraw *rc.* igaw, edew, teraw, odaw, palaw, fügen, tugew, wägew *rc.* elaw, tulew, tegew, rääkim, kõnelew, tehtaw, armastaw, armastataw, nimetaw, osastaw *rc.* (kõik keel sõnad ja muud, mille tüvi lõpuks =wa, ains. nim. =w on).

5. kodar, kübar, madar, sõmer, udar *rc.* kõwer, kumer, põdur, fidur *rc.* (sõnad, mille tüvi lõpp =ra, ains. nim. =r).

6. aabits, kammitš, uulits, isand, emand *rc.* wilets *rc.* (kõik sõnad, mille tüvi kolmesilbine ja lõpphääld =a on).

b. auus, elus, magus, ligus, mõjus, mõnus, nägus, nõgus, wagus, walus *rc.* (omaduse sõnad, mille lõpp =u+ja, ains. nim. =u+s).

Näis 1. Jumal, kui ta taewa ja maa loojat tähendab, on ilka suure alg-tähega kirjutada: Jumal.

	Ainsus:	Mitmus:	Ainsus:	Mitmus:
Nmt. d.	redel	redeli-d	e. kanep	kanepi-d
Dfst.	redeli-t	redeli-d	kanepi-t	kanepi-d
Dmst.	redeli <i>rc.</i>	redeli-te <i>rc.</i>	kanepi <i>rc.</i>	kanepi-te <i>rc.</i>

Nii käänata:

d. nädal, pudel, kabel, sõnum, paber, pagar, kärner, lõuend, weerand, kõrend, karwand, wikat, amet *rc.* Siia arvata ka: kurat (kurabit, kuradi *rc.* üksi ains. nim. =t). Siis veel siia arvata arwuse sõnad: miljon, biljon, triljon *rc.*

e. sinep, kirep, Joosep, käänap, uinap, wäänap *rc.*

Näis 2. Neil sõnadel d. ja e. all peats õiguse pärast mitmuse osastawas redeli-id, kanepi-id *rc.* olema, aga lõpus -id on =i-, eel käiwa tüwi otša =i läbi, ära kulumud.

	Ainsus:	Mitmus:	Ainsus:	Mitmus:
Nmt. g.	leping	lepingu-d	h. noorif	noorifu-d
Dfst.	lepingu-t	lepingu-id	noorifu-t	noorifu-id
Dmst.	lepingu <i>rc.</i>	lepingu-te <i>rc.</i>	noorifu <i>rc.</i>	noorifu-te <i>rc.</i>

Nii käänata:

g. ahing, lahing, pööning, tuhing 2c. kamal, raamat 2c.

h. hommit, hunit, isaf, emaf, joodit, joosif, kaarit, kaasit, katfit, koluit, lepit, lüpsit, männit, minet, nuustit, olet, poolit, päälit, rätit, saadit, sefit, sõnnit, sarwit, tammif, tulek, tüwit 2c. laadit, kirjat, mustit, punif, tõmmif 2c. tüdruk, kirif, wilbak, wändaf 2c.

Lisa 3. Selle liigi sõnad on kõik niisugused liituvud, mille vähemast jaost üksnes võib teada, misugusest sõnast nad on saanud. Selle üle räägib lisa 2 § 98.

§ 97. Teine liik: Tüwi lõpu täishäälik on ka ainsuse nimetavas alles, ja selle läbi on see kääne omastawaga ühesugune.

Ninjus: Nitmus: Ninjus: Nitmus:

Rmt.	a. paluja	paluja-d	b. õnnetu	õnnetu-d
Dfst.	paluja-t	paluja-id	õnnetu-t	õnnetu-id
Dmst.	paluja 2c.	paluja-te 2c.	õnnetu 2c.	õnnetu-te 2c.

Nii käänata:

a. 1. tänaja, hakkaja, katruja, ootaja, otsija, armastaja, kuulutaja, jahutaja, põgeneja, laulja, kuulja, kaitaja, tooja, wiija, müüja, sõja 2c. (Wäga palju sõnu, millel kõikidel ja tüwi lõpuks.)

2. toonela, maanala, rahula, õnnela, Aidala, Koela, Kabala, Kärgla, Hargla 2c. (Kõik kohanimed, millel tüwi lõpuks.)

3. kewade, sügise 2c. malewa 2c. Emmaste, Piigaste, Põlgaste, Puiatu, Kawastu, Kuusalu 2c. (Kolmesilbised sõnad ja koha nimed, mille ainsuse nimetaw omastawaga ühesugune on.) Pääle selle arwusõnad: kahelja ja üheksa.

b. hooletu, häbitu, jalutu, keeletu, kärjitu, käsitu, wallatu 2c. (Ilmajätwad omadusesõnad, millel tüwi lõpuks -tu, § 49, 4).

Lisa. Teise liigi sõnade saamine saab edespäi (§ 98 lisa 2) ära seletatud. Ilmajätawate omadusesõnade poolest on ütelda, et kirjanitüd sagedasti silbi -ma kääntes fisse panewad: õnnetumat, õnnetuma, õnnetumasje 2c. õnnetunad, õnnetumaid, õnnetumate, õnnetumatesje 2c. Aga kirjakeel peab siin terawat wähet tegema. Näitufes: õnnetu mees, õnnetu meest, õnnetu mehe, õnnetusje mehesje, õnnetus mehes 2c. õnnetud mehed, õnnetuid mehi, õnnetute meeste, õnnetutesje meestesje, õnnetutes meestes 2c. (algwõrre § 128), neil kõigil on hoopis teine tähendus kui siis, kui neid lõpuga -ma üteldakse nõnda: õnnetum mees, õnnetumat meest, õnnetuma mehe, õnnetumasje mehesje, õnnetumas mehes 2c. õnnetumaid mehed, õnnetumaid mehi, õnnetumate meeste, õnnetumatesje meestesje 2c. (wõrrelwõrre § 128). Laiemalt selle üle edespäi (§ 128 lisa 3).

§ 98. Kolmas liik: Kahesilbised nimesõnad =a, =e, =i, =u lõpuga ja kahesilbised omadusesõnad =e lõpuga, kõikidel ainsuse nimetaw omastawaga ühesugune, kõik kolmandal järgul.

	Ainsus:	Mitmus:	Ainsus:	Mitmus:
Nmt.	a. aasta	aasta-d	b. helde	helde-d
Dst.	aasta-t	aasta-id	helde-t	helde-id
Dmst.	aasta r.	aasta-te r.	helde r.	helde-te r.

Niisama käänata:

a. lõuna ehk lõune, õhta ehk õhtu, reede, rõuge, kõrbe, laudi, mõisa, neitsi, woodi, westi, wainu, põrgu, jurnu, Tartu, Pärnu r. (Mõnel ainsal on aga ka ainsuse nimetawa lõpu täishäälik ära kulunud, nõnda: pärl [pärlit, pärlit r.] kõrbe [kõrbet, kõrbe r.], kumb [kumbat, kumba r.], emb kumb [embat kumbat, emba kumba r.]).

b. haige, julge, kange, karge, karste, kauge, kerge, kõrge, lahke, leige, niiske, pehme, priiske, raste, rõste, rohke, selge, sirge, fitte, walge, winge, wärste, wänge, õige r.

Liisa 1. Kolmanda liigi sõnad oleksiwad õiguse pärast oma olu ja saamise poolest kuendasse (§ 99) ehk seitsmendasse (§ 104) käänatusele arwata, aga et neil ainsuse nimetaw ja omastaw just ühesugused on ega nendel mingisugust painutust ei ole, siis olgu nad wiendasse arwatud.

Liisa 2. Terwe wiienda käänatuse sõnade poolest on ütelda, et nemad wäga mitmesugustest oludest on tekkinud ja saanud. Üksnes wäga wähedest wõime kindlamalt ütelda, mis sugustest endistest sõnadest nende kaasjuured on tulnud. Paneme sõnu lühedalt tähele: 1) Sõnad, mille esimene kaasjuur on -la (§ 96 a. 1. ja § 97 a. 2.). Ühel osal on see -la ains. nimetawas -l-ks saanud, teisel on ta lühendamata -la. See -la ei wõi muud midagi olla kui seesama „ala“, mida juba -l-käänete juures § 67 liisa 2 oleme tundma saanud, aga siin on keel teda nimesõnades jünnitamiseks tarwitanud. Kõik nimesõnad kaasjuurega -la tähendasiwad enne kohta ehk paika ja tähendasid seda praegugi suurel jaol weel, nagu palju kohanimi: näitawad: Kabala (Kaba koht), Ridaala (Rida koht), Rõõnula (rõõmu paik) j. palju muid. Uute sõnade loomiseks on see kaasjuur wäga sünnis, sest sõna juure külge liidetud tähendaks ta alati wäga ulasalt ja lühedalt kohta ehk paika, näit.: õnnela (õnne paik), rahula (rahu koht), feltisla (feltisi koht ehk maja), sepala (sepikoda), ilula (ilu koht), metsala (metsa koht), surela (suremise koht), õpila (õppimise koht, kool), õpela (õpetamise koht, ka kool), ja määramata -hull teisi, et igast sõnast wõits, kus tarwis, kohanime teha. Ka need puhtad Eesti sõnad, mille -la ains. nimetawas on -l-ks lühene ud, on ennemuiste kohanimed olnud, nagu näit. „jumala“, mille tiwisi lõpp on -na (§ 96 a. 2.), on saamise poolest tumedad. Wist on see -na mõni endine a-sõna, mis nüüdiste sõnadega „see“, „na-d“ sugulane, sest nendest sõnadest wõib ajasõnu teha -se- ja -s-ta-paal: mürin, mürisema, müristama; kohin, kohisema, kohistama r. (Lähemalt neist sõnadest

ajafõna juures § 166 lisa). 3) Sõnades, mille kaasjuur -wa (§ 96 a. 4.), nagu: põlem, elaw, kõnelew rc. on -wa endine afejõna, millest edespidi (§ 139 lisa) kõneleme. Sõnad, nagu oraw on wist ka nende järele sündinud (see on -wa wõeti nende külge). 4) Sõnade lõpp -ma (§ 96 a. 3.), mis wõrrelwõrret tähendab saab edespidi (§ 128 lisa 5) seletatud. Sõnades, nagu: sabam, sööm rc. on -m seftjamast juurest, millest ajafõnade -ma (kuul-ma, tule-ma, mine-ma rc. § 140 lisa). 5) Lõpp -ta (§ 96 a. 5) on saamise poolest tüme. Arwatakse, et ta endine -da on, aga wõib ka olla, et ta lõpu -la teisenbus on. 6) Lõpp -ja (§ 96 b), mille ees siin ikka -u-, on sündimise poolest täiesti tundmata. Wõib olla, et ta ennemuiste ka mõnest ajafõnast on saanud. 7) Lõpu -ku (§ 96h) eifõna on ka teadmata. Et ta selle lõpuga üks ja seesama on, mis kolmesilbistes sõnades (nagu: widewi-k [-ku], alewik [-ku] ja teised § 83 e, g) leitakse, see on tõsi. Ka sõnades: jook, söök rc. (§ 84 lisa) on -gi (joo-gi, söö-gi rc.) lõpuga -ku sugulane: -ku on siin -gi näo saanud. Siis ei ole ka -n-gu (sõnades, nagu: lepingu, tuhingu rc. § 96 g) muud midagi kui pehmenatud -ku, mille ette -n- on pandud. 8) Tegijaütlem -ja (palu-ja, täna-ja, hakka-ja rc. § 97 a. 1.), ikka ajafõnade külge liibetud, tuleb edespidi (§ 142 lisa) ette. 9) Ilmaütlem -tu (§ 97 b.) on ilmaütleva käände lõpuga (-ta) üks ja seesama, aga ta on omadusefõnades -ta -tu-ks teinud (§ 68 lisa 1). 10) Sõnad § 98a. on mitmel wiisil saanud, nõnda sõna „aasta“ kahest sõnast ajastag, „weški“ endistest sõnadest „weftkiwi“ jne.; igast sõnast ei wõi ütelda, kuba ta tekkinud. 11) Sõnad § 98 b. on just sel wiisil saanud, nagu sõnad hõbe, kade rc. seitsmendas käänatuses (§ 104). 12) Muud sõnad on saamise poolest tumbled, nagu ifand, emand, löwend, käänap, kammitš, wilets rc. — Kõigi nende sõnade poolest on ütelda, et nende järele uusi sõnu wõib sünnitada, kui hoolega tähele panna, kuba kaasjuured tuitawates sõnades pääjuurte külge liituvad, nagu seda kaasjuure -la juures nägime.

Kuues käänatuse.

Sõnad =e lõpuga; ainsuse omastaw, see on esimene paine, alati kolmandal pikkuse järgul; ainsuse nimetaw, see on teine paine, on üksnes teisel ja üksi § 103 d. e. esimesel järgul; osastawa lõpp ainsuses -t ja mitmuses -id; mitmuse omastawal -te.

§ 99. Esimene liik: Esimeses paindes on tüwi pikk täishäälik, kaksiktäishäälik ehk esimene umbhäälik kolmandal järgul.

	Ainsus:	Mitmus:	Ainsus:	Mitmus:
Nmt.	a. hoone	hoone-d	b. laine	laine-d
Dfst.	hoone-t	hoone-id	laine-t	laine-id
Dmst.	hoone rc.	hoone-te rc.	laine rc.	laine-te rc.

	Ainsus:	Mitmus:
Nim. d.	piste	piste-d
Dfst.	piste-t	piste-id
Dmst.	piste rc.	piste-te rc.

Niiſama käänata:

a. huule, tiire, lääge, rooste, tiine zc.

b. aine, eine, hoide, kaine, paife, paiste, liuge, raie zc.

d. ahne, ihne, kaste, kombe, kõrwe, luste, palwe, nilbe, tarwe, ülbe zc.

§ 100. Teine liik: Tüwi p, t, k on esimeses paindes pp, tt, kk.

	Niſus:	Mitmus:	Niſus:	Mitmus:
Nmt.	a. ripe	rippe-b	b. möte	mötteb
Dſet.	ripe-t	rippe-id	möte-t	mötte-id
Dmst.	rippe zc.	rippe-te zc.	mötte zc.	möte-te zc.

Nii käänata:

a. tupe, õpe, lõpe zc.

b. fate, wöte zc.

	Niſus:	Mitmus:
Nmt.	d. äfe	äffe-b
Dſet.	äfe-t	äffe-id
Dmst.	äffe zc.	äffe-te zc.

Nii käänata:

d. iſe, lüſe, raſe, tõſe zc.

§ 101. Kolmas liik: Tüwi b, d, g on esimeses paindes p, t, k pika täishääliku, kaſſiktäishääliku ja umbhääliku järel.

	Niſus:	Mitmus:	Niſus:	Mitmus:
Nmt.	a. kaabe	kaape-b	b. täibe	täite-b
Dſet.	kaabe-t	kaape-id	täibe-t	täite-id
Dmst.	kaape zc.	kaape-te zc.	täite zc.	täite-te zc.

	Niſus:	Mitmus:
Nmt.	d. wörge	wörke-b
Dſet.	wörge-t	wörke-id
Dmst.	wörke zc.	wörge-te zc.

Niiſama käänata:

a. kraabe, kärbe, närbe, raibe, nälbe zc.

- b. heide, föide, laide, liide, munde, näide, oode, peide, waade, wiide 2c.
 d. krooge, looge, läige, liige, maage, folge, tilge, tärge 2c.

§ 102. Neljas liik: Tüwi endised *ld*, *nd*, *rd* on teises paindes *ll*, *nn*, *rr*, aga esimeses *ld*, *nd*, *rd*. Puhaft tüwi ei ole.

	Ainsus:	Mitmus:	Ainsus:	Mitmus:
Nmt.	a. pille	pilbe-d	b. wanne	wande-d
Dfst.	pille-t	pilbe-id	wanne-t	wande-id
Dmst.	pilbe 2c.	pille-te 2c.	wande 2c.	wanne-te 2c.

Nii käänata:

- a. kalle, kolle 2c. b. anne, kanne, tunne 2c.

	Ainsus:	Mitmus:
Nmt.	d. murre	murde-d
Dfst.	murre-t	murde-id
Dmst.	murde 2c.	murre-te 2c.

Nii käänata:

- d. pure, nõrre, turre, wirre, wõrre 2c.

§ 103. Wiies liik: Pikkade täishäälifute (+ *n*, *r*) ja kassiktäishäälifute järelt langeb *d* ja *h* järelt *t* ja *k* ära.

	Ainsus:	Mitmus:	Ainsus:	Mitmus:
Nmt.	a. kääne	käände-d	b. riie	riide-d
Dfst.	kääne-t	käände-id	riie-t	riide-id
Dmst.	käände 2c.	kääne-te	riide 2c.	riie-te 2c.
Nmt.	d. ehe	ehte-d	e. mähe	mähte-d
Dfst.	ehe-t	ehte-id	mähe-t	mähte-id
Dmst.	ehte 2c.	ehte-te 2c.	mähte 2c.	mähe-te 2c.

Niijama käänata:

- a. keere, määre, piire, pööre, sõõre, uure, wiire, vääne, paine 2c.
 b. aue [auet, aude 2c.], niue, nõue, sõue, wõie, püie 2c.
 d. ahe, lahe, pihe, puhe, uhe 2c.
 e. puhe, pühe, rahe, rähe 2c.

Siia on arvata ka sõna „pale,“ kus g ära langeb [pale-t, palge
 x. palgeb, palgeid, paleta x.].

Lisa 1. Kuuenda käänatuse sõnad on liitjuured, mille pääjuure külge endine [mist ajesõna] =h on liidetud. Selle =he ees muutus pääjuure viimane täishäälik aega mööda ka =e-ks. Nõnda on siis näituseks sõnad: kaste, ripe, liige, murre, sõue, ehe x: sel viisil saanud, et nad kõige esiti olivad: kasta-he, ripu-he, liigu-he, murda-he, sõuda-he, ehti-he x.; neist sai pärast: kaste-he, ripe-he, liige-he, murde-he, sõude-he, ehte-he x. Ainsuse nimetavast kadus =he aega mööda koguni ära. Ains. osastav oli enne kaste-he-da, ripe-he-da x.: =he- langes ära ja =da sai -t. Ains. omastavas on =he ka ära langenud, aga on siiski tüvisse jälgi järele jätnud ja nimelt jeba, et tüvi kolmandale järgule tõusis. Teised käanded on hõlpsad seletada.

Lisa 2. Tähele on panna, et see kuues käänatus kõigis jagudes teise käänatuse vastatükk on. Kus teises käänatuses kolmas jätk, sääl on kuuendas käänatuses teine ehk esimene jätk, ehk teisipidi: kus teises käänatuses teine ehk esimene jätk, sääl on kuuendas kolmas jätk. See wähe näitab end nimelt ainsuse osastava ja omastava wabel:

Ains.: II. fnt. VI. fnt. II. fnt. VI. fnt. II. fnt. IV. fnt. II. fnt. VI. fnt.

Dfst.:	fooli	hoonet	taime	lainet	kasti	pistet	leppa	ripet
Dmst.:	fooli	hoone	taime	laine	kasti	piste	lepa	rippe
Dfst.:	hoopi	kaabet	murdu	muret	riidu	riiet	mähki	mähet x.
Dmst.:	hoobi	kaape	muru	murde	riiu	riide	mähi	mähke x.

Seitsmes käänatus.

Terme silp =da, =me, =ne on ainsuse nimetavast ära kulunud, aga ainsuse omastawas on ta alles; osastawal ainsuses =t ja mitmuses =id ja mitmuse omastawal =te lõpuks.

§ 104. Esimene liif: Tüwi kaasjuur =da on ainsuse nimetavas ära kulunud; ainsuse osastawa =t liitub selle =da külge, mis omastawas alles; arwusõnades (kordarwudes) on see =da ainsuse nimetawas =s näo saanud, mille eest =n= ära langes.

Ainsus:	Mitmus:	Ainsus:	Mitmus:

Rmt.	a.	hõbe	hõbeda-d	hale	haleda-d
Dfst.		hõbeda-t	hõbeda-id	haleda-t	haleda-id
Dmst.		hõbeda x.	hõbeda-te	haleda x.	haleda-te x.

Ainsus: Mitmus:

Rmt.	b. kolmas	kolmanda-d
Dfst.	kolmanda-t	kolmanda-id
Dmst.	kolmanda-ic.	kolmanda-te ic.

Niisama läänata:

a. ere, hare, hele, jahe, jöle, jäle, kabe, kade, käre, käbe, kibe, kobe, kole, kore, kume, kõhe, kõle, lage, lahe, lame, lähe, libe, lige, loge, lühe, mäge, mäge, muhe, mure, nabe, nobe, nõre, pime, pire, pude, rabe, sage, sae, file, jume, sõge, sõre, tahe, tige, tihe, tore, tume, wahe, wile, wäle, õre ic.

b. neljas, viies, kuues, seitsmes, kaheksas, üheksas, kümnes, sajas, tuhandes, miljonis ic. (Kõit kordarwud, ja pääle selle wähe korrawas-taliselt ka põhiarw: tuhat, tuhat, tuhandesse, tuhandes, tuhandest ic.)

Lisa 1. Et see -da, mis siin sõnade sünnitajana ilmub, ise enne on terve sõna olnud, see on muidugi mõista. Wist ei ole ta muud midagi kui seefama -da, mida juba osastawa käände juures (§ 59 lisa) tundma saime. Ka muidu tuleb -da sõnade ja muudete sünnitajana tihti ette.

Lisa 2. Arwusõnade kordarwudes on -da ains, nim. selle läbi -s näo saanud, et a ära kulus ja b-st s sai. See n-, mis -da eest leiame, on pea kahtlemata endine -na, mida olewa juures (§ 72) leiame; aga sääl on ta käände, siin sõna sünnitaja. Siin on weel meelde tuleb, et kordarwusid ka nii tarwitatakse, et ainsuse omastawa -nda külge weel -ma pandakse: kolmandama, neljandama ic., aga kirjakeeleks on see -ma üleliigne, ja seft on küll, kui: kolmanda, neljanda ic. üteldakse. Ka ains. osastawat pruugitakse kolmel wiisil: kolmat, kolmandat ja kolmandamat, neljat, neljandat ja neljandamat, wiiel, wiendat ja wiendamat ic. Kõige parem kirjakeelele on: kolmandat, neljandat, wiendat ic.

§ 105. Teine liik: Tüwi kaasjuured -me ja -ne on ainsuse nimetawas ära kulunud, aga omastawas alles; ainsuse osastawa lõpp liitub ainsuse nimetawa külge. Üks osa (a.) hoiab pääjuure lõpu täishääliku alles, teine osa (b., d. ja e.) heidab ta -me ja -ne ees ära

Ainsus: Mitmus: Ainsus: Mitmus:

Rmt.	a. ase	afeme-d	b. iste	iftme-d
Dfst.	ase-t	afeme-id	iste-t	iftme-id
Dmst.	afeme-ic.	afeme-te ic.	iftme-ic.	iftme-te ic.

Ainsus: Mitmus:

Rmt.	d. liige	liitme-d
Dfst.	liige-t	liitme-id
Dmst.	liitme-ic.	liitme-te ic.

Niisama käänata:

a. ebe, habe, ige, kube, kübe, lade, pide, pube, sade, fide, säde, ware zc. Sõnal „süda“ on ains. of. „südant,“ mitudu käib, nagu teisebgi.

b. aste, piste, tõste zc. (käivad ka § 99 d järele.). Siia arvata on ka sõnad: „sõre,“ „woole“ ja „wõti,“ nii ka arvu sõnad: „seitse“ ja „mitu“ (sõdret, woollet, wõtit, seitset, mitut; sõdreme, woolme, wõtme, seitseme, mitme zc.)

d. põige, tärge, kõide, toide zc. (põikme, toitme zc.). Siia juurde arvata mõned sõnad, milles wähendus on (f langeb h tagast ära): mähe, puhe, pühe zc. (mähet, puhet, pühet; mähkme, pühkme, pühkme zc.).

e. Sõnu kaasjuurega -ne on kõigest kaks nimesõna: seeme ja arvu sõna: kümme (käivad nii: seemet, kümnet; seemne, kümne zc; seemned, kümned; seemneid, kümneid; seemnete, kümnete zc.)

Lisa 1. Sõna liige tuleb nii tarwitada, et kui ta noa, masina zc. ehk muu eluta asja liiget. tähendab, siis teada § 101 d järele käänata (liiget, liite zc. liiteb, liiteid, liigete zc.), aga kui see sõna seltsi liiget tähendab, siis käib ta nii nagu ülal on (liiget, liitme zc.)

Lisa 2. Wisfugusest sõnast kaasjuur -me on tulnud, see ei ole mitte täiesti teada, aga et ta sugulane selle -ma-ga, mis sõnades: sada-m sada-ma, anu-m anu-ma zc. niisama ka ajasõnades: tege-ma, olema zc. ette tuleb, see on wisiitli kindel. — Kaasjuurest -ne ei tea öieti midagi ütelda. Wõib olla, et ta endine -me on, mis m taga ne-ks on saanud, et tsergem ütelda.

Raheljas käänatus.

Sõnad, mille lõpp ainsuse nimetawas =a=s. Wiimane =s langeb ühel osal (§ 106) kõigis teistes käänetes koguni ära nõnda, et tema asemel ainsuse osastawas =t, ainsuse omastawas ei midagi, aga mitmuse osastawas =id ja mitmuse omastawas =te seisab; teisel osal (§ 107—111) langeb see =s ainsuse omastawas ära, aga ainsuse osastawast ja mitmuse käänetest mitte.

§ 106. Esimene liik: Kolme- ja kahesilbised sõnad, mille tüwi kõigis käänetes painutamata jääb.

	Ainsus:	Mitmus:	Ainsus:	Mitmus:
Nmt.	a. karika-s	karika-d	b. tähtjas	tähtja-d
Dst.	karika-t	karika-id	tähtja-t	tähtja-id
Dmst.	karika-rc.	karika-te rc.	tähtja-rc.	tähtja-te rc.

Niisama käänata:

a. elufas, emafas, hallifas, harafas, jöhwifas, juurifas, kadafas, kajafas, kannifas, kasufas, kaabatfas, kárafas, kurifas, latifas, liblifas, lufifas, lutifas, maafifas, mardifas, murafas, mullifas, mustifas, pihlafas, pirafas, põrnifas, purifas, põrafas, riisifas, ruifas, rántsafas, sünifas, siitifas, tubafas ja palju muid. Pääle selle omadusefõnad kaasjuurega -fas: asjafas, heinafas, ihafas, jõuifas, kahufas, kohafas, kiwifas, kollafas, korefas, kuhjafas, kõhufas, lõhefas, maofas, metsafas, ninafas, nõuufas, otjafas, ojafas, paiefas, pääfas, punafas, rinnafas, suufas, tiwafas, wídafas rc. Niisama käänata: ahelas, ahingas, ainumas, astijas, elajas, heeringas, häälas, kammeljas, kábalas, kágalas, kiiwifas, kodaras, kuniingas, madaras, remmelgas, jagaras, saadanas, sibulas, sipelgas, tommingas rc.

b. ahtjas, astjas, ehtjas, kelmjás, ihtjas, kohstjas, kohmjás, lehtjas, lohstjas, luhtjas, lustjas, mähstjas, nahstjas, põhstjas, raudjas, takstjas, tahtstjas, tõngjas, wárdjas rc.

Lisa. Lõpp „-fas“ ei wõi muud olla kui endine sõna „fa“ ehk „faas.“ Aga -s kaasjuures -fas ei ole mitte sõnast „faas“ tulnud, waid on foguni isefõna, wõib olla endine „fee.“ Enne oli neil sõnadel ains. om. -fa-ha-n, mis häälikute muutmisel sõnast „fa-sa,“ „fa-se“ tõusnud. Ka ei ole „-gas“ ja „-jas“ päris Eesti sõnadel wist muud midagi kui lõpu „-fas“ teisendused, see on -fa teisel näol, näit.: sipelgas, tähtjas rc. aga heeringas, kuningas rc. on wõdrast keelest wõetud Eesti lõpuga (-as) sõnad. Ka lõpud -las, -ras rc. (ahelas, kodaras, kiiwifas rc.) on nii süündinud, aga Eesti sõnadeft. Lõpu -as üle edespídi (§ 111 lisa).

Rõigis järgmistes liikides (§ 107—110) on sõnadel esimeses paindes kolmas, aga teises teine pikkuse järf.

§ 107. Teine liif: Pitab täishäälikud, kassif-täishäälikud ja umbhäälikud tüwis kolmandal ja teisel järgul.

	Ainsus:	Mitmus:	Ainsus:	Mitmus:
Nmt.	a. wõdras	wõdra-d	b. oinas	oina-d
Dst.	wõdras-t	wõdra-id	oinas-t	oina-id
Dmst.	wõdra-rc.	wõdras-te rc.	oina-rc.	oinas-te rc.

	Ainjus:	Nitmus:
Nmt.	d. rahwas	rahwa-d
Dfst.	rahwas-t	rahwa-id
Dmst.	rahwa r.	rahwas-te r.

Niisama käänata:

a. kiilas, kiiras, pööjas, räästas, röömus, Toomas, wäänas, wooras r.

b. aewas, loilas, maias, fäinas, taewas, tainas, teivas r.

d. armas, kangas, kapsas, kartjas, kitsas, kotsas, kärmas, narmas, pahmas, paljas, patjas, pasmas, rõngas, turwas, ungas r. wõllas (wõllast, wõlla r.)

e. Niisama käiwad mõned sõnad, millel -as asemel -es ja -is lõpuks, mis enne ka -as on olnud, näit.: toores (toorest, toore r. toored, tooreid, tooreste), õnes r. ones (onest, one r. ones, oneid, oneste r.) kirmes r., nairis (nairist, nairi r. nairid, nairid, nairiste r. kallis (kallist, calli r. kallid, kallid, kalliste, r.), kaunis (kaunist, kauni) r.

§ 108. Kolmas liik: Tüwi k, t on esimeses paindes kk, tt.

	Ainjus:	Nitmus:	Ainjus:	Nitmus:
Nmt.	a. rifas	riffa-d	b. mätas	mätta-d
Dfst.	rifas-t	riffa-id	mätas-t	mätta-id
Dmst.	riffa r.	rifas-te r.	mätta r.	mätas-te r.

Niisama käänata:

a. kifas, ofas, rufis r. b. ratas r.

Sõnal: rufis on muudugi teada nitmuse nimetaw ja ofastaw ühejuguks saanud: ruffid.

§ 109. Neljas liik: Tüwi b, g on esimeses paindes p, t.

	Ainjus:	Nitmus:	Ainjus:	Nitmus:
Nmt.	a. faabas	faapa-d	b. laegas	laefa-d
Dfst.	faabas-t	faapa-id	laegas-t	laefa-id
Dmst.	faapa r.	faabas-te r.	laefa r.	laegas-te r.

	Ainsus:	Mitmus:
Nmt.	d. tõbras	tõprad
Dfst.	tõbraf-t	tõpra-id
Dmst.	tõpra ic.	tõbras-te ic.

Niisama käänata:

- a. koobas, kõõbas, rambas, roobas, jumbas, wilbas ic.
 b. elgas, kaigas, kaugas, kungas, kõlgas, kõrgas, laugas, lõugas, roigas, rõigas, rüngas, tüugas, urgas, wilgas, wõigas ic.

d. ablas, abras, kobras, nabras ic. (Need sõnad käiwad ka § 116 järele.)

Nende sõnade järele käib ka sõna: pörjas (pörjast, pörjia ic. pörjsad, pörjsaid, pörjaste ic. [i = b, g, ja sf = p, f.]

§ 110. **Wies liik:** Tüwi mb, nd, ld, rd on esimeses paindes kolmandal järgul mb, nd, ld, rd, ja teises on neist mm, nn, ll, rr teisel järgul saanud. Puhast tüwi ei olegi. (Wäga wähe sõnu.)

	Ainsus:	Mitmus:	Ainsus:	Mitmus.
Nmt.	a. hammas	hamba-d	e. warras	warda-d
Dfst.	hammaf-t	hamba-id	warraf-t	warda-id
Dmst.	hamba ic.	hammas-te ic.	warda ic.	warras-te ic.

Nii käänata:

- a. lammas, jammas ic. e. arras, marras, urras ic.
 b. finnas (finnast, finda ic.), fannas ic.
 d. kallas (kallast, kalda ic.), wallas ic.

§ 111. **Ruues liik:** Tüwi g, t langewad wälja.

Ses liigis ei ole rohkem kui kolm pruugitawat sõna: waras (warast, warga ic. wargad, wargaid, waraste ehk wargate ic.), puhas (puhas, puhast, puhta ic. puhtad, puhtaid, puhaste ehk puhtate ic.), kohus (kohut, kohu ic. kohud, kohuid, kohute ic.).

Lisa. Lõpp -a-s (§ 107—111) on sarnasel wiisil tõusnud kui § 106 sõnade lõpud: -a- ei ole muud kui endine tüwi ots, aga -s on kahtlane; ta wõib endine sõna „see“ olla, aga wõis ka lõpust -ha- muutmise teel sündida, sest kõigil neil sõnadel oli enne omastawas -ha-n, mis ära kulus (wõõra-ha-n, saapa-ha-n, rika-ha-n, hamba-ha-n, warga-ha-n ic.). Selle läbi, et -han ära kulus, tekkis tüwise kolmas pikkuse järk (wõõra, saapa, rikka, hamba, warga ic.).

Uheksas käänatuS.

Sõnad, mille wiimse tähe eest ainsuse nimetawa a, e, i, u teistes käänetes ära langeb, aga selle eest endine a, e, i, u lõpus jälle juurde tuleb. Üks jagu (§ 112) kõik kolmandal järgul, teisel jaol (§ 113—115) esimeses paindes kolmas aga teises wähest teine ja wähest kolmas järk.

§ 112. Esimene liik: Täwi jääb kolmandale järgule kõigis käänetes.

	Ainsus:	Mitmus:		Ainsus.	Mitmus.
Rmt. a.	waagen	waagna-d	b.	tohter	tohtri-d
Dfst.	waagna-t	waagna-id		tohtrit	tohtri-d
Dmst.	waagna- <i>x</i> .	waagna-te <i>x</i> .		tohtri <i>x</i> .	tohtri-te <i>x</i> .

	Ainsus:	Mitmus:
Rmt. d.	kuffur	kuffru-d
Dfst.	kuffrut	kuffru-id
Dmst.	kuffru	kuffru-te <i>x</i> .

Misjama käänata:

a. kaaren, kindel, koorem, korsten, nuffer, ohter, poogen, saarem, taigen, totter, wapper, weider, wärten *x*. Nende sõnade järel käiwad ka kõik neljanda pööratuse leffõnad: lastew, seisew, kuulew *x*.

b. aader, haamer, hõwvel, ingel, jünger, kahwel, kamber, kantsel, keiser, kelder, kilter, klišter, köster, korter, kringel, kühwel, lähter, lühter, meister, Mikkel, mölder, naaskel, põitel, pärtel, pastel, Peeter, piibel, plaaster, pulber, pähkel, rööwvel, rüütel, teener, tempel, tohwel, toober, trehter, tuffer, tünder, welsker, wooder *x*. (pea kõik wõõrad sõnad).

d. unkur, haigur, junkur, kangur, nahtur, nuttur, nuustur, fuhkur, tuhkur, tuffur, wingur *x*.

Viisa. Sõnad, millel ains. nim. -i, -n, -*x* on, kirjutawad mõned ka nii, et ains. osastawa -t otse ains. nimetawa külge liitub (waagent, tohtert, kuffurt *x*). Ka juhtub, et sõnu, nagu: nuffer, totter, wapper *x*. kuffur, nuttur, tuffur *x*., millel täwis ff, pp, tt on, ainsuse omastawas ühe f-, p-, t-ga kirjutatakse (nukra, totra, wapra, kufu, nutru, tukru). Aga kirjakeelele on parem, nagu see ülemal näidatud.

§ 113. Teine liik: Siin astub ainsuse osastawa -t otse ains. nimetawa näo külge, millel ains.

nimetavas =l, =n, =r (endine =la, =na, =ra) lõpuks, mitmuse omastavas on =l=de, =n=de, =r=de (a. b.), aga =s lõpul mitte (d.)

	Ainsus:	Mitmus:	Ainsus:	Mitmus:
Nmt. a.	fufal	fufla-d	b. küinal	küünla-d
Dfst.	fufal-t	fufla-id	küinal-t	küünla-id
Dmst.	fufla zc.	fufal-de zc.	küünla zc.	küünal-de zc.

	Ainsus:	Mitmus:
Nmt. d.	hoolas	hoolja-d
Dfst.	hoolaj-t	hoolja-id
Dmst.	hoolja zc.	hoolja-te zc.

Niisama käänata (kõigil lõpphää! =a, üksi sõnal „tütar.“ =e):

a. afen, kafar, katel, kupal, kumar, matar, jõstar, tatar, tungal, västar zc. Nende järele käib ka tütar (tütar, tütre zc. tütreid, tütreid, tütarde zc.).

b. kaenal, koonal, küünar, paenal, peenar zc.

d. kuulus, woofas, rõõmus, õõnes zc. ainus (ainust, ainja zc.), jõudus, wõimus zc. armas (armast, armja zc.), hirmus, kärmas, tähtis, walwas zc. Siia arvata veel paar sõna, kus b, g, d asemel p, f, t seisawad: hõlbus (hõlbust, hõlpja zc.), ärgas (ärgast, ärkja zc.), pundar (pundart, puntra zc. puntrad, puntraid, pundarde zc.)

Lisa. Ka nende (a. ja b. all) sõnade juures juhtub, et mõned kirjamehed mitmuse omastavas =te ainsuse omastawale külge liidawad (fuflate, afnate, küünlate, tütrete zc.), mida kui tarwis ka wõiks ütelda, aga kirjakeelele parem on =de.

§ 114. Kolmas liik: Tüwi mb, nd, rd on esimeses paindes mb, nd, rd ja teises sarnanenud mm, nn, rr. Puhast tüwi ei ole. Mitmuse omastawas kui =l lõpuks (niisama kui § 113 a. b.) on =de.

	Ainsus:	Mitmus:	Ainsus:	Mitmus:
Nmt. a.	sammal	sambla-d	b. winnal	windla-d
Dfst.	sammal-t	sambla-id	winnal-t	windla-id
Dmst.	sambla zc.	sammal-de zc.	windla zc.	winnal-de zc.

	Ainsus:	Mitmus:
Nmt. d.	õnnis	õndja-d
Dfst.	õnnis-t	õndja-id
Dmst.	õndja zc.	õndja-te zc.

Nii käämata:

a. wemmal, remmal 2c. siis weel: kämmel (kämmelt, kämble 2c. kämbleb, kämbleib, kämmelbe 2c.).

b. pannal. Siia arwata sõna: kannel (kannelt, kandle 2c. kandleb, kandleib, kannelbe 2c.)

d. sünnis. (Pääle selle üksnes sünnitatawad sõnad).

Lisa. Kui mõned kirjamehed õntsa, süntsa, kandle 2c. kirjutawad, siis ei ole see sugugi õige, ei ka, kui õntsa, süntsa on.

§ 115. Keljas liik: Tüwist langewad d, t wälja.

Ses liigis on aga mõned ainsad sõnad ja nimelt: põial, (pöialt, pöidla 2c. pöidlad, pöidlaid, pöialbe 2c.); — Siis weel: aher (ahtrat, ahtra 2c. ahtrab, ahtrate, ahtraid 2c.) ja niisama sõna: waher.

Lisa. Ruda wiisi sõnad, mis selle käänatuse (§ 112—115) järele käiwad, on tekkinud, seba ei ole pea sugugi enam wõimalik teada, aga nende seas wõib nii mitmeid jagusid leida: 1) Sõnad lõpuga -na, ains. nint. -n (kaaren, waagen, wärten 2c. tüwi ennemuiste: kaareena, waageena, wärbeena); 2) sõnad lõpuga -u-ru, ains. ains. nmt. -u-r (kukkur, tuhtur 2c. endine tüwi kukuuru, tuhguuru 2c.); 3) sõnad lõpuga -la, ains. nmt. -l (kufal, kupal 2c. endine tüwi: kufaala, kupaala 2c. siis jammal, winnal 2c. endine tüwi: sambala, windala 2c.); 4) sõnad lõpuga -le (kannel kämmel, endine tüwi: kandle, kämbele), wist endine -la; 5) sõnad lõpuga -ra, ains. nmt. -r (küünar, peenar 2c. endine tüwi küün(d)-ra, peen(d)a-ra; 6) sõnad lõpuga -re (tütar, tütre), wist endine -ra; 7) sõnad lõpuga -sa, ains. nmt. -s (hoolas, õnnis, kuulus 2c. endine tüwi: hoolasa, õndisa, kuulusa). Muidugi teada, on ka need lõpud kõik isesõnad olnud, aga misjagused, see on raske ütelda: wõib olla, et edespidine uurimine siin enam selgust annab.

Kümnes käänatuse.

Sõnad, mille tüwi lõpp =je (ainjuse omastawas leida); sest lõpust (=je) on ainjuse nimetawas ühes jaos sõnades =s ja teises =ne saanud; osastawal ainjuses alati =st ja omastawal mitmuses =ste.

§ 116. Esimene liik: Sõnad, millel ainjuse nimetawas kaks silpi ja =a=s, =e=s, =i=s, =u=s lõpust; mitmuse osastawas liitub =id tüwi külge, mille pääjuur üksnes esimesel ehk teisel järgul seisab.

	Ainsus:	Mitmus:	Ainsus:	Mitmus:
Nmt.	a. harjas	harjase-d	b. jänēs	jänese-d
Dfst.	harjas-t	harjase-id	jänēs-t	jänese-id
Dmst.	harjase 2c.	harjas-te 2c.	jänese 2c.	jänēs-te 2c.
Nmt.	d. petis	petise-d	e. alus	aluse-d
Dfst.	petis-t	petise-id	alus-t	aluse-id
Dmst.	petise 2c.	petis-te 2c.	alus 2c.	alus-te 2c.

Niisama käänata:

a. jalas, kobras, kustus, lahas, linnas, oras, sirgas, teras, tõrwas, wiidas 2c. pääle nende: abras, ablas, tõbras.

b. ilwes, keres, künnes, nõges, põrges, wares 2c.

d. emis, jätis, käis, künnis, küpsis, kütis, leidis, Madis, metfis, nugis, päälis, sepis, terwis, Tõnis, uudis, weis 2c.

e. hulgas, jalus, kaelus, kannus, karjus, katus, kohus, kudrus, lojus, lõhmus, lõpus, lurjus, matus, oimus, paelus, põhjus, rihmus, rinnus, rääbus, filmus, soomus, sõrmus, tõrjus, wammus, wastus 2c.

Liisa. Soolega on tähele panna, et selle liigi e.-aluste sõnade ja järgmise liigi wahel suur wahel on:

§ 117. Teine liik: Sõnad, millel üks jagu tüwised (a. all) neljasilbine ja pääjuur esimesel ehk teisel järgul seisew, teine jagu (b. all) kolmesilbine ja pääjuur kolmandal järgul seisew ja ainsuse nimetawas =us lõpuks on; mitmuse osastawa lõpp =i, mille eest tüwi lõpu =e ära kaob.

	Ainsus:	Mitmus:	Ainsus:	Mitmus:
Nmt.	a. kogudus	koguduse-d	b. õigus	õiguse-d
Dfst.	kogudus-t	kogudus-i	õigus-t	õigus-i
Dmst.	koguduse 2c.	kogudus-te 2c.	õiguse	õigus-te 2c.

Niisama käänata:

a. alandus, arendus, armastus, ehmatuse, etendus, halastus, imetus, kaunistus, kawalus, kirjandus, korjandus, kurjustus, lepitus, lõpetus, madalus, mälestus, nõrgestus, nähtawus, osawus, parandus, raskendus, segadus, takistus, unustus, waimustus, wiletus 2c. (wäga palju teisid sõnu).

b. ahnus, algus, argtus, ellus, heldus, ihmus, julgus, kangus, kaebtus, kiitus, lahtus, laius, lõikus, matus, nõrtus, nõrtus, orjus, pal-

sus, rahmus, raskus, sõprus, uhkus, wahmus, waprus, waesus x. (wäga palju teisi sõnu.)

Lisa. Sõnad b. all on loomu poolest neetsamad, mis a. all, ja wahe on üksnes see, et neil pääjuure otja lõpu täishäälik ära on langenud ja selle pärast pääjuur kolmandale järgule saanud.

§ 118. Kolmas liik: Kolmesilbised (a.) ja kaheasilbised (b. ja d.) sõnad, ainsuse nimetavas lõpuks =ne, mitmuse osastavas =id tüwi küljes; tüwi on kas esimesel, teisel ehk kolmandal (a.) teisele ehk kolmnandal (b.) ehk kolmandal (d.) järgul.

	Ainsus:	Mitmus:	Ainsus:	Mitmus:
Mut.	a. sulane	sulase-d	b. luine	luise-d
Dst.	sulas-t	sulase-id	luist	luise-id
Dmst.	sulase x.	sulas-te x.	luise x.	luis-te x.
			Ainsus:	Mitmus:
Mut.	d. kuldne	kuldse-d		
Dst.	kuldj-t	kuldse-id		
Dmst.	kuldse x.	kuldj-te x.		

a. Pääjuur esimesel järgul: alune, hobune, ilane, iwane, kiwine, kohane, kujune, luhane, majane, nõgene, omane, pärane, rebane, sajane, tigane, ulane, wagane, warane, wihane x. Pääjuur teisel järgul: algune, harjane, karjane, kollane, korrane, lapine, mullane, näljane, ofane, pöörane, raswane, sarnane, talwine, urwane x. Pääjuur kolmandal järgul: aas-tane, ehtene, heldene, kangune, kergune, kõrgune, laiune, leigune, maiune, raskune, õhtune, waene x.

b. Pääjuur teisel järgul: kuine, maine, muine, puine, päine, suine x. Siia arvata: naine, teine tõine (millel mitmuse osastavas: naissi, teissi, tõissi). Pääjuur kolmandal järgul: kuune, maane, muune, soone, teene, weene, woone, yöne x.

d. Pääjuur kolmandal järgul: aagne, eilne, hõmbne, kaudne, keelne, lestne, meelne, muldne, määndne, nästne, orgne, pikne, päälne, rahkne, toimne, tuulne, urne, waike, õlne, wäärne, äärne x.

§ 119. Neljas liik: Sõnad ainsuse nimetavas lõpuga =ne, mille ees alati kaasrõhuga silp; tüwi otjas on neil: =lane, =line, =mene, =mine, =kene, =kune, =gune, =dane, =dune, =tine, =wane, =wene. Mitmuse osastavas lõpp =i, mille ees tüwi otja =e= ära kuulub.

	Kinjus:	Mitmus:	Kinjus:	Mitmus:
Nmt.	Wirulane	Wirulase-d	imeline	imelise-d
Dfst.	Wirulaf-t	Wirulaf-i	imelise	imelise-i
Dmst.	Wirulase r.	Wirulaf-te r.	imelise r.	imelise-te r.

Niisama kääntata:

1. kossilane, fihulane, Karjalane, Wenelane r. (pääjuur ja -lane); Eestlane, Lätlane, Inglise, Soomlane, Rootslane, haawlane, kahtlane, kärblane, ohtlane, waenlane, warblane r. (pääjuure otja täishäälik ära kulunud ja pääjuur selle pärast kolmandal järgul, mille küljes -lane); kiriklane, harjalane, ühisklane, Indianlane, Portugallane r. (mitmesugused juured enne lõppu -lane).

2. abiline, kulluline, leheline, mägiline, oksaline, plekiline, rammuline, sajaline, waewaline r. aukline, aululine, muhkiline, päiline, tööline r. kirikuline, okaline, õiteline, neljandiline r.

3. esimene, inimene (need kats sõna üffi: pääjuur ja -mene, muidu ifka -mine); ajamine, elamine, imemine, rujukimine, siblimine r. arwamine, oigamine, nõrkumine, suikumine r. kestmine, järgmine, tahtmine r. loomine, saamine, toomine r. armastamine, tuulutamine, jaksastamine r. imetelemine, rõõmustelemine r.

4. angukene, harukene, kaunikene, lehekene, mehekene r. maakene, puukene r. päikene, wäikene r. hobusekene, rebasekene r. inimesekene, raamatukene r.

5. järjestikune, wastastikune, ühiskune, kopikune r. lopergune, ümargune r. haruldane, laialdane, hõbedane r. jämedune, sarnadune r. alatine, ajutine r. minewane, tulewane r. igawene r.

Lisa 1. Selle läbi, et neil sõnadel mitmuse osastawa lõpp alati rõhuta filpi juhtub, on selle käände endine lõpp -ida paljaks -iks kulunud ja selle ees ka tüüvi otja -e ära langenud. Nõnda oliwad siis mitm. osastawad: Wirulafi, imelisi, inimesi, mehekesi, r. ennemuiste: Wirulaseida, imeliseida, inimeseida, mehekeseida r.

Lisa 2. Kümnennda kääntatuse sõnade saamine on muist raske, aga muist terge seletada. 1) Sõnad tüüvi lõpuga -a-se, -e-se, -i-se, -u-se (§ 116) oliwad enne -a-l-se, -e-l-se, -i-l-se, -u-l-se, näituseks: harjulse, jäneke, petike, kannuke r. (Kirjakeeles ei arwa meie seda -l- tarwis olewat, mis mõnes murdes on -s-ks sarnanenud: harja-s-se, jäne-s-se, peti-s-se, kannu-s-se.) Mis sõnast see -se nii kui ka -l-tema ees on tõusnud, seda ei tea selgesti, aga võib olla, et ta midagi muud ei ole kui asefõna: see, mille ette asefõna ke (ge) = praegune „kes“ pandi. Lõpu -kse ees seisew -a-, -e-, -i-, -u- (ennemuiste ka -o-) ei ole muud midagi kui tüüvi lõpu täishäälik. — 2) Hoopis teist wiisi on lõpp -u-se § 117: Ra siin võib olla, et -se seejama lõpp on, mida § 116 sõnade juurest leiame, aga võib olla, et see ka mitte nii ei ole iseäranis § 117 b. sõnades, sest siin oli enne -se asemel -de. Selle -u- eest langeb alati üks täishäälik ära (kogudus, madalus, õigus, waljus r. oliwad

ennemuiste: kogudaus, madalaus, õigeus, waljuus rc.). Lõpp -us tarvitatakse väga palju uute sõnade loomiseks, sest teda võib iga teise sõna külge liita, siis saab sõna waimulise tähenduse, näit.: rahwus (sõnast: rahwas), orius (sõnast: ori), jumatus (sõnast: jumal), raskus (sõnast: raske), meelus (sõnast: meelne), õiglus ehk õiglasedus (sõnast: õiglane), wõimalus ehk wõimalikkus (sõnast: wõimalik), jõuukus (sõnast: jõukas) j. n. e. — 3) Lõpp -ne (§ 118 ja 119) on endine -se, just nagu ta ainsuse omastawas ilmub. Ras see -se teiste kahega, mis 1) ja 2) all räägitud, üks ja seesama on, ei ole selgesti teada, siiski võib seda üsna kindlusega arvata. Kaasjuured, mis -se ees seisawad (-la-, -li-, -me-, -mi-, -le- ja muud) on tergeb ära tunda: -la- on juba § 98 lisa 2. 1. seletatud; -li- on niisama -la- lõpust tõusnud kui -ti- -ta-lõpust (§ 178 lisa 12); selsamal wiisil on ka -me- ja -mi-wiimaks -ma-lõpust saanud, -te- on kas ennemuistne ajesõna ehk ka -kai-, mis Soome keeles alles. — Sõnast „naene“ on ütelda, et sel ains. ja mitm. os. „naist“ ja „naisi“ on, muidu ikka -e-: naeste rc. — Sõna „teine“ on ajesõna juurest „te,“ aga sõna „tõine“ ajesõna juurest „to“ tõusnud.

Omadusesõna ja nimesõna ühes käänatud.

§ 120. Kui omaduse- ja nimesõna ühes koos käänatakse, siis käib igauks nendest just selle käänatuse järele, mille sees ta on käänata. Järgmises tabelis käib omadusesõna „suur“ neljanda (§ 92 a.) ja „helde“ wiienda (§ 98 b.) ja nimesõna „inimene“ kümnennda (§ 119) käänatuse järele.

Ainsus:

Mitmus:

Nimt.	suur helde inimene	suured heldeid inimesed
Dst.	suurt heldet inimest	suuri heldeid inimesi
Sht.	juure helde inimese	suured heldeid inimesed
Dmst.	juure helde inimese	suurte heldete inimeste
Estl.	suurde heldesse inimesesse	suurtesse heldetesse inimestesse
Estl.	suures heldes inimeses	suurtes heldetes inimestes
Esttl.	suurest heldest inimestest	suurtest heldetest inimestest
Allatl.	suurele heldele inimesele	suurtele heldetele inimestele
Alltl.	suurel heldel inimesel	suurteil heldetel inimestel
Alltl.	suurelt heldelt inimeselt	suurteilt heldetelt inimestelt
Almitl.	suure helde inimeseta	suurte heldeid inimesteta
Rfil.	suure helde inimesega	suurte heldeid inimestega
Rj.	suure helde inimeseni	suurte heldeid inimesteni
Sw.	suureks heldeks inimeseks	suurteks heldeteks inimesteks
Dl.	suure helde inimesena	suurte heldeid inimestena.

Sellest tabelist on selgesti näha, et siis, kui omadusesõna nimesõnaga ühes käänatakse, kõik lõpud ühel wiisil nii hästi omadusesõna kui ka nimesõna külge tulewad panna, muidu on käänamine puudulik. Üksi neljas käändes: ilmaütlemas, kaasaütlemas, rajawas ja olewas, on omadusesõnal alati omastawa nägu.

Aga kui omadusefõna üksi käänatakse, siis on tal muidugi kõik lõpud küljes.

Lisa. Zuba § 73 lisast teame, et ühte jagu sõnu on võimalik mitmuses tabel viisil käämata: omastavalisil ja osastavalisil. Kuda omastavaline viis on, seda näitab ees seisev tabel. Aga palju kirjamehi tarvitavad ka siin osastavalisil kombet. Mitmuse nim etav, osastav, sihitav ja omastav jäävad isemesest mõista nii hästi siis, kui neid omastavalisil viisil, kui ka siis, kui neid osastavalisil viisil käänatakse, ikka ühesugus- teks, aga fiseitlenn oleks osastavalisil viisil: suurisse heldeisse inimesisse, seesütlenn: suuris heldeis inimesis, seesütlenn: suurist heldeist inimesist, alaleitlenn: suurile heldeile inimesile, alalütlenn: suuril heldeil inimesil, alalütlenn: suurilt heldeilt inimesilt, ilma- ütlen: suu te heldeie inimesita, kaasaütlen: suuriks heldeiks inimesiks, olen: suurte heldeie inimesini, saan: suuriks heldeiks inimesiks, olen: suurte heldeie inimesina. Siit on näha, et ilmaütlen, kaasaütlen, rajan ja olen ikka omadusefõna omastavasse pane- mad. Veel üks teine kombe oleks nii, et omadusefõna osastavalisil aga nimesfõna omast- avalisil viisil tarvitataks ja nimelt nii: fiseitlenn: suurisse heldeisse inimestesse, seesütl w: suuris heldeis inimestes, seesütlenn: suurist heldeist inimestest, alalütlenn: suurile hel- deile inimestele, alalütlenn: suuril heldeil inimestel &c. Nõnda oleks siis omadusefõna nimesfõnaga ühes kolmel viisil võimalik käämata. Aga meie soovime kirjakeelele nüüfugust käänamist, nagu tabel õpetab, see on omastavalisil viisil, sest see on kõige selgem ja lihtlilabam. Seba kombet, mille järele omadusefõna puudulikkust ja nimesfõna üksi täi likult käänatakse, ei kiida meie sugugi. Nõnda leiame veel tihti kirjades, et üteldakse: armsama asjasse (peab olema: armsamasse asjasse), kena jutust (p. o.: kenast jutust), rikka mehele (p. o.: rikkale mehele), noore neiu (p. o.: noorte neiu), kuulsa kirjadesse, (p. o.: kuulsatesse kirjadesse), õitsima puudest (õitšivatest puudest), elava loomadele (p. o.: elavatele loomadele), tegema töölisega (p. o.: tegemate töö- listega) jne. Kui ka täitsa käänates sõnad wähe pikemaks saamad, siis ei tee see wiga ühtigi, waid on meie keelele auuks, sest et täied käändeb igale keelele auuks on. — Et osastavalisil käändeid üksnes -id- ja -i-fõnabest (§ 91 lisa 1.) wõib silnuitada, see on isegi mõista.

Afeseõna käänamine.

Afeseõnade käänamine käib mitmest tüüfist teistest sõnadest kõrwale, selle pärast peame teda siin isearanis läbi wõtma.

§ 121. Siikulised afeseõnad: Neil on enamasti kaks nägu, pikem ja lühem:

Nimisus:

1. ifit

2. ifit

3. ifit

Nmt.	mina, ma	fiina, fa	tema, ta
Dst.	mind	fiind	teda, (teind, tad)
Sht.	minu (mind), mu	finu (fiind), fu	tema (teda), ta
Dmst.	minu, mu	finu, fu	tema, ta
Sstl.	minusse, musse	finusse, fusse	temasse, tasse
Sstl.	minus, mus	finus, fus	temas, tas
Sstl.	minust, must	finust, fust	temast, tast

Maletl. minule, mülle	finule, fulle	temale, talle
Malatl. minul mul	finul ful	temal, tal
Alltl. minult, mult	finult, fult	temalt, talt
Ilmtl. minuta (muta)	finuta (juta)	temata (tata)
Ksil. minuuga (muga)	finuga (juga)	temaga (taga)
Rj. minuni (muni)	finuni (juni)	temani (tani)
Sw. minuks (muks)	finuks (juks)	temaks (taks)
Dl. minuna (muna)	finuna (juna)	temana (tana).

Mitmus:

Nmt. meie, me	teie, te	nemad, nad
Dst. meid	teid	neid
Sht. meid (meie)	teid (teie)	neid (nemad, nad)
Dmst. meie, meite (me)	teie, teite (te)	nende
Ssil. meisse, meitesse	teisse, teitesse	nendesse, neisse
Sstl. meis, meites	teis, teites	nendes, neis
Sfttl. meist, meiteft	teist, teiteft	nendest, neist
Maletl. meie, meitele	teile, teitele	nendele, neile
Malatl. meil, meitel	teil, teitel	nendel, neil
Alltl. meilt, meiteft	teilt, teiteft	nendelt, neilt
Ilmtl. meiea, meitea	teiea, teitea	nendeta
Ksil. meiega, meitega	teiega, teitega	nendega
Rj. meieni, meiteni	teieni, teiteni	nendeni
Sw. meieks, meiteks	teieks, teiteks	nendeks
Dl. meieana, meitena	teiena, teitena	nendena.

Ragu tabel näitab, on „mina“ 1. isik, „sina“ 2. isik, „tema“ 3. isik, kõigi oma käänetega. Isik on sõnast „ise“ tulnud ja tähendab iga olemust, mis ise midagi on, see on mis „mina“ 2c. ütleb. — Klambrites trükitud sõnu pruugitakse väga vähe ehk ei sugugi.

Li ja. Isikulised asesõnad on ilka kahetõrbsed: pikemad ja lühemad, näit.: mina ja ma, sina ja sa, tema ja ta, meie ja me, teie ja te, nemad ja nad 2c. Pikemad sõnad on ilka kahest juurest kollu liidetud: mi+na, si+na, te+ma, me+ie, te+ie, ne+ma-d. Mis tähendus neil juurtel nüüiste olnud, seda ei tea. Arvatakse, et näituseks mi+na kahest a-sõnast on tõusnud ja et see sõna enne ma+ma oli, see on kaks tõrd „ma.“ Selsamal kombel, olla ka „si+na“ enne „see (kes ka on) +ma (ma on na-ks saanud). Niisama on te+ma tõusnud, see on ta ehk te(ine, kes ka on)+ma ehk mina jne.

§ 122. Gnesekohalised asesõnad: Neid käänatakse nii:

Kinsus:

Nmt.	a. ise
Dst.	ennast, end
Sht.	enese, enda

Mitmus:

ise
endid, end, ennast
(endid, end, ennast)

Dmst.	eneſe, enda	eneste, endi
Esfil.	eneſeſe, endasſe	enesteſe, endiſe
Eſtl.	eneſes, endas	enestes, endis
Sſtl.	eneſeſt, endaſt	enesteſt, endiſt
Alaletl.	eneſele, endale	enestele, endile
Alatl.	eneſel, endal	enestel, endil
Alatl.	eneſelt, endalt	enestelt, endilt
Almtl.	eneſeta, endata	enesteta, endita
Rtl.	eneſega, endaga	enestega, endiga
Rj.	eneſeni, endani	enesteni, endini
Sw.	eneſeks, endaks	enesteks, endiks
Ol.	eneſena, endana	enestena, endina

b. Eneſekohaline „o m a“ jääb, kui ta nimeſõnaga ühes saab tarvitatud, täieſti käänamata, aga kui ta üffi (nimeſõnana) on, siis liituvad kõik käänete lõpud § 76a järele ta külge.

d. Kui iſikulifi ja eneſekohaliſi aſeſõmu ühes koos tarvitataſe, siis on nad muudugi teada ifka ühes käändes nõnda: mina iſe, mind ennast, minu eneſe, minusſe eneſeſe, minus eneſes r. meie iſe, meid endid, meie eneste, meieſe enesteſe r. Üffi ilmaütlemas, kaajaütlemas, rajawas ja olewas jääb eſimene sõna, nagu omaduſeſõnadgi, omastawaſe: minu eneſeta, minu eneſega, minu eneſeni, minu eneſena r. (mitte: minuta eneſeta, minuga eneſega r.)

§ 123. Näitawad aſeſõnad: Neid käänataſe nii:

	Ainjuſ:	Mitmuſ:	Ainjuſ:	Mitmuſ:
Amt.	a. ſee	need	b. too	nood (tood)
Dſt.	ſeda	neid	toda	noid
Sht.	ſelle (ſee)	need	tolle (too)	nood
Dmst.	ſelle (ſee)	nende	tolle (too)	nonde
Esfil.	ſelleſe, ſeſe	neisſe	tolleſe, tooſe	noisſe
Eſtl.	ſelles, ſes	neis	tolles, tos	nois
Sſtl.	ſelleſt, ſeſt	neisſt	tolleſt, toſt	noisſt
Alaletl.	ſellele, ſelle	neile	tollele, tolle	noile
Alatl.	ſellel, ſel	neil	tollel, tol	noil
Alatl.	ſellelt, ſelt	neilt	tollelt, tolt	noilt
Almtl.	ſelleta (ſeeta)	nendeta	tolleta (toota)	nondeta
Rtl.	ſellega, ſeega	nendega	tollega, tooaga	nondega
Rj.	ſelleni, ſeni	nendeni	tolleni, tooni	nondeni
Sw.	ſelleks, ſeks	nendeks	tolleks, tooks	nondeks
Ol.	ſellena (ſeena)	nendena	tollena (toona)	nondena.

d. Rahefordistes näitawates aſeſõnades käib iga sõna oma käänatuſe järele, aga ilmaütlemas, kaajaütlemas, rajawas ja olewas jääb eſimene omas-

tawasse, nõnda: feesinane, fedafinast, fellefinase, fessfeinasesse, fessfinases, festfinasesst, fellefinasele, selfinasel, selfinaset, fellefinasete, fellefinasega, selfinajeni, seksfinaseks, fellefinasena; needfinased, neidfinaseid, nendefinaste, neisfeinastesse, neisfinastes, neisfeinastesst, neisfeinastele, neisfinastel, neisfeinastesst, nendefinasteta, nendefinastega, nendefinasteni, nendekfeinastes, nendefinastena.

Juust niifamati käib sõna: feesama, mitm. needfamad (sõna sama käib § 76 a. järele.).

Asefõnad: niifugune ja säärane käiwad täitsa § 118 a. järele, kus juures „nii“ (sõnas: niifugune) muutmata jääb.

Lisa. Sõna „too“ ei olnud seni ajani veel mitte kirjakeeles pruugitanu, aga ta on selle väärt, et teda pruukima hakataks, sest ta teeb ilusat wabet: „see mees“ tähendab „mees, kes siin on“, ja „too mees“ tähendab, „mees, kes jääb on.“ — Siis on meelde tuleb, et kahesordsed asefõnad „feesinane“ ja „feesama“ kirjakeeles ka nõnda wõiwad tarwitatud olla, et esimene sõna „see“ ära jääb; siis on sõna lühem, aga tähendus feesama.

§ 124. Siduwad ja küsiwad asefõnad „kes“ ja „mis“ käänatakse nii:

Nmt.	a. kes	b. mis	Maletl.	a. kellele, kelle	b. millele, mille
Dst.	keda	mida	Matl.	kellel, kel	millel, mil
Sht.	kelle	mille	Matl.	kellest, kelt	millest, milt
Dmst.	kelle	mille	Ymtl.	kelleta	milleta
Esstl.	kellesse	millesse	Kstl.	kellega	millega
Estl.	kelles	milles	Rj.	kelleni	milleni
Sstl.	kellest	millest	Sw.	kelleks	milleks
			Ol.	kellena	millena

d. Siduwad ja nendega ühenäolised küsiwad asefõnad: misju-gune, määrane, milline — käänatakse § 118 järele. (Selle juures jääb „mis“ sõnas „misju-gune“ ifka käänamata.)

e. Asefõnad „kumb“ ja umbarwuline „emb kumb“ käib § 98 a. järele.

§ 125. Umbarwulistest asefõnadest käänatakse: a. „iga“ § 76 järele (ilma mitmufeta), „igaüks“, „üks“ ja „ei üksigi“ nagu sõna „üks“ § 88 j. järele (sõnas „igaüks“ jääb „iga“ muutmata, kui ta sõnaga „üks“ üheks sõnaks kirjutatakse, aga kui lahutatud, siis peab mõlemaid käänatama), „muu“ § 91 järele, „mitu“ § 105 b. järele, „mõningas“ § 106 a. järele „mingifugune“ § 118 a. järele („mingi“ jääb muutmata.).

b. Sõna „teegi ehk „tesgi“ käänatakse niisama kui „tes,“ üksnes =gi pandakse juurde (teegi, kedagi, kellegi, kellesegi zc.), niisama „misgi“ (midagi, millegi, millesegi zc.); „mõni“ käänatakse § 80 järele (mõnda, mõne, mõnesse, mõnes zc.); sõna „kõik“ käib § 84 j. järele (aga siin juures on tähele panna, et kui „kõik“ ühe sõna ees seisab, mis ainsuses on, siis on tema lõpphäääl =e, aga kui mitmuses ees, siis =i; nõnda siis ainsus: kõik, kõike, kõigesse (kõike), kõiges, kõigest, kõigele, kõigel, kõigelt, kõigega zc. mitmus; kõik, kõiki, kõigisse, kõigis, kõigist, kõigile, kõigil, kõigilt zc., aga kui „kõik“ mitmuses üksi ilma järel tulema nimesõnata seisab, siis on ta nii käänata: kõik, kõikisid, kõikide, kõikidesse, kõikides, kõikidest, kõikidele, kõikidel, kõikidelt zc.).

Arvusõna käänamisest.

§ 126. Arvusõnu käänatakse, niisama kui omadusesõnu, igaühte oma käänatuse järele, ja nimelt käivad „üks“ ja „kaks“ § 88 j. järele, „kolm“ § 82 e. jr., „neli“ § 85 e. jr., „viis“ ja „kuus“ § 94 a. jr., „seitse“ § 105 b. jr., „kahesia“ ja „ühesia“ § 97 a. 3. jr., „kümme“ § 105 e., „sada“ § 77 jr., „tuhat“ § 104 b. jr. „miljon,“ „biljon“ ja „triljon“ § 96 d. jr. Sõna „kümme“ (üks teist kümme zc. kaks kümme zc.) käib teistes käänetes niisama nagu „kümme.“

Kordarvud käänatakse järgmiste § järele: „esimene“ § 119 3. jr., „teine“ § 118 b. jr., „kolmas, neljas zc.“ § 104 b. jr.

Murdarvudest käivad: „pool“ § 92 a. jr. „kolmandik, neljandik zc. § 83 e. jr.

Sindarvud „=line“ lõpuga § 119 2. jr. ja „=ne=“ lõpuga 118 a. ja d. jr.

§ 127. Kui arvusõna nimesõnaga ühes käänatakse, siis saab ta, niisama kui omadusesõna, oma käänatuse järele käänete lõpud külge. Aga tähele on panna, et nimetavas arvusõna ise ka nimetavas, aga nimesõna ja sellega ühes üteldud omadusesõna ainsuse osastavas seisab. Pääle selle on ütelda, et kõigis teistes käänetes, kui pikad arvude read on kokku ütelda,

saavad üksi kaks wiimast arwu käände lõpud, ja kõik eel käijad arvud on nimetawa näol. Kui nimesõna juurde lisatakse, siis kääntakse seda ainsuses, aga ei mitte paljuses. Sihitaw on nimetawaga üks. Järgmised näitused tehku seda kõike selgemaks.

Rmt.	a. kolm sada kaks kümmend kahetsa	b. seitse meest
Dst.	kolm sada kahte kümmend kahetsat	seitset meest
Sht.	kolm sada kaks kümmend kahetsa	seitse meest
Dmst.	kolm sada kahe kümne kahetsa	seitsme mehe
Esstl.	kolm sada kahte kümnesse kahetsasse	seitsmesse mehesse
Estl.	kolm sada kahe kümnese kahetsas	seitsmes mehes
Esttl.	kolm sada kahest kümnest kahetsast	seitsmest mehest
Alaleitl.	kolm sada kahele kümnele kahetsale	seitsmele mehele
Ala tl.	kolm sada kahel kümnel kahetsal	seitsmel mehel
Alalttl.	kolm sada kahelt kümnelt kahetsalt	seitsmelt mehelt
Almtl.	kolm sada kahe kümne kahetsata	seitsme meheta
Rstl.	kolm sada kahe kümne kahetsaga	seitsme mehega
Rj.	kolm sada kahe kümne kahetsani	seitsme meheni
Sw.	kolm sada kahets kümneks kahetsaks	seitsmeks meheks
Ol.	kolm sada kahe kümne kahetsana	seitsme mehena

Rmt.	d. kuus tuhat kaks sada neli kümmend wiis aastat
Dst.	kuus tuhat kaks sada nelja kümmend wiit aastat
Sht.	kuus tuhat kaks sada neli kümmend wiis aastat
Dmst.	kuus tuhat kaks sada nelja kümne wiie aasta
Esstl.	kuus tuhat kaks sada nelja kümnesse wiiesse (wiide) aastasse
Estl.	kuus tuhat kaks sada neljas kümnese wiies aastas
Esttl.	kuus tuhat kaks sada neljast kümnest wiieast aastast
Alaletl.	kuus tuhat kaks sada neljale kümnele wiiele aastale
Alaltl.	kuus tuhat kaks sada neljal kümnel wiiel aastal
Alalttl.	kuus tuhat kaks sada neljalt kümnelt wiieast aastalt
Almtl.	kuus tuhat kaks sada nelja kümne wiie aastata
Rstl.	kuus tuhat kaks sada nelja kümne wiie aastaga
Rj.	kuus tuhat kaks sada nelja kümne wiie aastani
Sw.	kuus tuhat kaks sada neljaks kümneks wiieks aastaks
Ol.	kuus tuhat kaks sada nelja kümne wiie aastana.

Kordarvud, murdarvud ja hindarvud kääntatakse ühes nimesõnaga just nii kui omadusesõnad.

Lisa. Mõned kirjamehed teevad ka nii, et nad pikkades arvude ribades kõiki arvusi ühel viisil igapähe oma kääntuse järele kääntavad. Selle järele oleks siis ülemal antud arvu -s- ja -l-käänted nõnda: kuude tuhandesse kahte sajasse nelja kümnesse wiie aastasse, kuues tuhandes kahe sajas neljas kümnese wiies aastas, kuuest tuhandest kahest sajas neljast kümnest wiieast aastast, kuuele tuhandele kahele sajasle neljale kümnele wiiele aastale, kuuel tuhandel kahel sajal

neljal kümnel wiiel aastal, kuuest tuhandelt lahest sajalt neljalt kümnest wiieft aastalt. Ilmaütlev, laajaütlev, rajaw ja olew peawad muidugi nii jääma, nagu tabelis, aga saaw oleks nii: kuueks tuhandeks laheks sajaks neljaks kümneks wiieks aastaks. — See käänamise wiis ei ole ka laita, ja teda wõib see, kes tahab, tarwitada. Mina olen üksnes ülemise tabeli nõnda seadnud, kuida ta on, ja arwan kirjakeelele seda wiisi lihtlabasemaks ja lühemaks tarwitada.

Wõrdlemine.

Wõrdlemisest üleüldse

§ 128. Pääle painutamise ja käänamise on iseäranis omadusefõnadel weel üks muutmine, mida wõrdlemiseks nimetame. Wõrdlemise läbi on meil wõimalik olemuste omadust kõrwu panna ja ära näha, kuida üks teisest ülem, alam, parem, pahem j. n. e. on. Wõrdlemine on siis olemuste omaduste kõrwupanemine ja nende äramääramine. Nii on näituseks üks asi ilus, teine ilusam, kolmas kõige ilusam; üks inimene noor, teine noorem, kolmas kõige noorem; üks jäme, teine jämedam, kolmas kõige jämedam j. n. e. Keiist näitusest on näha, et omadustel, kui neid wõrrelakse, kolm järku ehk astet on, mida wõrdeks (gradus comparationis) hüütakse. Simese wõrde nimi on algwõrre (positivus), teise nimi wõrrelwõrre (comparativus), kolmanda nimi üliwõrre (superlativus). Nõnda on siis näituseks sõnad: ilus, puhas, noor, jäme, kõige, madal j. n. e. algwõrdes; siis sõnad: ilusam, puhtam, noorem, jämedam, kõrgem, madalam j. n. e. wõrrelwõrdes; aga sõnad: kõige ilusam, kõige puhtam, kõige noorem, kõige jämedam, kõige kõrgem, kõige madalam j. n. e. üliwõrdes. Seft kõigeist näeme, et iga omadusefõna iseenesest algwõrdes seisab, aga et wõrrelwõrre sõna tüwile -m juurde lisab ja et üliwõrre siis tõuseb, kui sõna „kõige“ wõrrelwõrde ette pandakse.

Näide 1. Koolmeister lastu lapsi omadusefõnu nimetada ja neid kolme wõrdesse panna seni kaua, kui õppija wõrretest aru saab.

Näide 2. Eesti keeles ei wõrrelda mitte üksnes omadusefõnu, waid ka ühte wäikest jagu nimesõnu, mis selleks kõlbulised on, nagu näituseks: sõber mees, sõbrem mees, kõige sõbrem mees; koer pois, koerem pois, kõige koerem pois; niisama: laps, lapsen, kõige lapsen; kelm, kelmem, kõige kelmem; waras, waragam, kõige waragan; narr, narrem, kõige narrem; kurat, kuradim, kõige kuradim j. n. e. — Pääle selle wõrrelakse ka ajafõnade keskõnu (§ 139), ilmaütlewad (§ 140, 4) ja

tegiiaütlevat (§ 142, 1), näituseks: kattenub, kattenum, kõige kattenuu; harjunub, harjunum, kõige harjunum; haritud, harilum, kõige haritum; armastatud, armastatum, kõige armastatum; mõistev, mõistvam, kõige mõistvam; kõlav, kõlavam, kõige kõlavam; mõjuja, mõjujam, kõige mõjujam; hakkaja, hakkajam, kõige hakkajam; häbemata, häbematan, kõige häbematan; paelutamata, paelutamatan, kõige paelutamatan *ic.*

Lisa 3. Ilmaütlevate omadusefõnade lõpp *-tu* (*-tum*, kõige *-tum*) läib niisama. Seda käänatase algvärdes selle läbi, et kõit käänete lõpud *-tu-* külge liituvad, aga võrrelvärdes ja ülivõrdes nii, et kõit *-tuma-* külge liituvad. Selle läbi tõuseb selge vahe algvärde ja võrrelvärde käänamise vahel. Et võrrelvärdes *-tuman* oleks, seda ei ole kirjakeelele kiita, sest see teeks sõna asjata liig pikaks. (Vaata § 97 lisa.)

Lisa 4. Viited keeletundjad ütlevad, et Eesti keelel ülivõrret ei olegi, vaid see, mis siin raamatust ülivõrde nime all seisab, ei olla mund kui suurendatud võrrelvärre. Nendel on oma jagu õigust, sest päris ennemuistne ülivõrre, millel *-im* lõpuks oli, on Eesti keelest kadunud. Selle *-im*-lõpu ees kadus riivi otja täishäälik ära. Meie esivanematel ei olnud siis sõna „kõige“ ülivõrdes sugugi vaja, vaid nemad ütlesivad jään, kus meie „ilus, ilusam, kõige ilusam; puhas, puhtam, kõige puhtam; suur, suurem, kõige suurem“ *ic.* ütleme, ennemuiste: „ilus, ilusam, itusim; puhas, puhtam, puhtim; suur, suurem, suurim“ *ic.* Võib olla, et Eestiased, kui nad kõit oma emakeelt sügavamalt tundma saanud, seda ilusat esivanemate viisi jälle elule äratavad. Siis oleks meil jälle täiisa kolm võrret. Niid aga peab *-im*-lõpulise ülivõrde asemel võrrelvärre sõnaga „kõige“ jääma. — Harmemalt tarviatase ka teisi sõnu ülivõrde juures.

Lisa 5. Misjugusest sõnast võrrelvärde lõpp *-m* ennemuiste saanud, seda ei ole kindlasti teada. Nii palju on kindel, et see lõpp väga vanaal ajal on pa ehk ba sõnast tulnud, mille ees üks *-n-* on seisnud ja *-b* ees *-m-*ks saanud. Seda näitab veel Tartu ja Võru murre, kus *-mb* ja omastatvas *-mba* seisab, näit.: suure-*m-b* suure-*m-ba*, pare-*m-b* pare-*m-ba* *ic.* See *-ba* on Tallinna murdes koguni kadunud.

§ 129. Võrrelvärre paneb umbhäälikute poolest alati ainsuse omastava käände näo enesele põhjuseks, näituseks: omastav: ilusa, kallim, madala, märja, ara, narri *ic.*, võrrelvärre: ilusam, kallim, madalam, märjem, arem, narrem *ic.* All pool (§ 130 ja 131) on selle pärast näitustel iga võrrelvärde ette selle sõna omastav pandud, et näidata, kuida võrrelvärre omastavast sünnib. — Selle täishääliku läbi, mis võrrelvärde lõpu *-m* ees seisab, on võrreldamatel sõnadel kaks jagu ehk teise sõnaga: kaks võrreldust.

Siimene võrreldus.

§ 130. Võrrelvärde lõpp *-m* liitub otse algvärde ainsuse omastava külge. Sesse võrreldusesse tulevad kõigi käänatuste võrreldavad sõnad arvata ja üksnes terve teise käänatuse lihttüvid (§ 82—89) ja väike jagu efinese käänatuse sõnu (§ 76 b. all) mitte. Aga liituvad teisest käänatusest (§ 83 e.) liidavad *-m* omastava külge.

Näitused:

Esimesest käänatusest: liba libam, peru perum, pihu pihum, rufu rufum, togu togum, toru torum, tüma tümam, waba wabam, wilu wilum, wisa wisam, kahwa kahwam, lahja lahjam, tõmmu tõmmum, tõsi tõsem 2c.

Teisest käänatusest (üksi liitüwid): awaliku awalikum, alandliku alandlikum, häbeliku häbelikum, imeliku imelikum, kasuliku kasulikum, loomuliku loomulikum, moobiliku moodilikum, naeruliku, naerulikum 2c.

Rolmandast käänatusest (ei ole rohkem kui kaks sõna): hää, prii. Sõnal „hää“ wõrrelwõrret ega üliwõrret enese juurest ei ole (sest „hääm, kõige hääm“ ei ütelda), waid siin on pruugitaw: parem, kõige parem; sõnast „pii“ on „priim, kõige priim.“

Neljandast käänatusest: noore noorem, suure suurem, uue uuem, täie täiem 2c.

Wiindast käänatusest: wedela wedelam, rumala rumalam, ufina ufinam, igawa igawam, edewa edewam, elawa elawam, armastawa armastawam, kõwera kõweram, wileisa wiletsam, arusa aruam, elusa elusam, wildaku wildakum, hooletu hooletum, häbitu häbitum, haige haigem, julge julgem 2c.

Kuueandast käänatusest: ahne ahnem, ihne ihnem, nilbe nilbem, ülbe ülbem, raipe raipem 2c.

Seitsmendast käänatusest: ereda eredam, haleda haledam, heleda he-
dam, jaheda jahedam, jõleda jõledam 2c.

Kahesandast käänatusest: asjaka asjakam, kehaka kehakam, kõhuka kõhakam, rinnaka rinnakam; ehtja ehtjam, lehtja lehtjam, lohka lohksam, nahka nahksam; wõõra wõõram, mata matam, kalli kallim, wilka wiltam, puhta puhtam 2c.

Ühesandast käänatusest: kindla kindlam, nukkra nukkram, ohtra ohtram, tottra tottram, wappra wappram, weidra weidram, hoolsa hool-
sam, kuulsa kuulsam, jõudsa jõudsam, wõimsa wõimsam, armsa armsam, ahtra ahtram, õudsa õudsam 2c.

Kümnendast käänatusest: abraße abrajem, ablaße ablafem, lurjuse lurjumem, luise luisem, luuse, luusem, meelise meelsem, orgje orgjem, kahtlase kahtlafem, imelise imelijem 2c.

Teine wõrreldus.

§ 131. Wõrrelwõrde lõpp = m liitub ka ain-
fuse omastawa külge, aga nii, et tüwi lõpu täis=

häälikust = m ees ikka = e = saab. Siia on arvata kõik teise käänatuse lihttüvilised omadused (§ 82—89) ja mõni ainuke esimesest käänatusest (§ 76 b. alt).

Näitused:

Esimesest käänatusest: kõwa kõvem, wana wanem, paha pahem *ic.*

Teisest käänatusest: kuuma kuumem, hella hellem, halli hallem, narri narrem, koera koerem, tuima tuimem, laia laiem, sooja soojem, harwa harwem, halwa halvem, kehwa kehmem, kurwa kurwem, külma külmem, karmi karmem, musta mustem, närwi närwem, pakku paksem, jeltfi jeltsem, ropu ropem, fita fitem, rutu rutem, pika pikem, lööbi lööbem, halbi halbem, tõlbi tõlbem, tülbi tülbem, hundi hundem, tonde tondem, sandi sandem, nõrga nõrgem, ränga rängem, targa targem, wirga wirgem, jälgi jälgem, tühja tühjem, walju waljem, warju warjem, nõdra nõdrem, lödwa lödmem, kurja kurjem, märja märjem, ara arem, laisa laisem, röösa röösem *ic.*

A j a s õ n a.

§ 132. Ajasõna on selle läbi ära tunda, et küsitakse: Mis teeb keegi? Bastus, mis selle küsimise pääle antakse, on alati ajasõna. Näituseks: Mis teeb inimene? Loeb, kirjutab, kargab, kõneleb, jutustab, künnab, äestab, seisab, käib, magab, uinub, kumardab *j. n. e.* nõnda on siis sõnad: lugema, kirjutama, jooksuma, kargama, kõnelema, jutustama, kündma, äestama, seisma, käima, magama, uinuma, kumardama *j. n. e.* kõik ajasõnad.

Küsides: Mis teeb keegi? märkame, et ajasõna tegemist ehk tegu nimetab, selle pärast hüütakse ajasõna ka teise nimega te g u s õ n a k s.

Näis. Koolmeister õpetagu hoopis lapsi ajasõna ära tuudma selle läbi, et ta lastele küsimise: Mis teeb keegi? järele teisi jarnaseid küsimisi ette paneb, nagu: Mis teeb inimene? Mis teeb mees? Mis teeb naene? Mis teeb pois? Mis teeb tüdruk! Mis teeb elajas? Mis teeb lind? *j. n. e.* Koolmeister pangu tähele, et õppija iga küsimise pääle alati ühe sõna wastab; see üks sõna on siis alati ajasõna. Ühte küsimist võib ka mitu korda ette panna, näituseks: Mis teeb lind? Laulab. Mis teeb lind weel? Lendab. Mis teeb lind weel? Kõigub. Mis teeb lind weel? Pestab *j. n. e.* Sõnad: laulab, lendab, kõigub, pestab *ic.* on siis ajasõnad. Koolmeister pangu niisuguseid küsimisi nii kaua õppijatele ette, kuni need ajasõna täiesti ära tunnevad.

Näis 2. Et ajasõna ka tegusõnaks hüütakse, ei ole iga kord just õige, sest ajasõnu: magama, uinuma, tukkuma, seisma, kõikuma, olema, kaduma ja muid ei või õiguse pärast mitte tegusõnaks nimetada, waid olusõnaks, sest et nad olu tähen-

wad. Sellegi pärast võib neid tegusõnad hiiüda, sest et küsides: Mis teeb teegi? ka wastata võib: Magab, uinub, seisab zc. Muibu wõiksime selle poolest ajasõna tahte jalku jagada, ja need oleks: tegusõnad ja olusõnad.

§ 133. Ajasõna hiiütakse selle pärast nii, et tema abil alati tegemise ja olemise aega võib tähendada. Kui üteldakse: palun, lütkan, katsun, teen, saan, hoian, olen, magan, seisn zc. siis saame aru, et see kõik praegusel käesolewal ajal, see on olewikus, sünnib: aga kui üteldakse: palusin, lütkasin, katsusin, tegin, sain, hoidsin, olin, magasin, seisin zc., siis saame aru, et see mööda läinud, see on minewasel ajal ehk minewikus sündis; kui wiimaks üteldakse: saan paluma, saan lütkama, saan katsuma, saan tegema, saan saama, saan hoidma, saan olema, saan magama, saan seisma zc. siis saame aru, et see ees olewal, see on tulewal ajal ehk tulewikul saab sündima.

§ 134. Kõik ajasõnad jagatakse nende olemise poolest kahte suurde jalku. Need kaks jagu on: 1) sihilised ajasõnad (verba transitiva) ja 2) olulised ajasõnad (verba intransitiva)

1) Sihilised ajasõnad on niijugused, mille tegewus ühe asja pääle sihib, mida sihitus (objectum, sihtasi ehk sihtsõna) hiiütakse, näituseks: palun Jumalat, tänan inimest, korjan marju, hoian raamatut zc. Neis ütelistes on: „palun, tänan, korjan, hoian“ sihilised ajasõnad, aga sõnad „Jumalat, inimest marju, raamatut“ on sihitused.

2) Olulised ajasõnad on niijugused, mille tegewus ehk mittetegewus mingijuguse olu (oleku, olemise) sees sünnib ja millel sihitust ei ole, näit.: käin, olen, kaswan, seisn, magan, elan, juren, tulen, lähen zc.

Oluliste ajasõnade seffa on ka arwata abiajasõnad (verba auxiliaria); neid ei ole õieti rohkem kui kaks: olema ja saama; aga mitmed teised sõnad on ka sääl kohas tarwitatawad, kus muidu abiajasõnad seisawad, need on: wõima, tohtima, tahtma, hakkama, pidama j. m. m. — Abiajasõnadeks hiiütakse neid selle pärast, et nende abil ühte järgmist ajasõna võib ütelda, näit.: wõin teha, tohin tulla, hakkn minema, tahan katjuda, pean jääma zc.

Lisa 1. Sihilised ajasõnad nõuawad sihitust kolmel wiisil ja selle järele on neid ka kolm jagu: 1) sihtasjalised ajasõnad (verba objectiva) on need, mis ühte asja ehk olewust sihituseks nõuawad, nagu ülemal: rõõmusta wanemaid, palume Jumalat, kuulen palwet zc. 2) enesekohalised ajasõnad (verba reflexiva) nõua-

wad ütletat ehk üteldawat ennast fihitusets, näit.: röömuстан ennast, katsun ennast, põletan ennast zc. 3) wastastifused ajafõnad (verba reciproca) on, mille tegemus tahele fihitusese wastastikku mõjub, näit.: röömuстанавad teine teist, teotawad teine teist, oiswaw üks teist zc.

Ltsa 2. Olulistest ajafõnadest on ütelda, et mõnel neist fihitus näib olewat, aga ometi ei ole, waid need on üfstitud sõnad, mis nende järel ofastawas seisawad, näit.: kâin teed, olen olu, kaswan kaswu, seisân seisu, magan und, suren surma, tulen tulemist, lâhen teed zc.

Pööramine.

Pööramisest üleüldse.

§ 135. Et ajafõna ütelsele seda tähendust anda, mis kõne nõuab, selleks muudetakse ajafõna tüwi lõppusid. Et selle muutmise läbi ajafõnas üteldud tegemus teisele tähendusele pöördu, siis on ajafõna muutmise nimi p ö ö r a m i n e (conjugation). Meie pöörame ühte ajafõna näit.: „paluma“ järgmisel wiisil: palu-n, palu-d, palu-b, palu-me, palu-te, palu-wad, palu-fin, palu-sid, palu-s, palu-sime, palu-site, palu-siwad, palu-ksin, palu-ksid, palu-ks, palu-ksime, palu-ksite, palu-ksiwad, palu, palu-gu, palu-gem, palu-ge, palu-nud, palu-tud, paluma, palu-mas, palu-mast, palu-mata, palu-taw, ei palu, ei palu-nud, ei paluks zc.

Pööramise juures on tähele panna:

- 1) Jaataw ja eitaw kõne (oratio positiva et negativa § 136),
- 2) Tegewik ja tehtawik (forma activa et passiva § 137),
- 3) Kõnewiisid (modi § 138—§ 142),
- 4) Arw (numerus § 143),
- 5) Pöörded (personae affixales § 144)
- 6) Ajad (tempora § 145—148),
- 7) Käänatused (conjugationes § 149—177).

Jaataw ja eitaw kõne.

§ 136. Ajafõna teeb wahet kahesuguse kõne wahel, mille nimed on: jaataw kõne (oratio positiva) ja eitaw kõne (oratio negativa). Jaataw kõne ütleb, et midagi sünnib, nagu: mina palun, tulen, lâhen, seisân, kâin zc.; aga eitaw kõne ütleb, et midagi ei sünni, nagu: mina ei palu, ei tule, ei lähe, ei seisja, ei kâi zc. — Jaataw kõne ütleb siis alati: ja ehk jah,

eitaw kõne ütleb alati: ei. Jaatama tähendab: jah ütleva, eitamata tähendab: ei ütleva.

Lisa. Jaatama kõne sõnade lõpud saavad parajal kohal seletatud. Eitama kõne sõna „ei“ oli enne ise täiesti muudetam. Kus nüüd üteldakse: mina ei ole, sina ei ole, tema ei ole, meie ei ole, teie ei ole, nemad ei ole *xc.* sääl üteldi enne: mina en ole, sina et ole, tema ei ole, meie enme ole, teie ette ole, nemad eiwad ole. Nüüd on see ütlemise viis juba kadunud.

Tegewik ja tehtawik.

§ 137. Nii hästi jaatawal kui eitawal kõnel on igaühel kaks jagu, mille nimed on: tegewik (forma activa) ja tehtawik (forma passiva). Tegewik ütleb, et keegi ise midagi teeb, tegi ehk saab tegema, näituseks: (tema) palub, tänab, ootab, katjub *xc.* palus, tänas, ootas, katjus *xc.* saab paluma, tänama, ootama, katsuma j. n. e.; aga tehtawik ütleb, et midagi tehtakse, näituseks: (teda) palutakse, tänatakse, oodatakse, katjutakse *xc.* paluti, tänati, oodati, katjuti *xc.* saab palutama, tänatama, oodatama, katjutama *xc.*

Lisa. Tegewiku lõpud seletame edespäi. Tehtawiku sünnitamise märk on -da mis sõna tüvi külge liitub ja mille külge jaatama kõne käes olewa aja nimetamiseks -kse on panna, näituseks: üteldakse, õmmeldakse, kaubeldakse *xc.* Teistes jaos sõnades on see -da rõhu mõjul -ta-ks saanud, näit.: arwatakse, katjutaakse, näidatakse *xc.* Mõnes sõnas on -da seest d eel käiwa l, n, r häälikuga ühte sarnanenud, näit.: tulatakse, pannatakse, suratakse *xc.* aga ka sarnanemata on need sõnad rahwa suus räägitavad: tuldatakse, pannatakse, surdatakse *xc.* Mõnes sõnas on -da seest d koguni ära langenud, näit.: tuuaakse, süüaakse, juuakse *xc.* aga ka siin on täied endised wähenemata tehtawikud veel rahwa suus: tooakse, jõuakse, jooakse *xc.* — Eitawas kõnes jääb -kse ära, näit.: ei üteldakse, ei õmmeldakse, ei kaubeldakse, ei arwata, ei näidata, tulda, panna, ei surda, ei tooa, ei jõua, ei jooa *xc.* — Mõdda läinud aja nimetamiseks saab -da, -ta märgist -di, -ti, näit.: üteldi, arwati, tuldi, too-di *xc.* ja edasi: -dud, -tud, näit.: üteldud, õmmeldud, arwatud, katjutud, tul-dud, too-dud *xc.* — Kus see tehtawiku -da (-ta) tulnud ja kuida temast -di (-ti), -dud (-tud) saanud, see on raske teada saada. Kas ta selle -da-ga, mis osastawa fäände juures tundma saime, sugulane wõi üks on, ei ole ka kindlasti teada.

Kõnewiisid.

§ 138. Jaatama ja eitama kõne tegewikul ja tehtawikul on neli (ehk kuus) kõnewiisi, need on järgmised:

1. Rindel kõnewiis (modus indicativus) näitab, et tegu, millest kõneldakse, täiesti ja ilma kahtlemata tõsi on, näituseks: palun, palusin, saan paluma, ma ei palu, mind ei paluta *xc.*

2. Kahtlew kõnewiis (modus conjunctivus) näitab, et tegu, millest kõnelakse, alles kahe wahel on, näituseks: palutuin, oleksin palunud, jaaksin paluma, ma ei paluks, mind ei palutaks zc.

3. Käskiw kõnewiis (modus imperativus) annab alati käsku, näituseks: palu, palugu, palugem, paluge, palutagu, ära palu, ärge paluge, ärgu palutagu zc.

4. Nimetaw kõnewiis (modus substantivus) on neljajugune: a) olewiku ja minewiku keelõna, b) ajafõna sisseütlem, seesütlem, seestütlem ja ilmaütlem, d) määrastaw ja määrseesütlem, e) aegnimetõnad: tegijaütlem ja teoütlem. (Seletatud on need kõif § 139—142).

Kõnewiiside sekk on ka weel armata

5. Soowiw kõnewiis ehk lühedalt soowkõne (modus optativus) näitab, et midagi soowitakse, ihaldatakse, näituseks: mina palugu, sina palugu, tema palugu, meie palugu, nemad palugu zc.

6. Ebakõhene kõnewiis (oratio indirecta) on õiguse pärast kõigi teiste kõnewiiside wastane, sest et kõiki teisi (kindlat, kahtlewat, käskiwat, nimetawat ja soowivat) kõnewiisid wõime otsekohejeks kõnewiisiks nimetada. Ebakõhene kõnewiis on näituseks: mina paluda, sina paluda, tema paluda, meie paluda, teie paluda, nemad paluda; mina palunud, sina olla palunud, mind palutawat zc.

Lisa 1. Kindlal kõnewiisil ei ole mitte iseäralist tundemärki; aga kahtlewa kõnewiisi iseäraline tundemärk on -ksi (kuda see -ksi saanud, selle üle waata § 145 lisa). Käskiwa kõnewiisi iseäralised tundemärgid on: -gu, -gem, -ge, millest ühes ojas sõnades -ku, -kem, -ke on saanud. Mis sõnadest need lõpud on tõusnud, ei ole selgesti teada, aga wististi on nad endised asefõnade juured: ke, kü; lõpp -gem, -kem on kokku pandud juurest ke ja asefõnast me (= meie).

Lisa 2. Ebakõhese kõnewiisis wõib järgmisi ajafõna muuteid tarwitada: 1) määrastawat (§ 141, 1.), näit.: mina paluda, sina paluda, tema paluda zc. mina olla palunud, sina olla palunud zc. mina saada paluma, sina saada paluma zc. — 2) olewiku keelõna ains. olastawat (§ 139 1.), näit.: mina palumat, sina palumat zc. mind palutawat, sind palutawat zc. — 3) minewiku keelõna (§ 139, 2.), näit.: mina palunud, sina palunud zc. mind palutud, sind palutud zc. — 4) ajafõna sisseütlemat (§ 140, 1.), näit.: mina paluma, sina paluma, tema paluma, meie paluma zc. mind palutama, sind palutama zc.

§ 139. Keelõnaks (participium) hüütakse neid ajafõna jagusid, mis nii hästi aega kui ka omadust wõiwad märkida, nõnda siis keelõna ja omadusefõna wahel seisawad. Näituseks „paluw, tegew“ on keelõnad; kui üteldakse: paluw, tegew inimene, siis on selgesti aega ja omadust tunda; „paluw, tegew“

näitavad aja poolest, et inimene praegu (see on olewikus) palub, teeb, ja omaduse poolest, et inimesel palumise ja tegentise omadus on. Refskõnu on tegewikus kats ja tehtawikus niisama kats, ja nimelt:

1) Olewiku keßkõna (participium praesentis), mille tüwi lõpp on alati -wa (tegewikus =wa sõna tüwi küljes ja tehtawikus =ta-wa ehk =da-wa), mida kääntata võib ja mis nimetawas käändes =w-ks on lühene-nud, näitujeks, tegewikus: palu-w, näge-w, mine-w, tule-w, ole-w, armas-ta-w, kõrweta-w, seis-w, tunde-w r. ja tehtawikus: palu-ta-w, näh-ta-w, min-da-w, tul-da-w, ol-da-w, armasta-ta-w, kõrweta-ta-w, seis-ta-w, tun-ta-w r. (Olewiku keßkõna käänamine § 96 a. 4.)

2) Minewiku keßkõna (participium praeteriti,) mille lõpp on tegewikus =nud ja tehtawikus =dud ehk =tud, näitujeks, tegewikus: palu-nud, näi-nud, läi-nud, tul-nud, ol-nud, armasta-nud, kõrweta-nud, seis-nud, tund-nud r. tehtawikus: palu-tud, näh-tud, min-dud, tul-dud, ol-dud, armasta-tud, kõrweta-tud, seis-tud, tun-tud r.

Lisa. Olewiku keßkõna lõpp =w, see on endine =wa, on ainsuse ja mitmuse kolmanda pöördega (=b ja =wa-b) ühest ja seltsamast sõnast tõusnud (waata § 144 lisa 1.). -- Minewiku keßkõna tegewikus lõpp =nud ei ole wist ka nuud ühtigi tu: üks ennemuistne afeßõna =nu, võib olla seefama, mis weel praegu sõnas noob (§ 123) alles on; =b lõpu-s =nu-d ei ole teada, millest ta tulnud. Tehtawiku lõpp minewikus =dud ehk =tud oli ennemuiste üksnes =dud, pärast sai temast muisi sõnades =tud; kust see =du-d (=tu-d) tulnud, ei ole teada; võib aga olla, et ta ka endine afeßõna on, mille jäljed weel praegu sõnas too (§ 123) järel on.

§ 140. Nimetawal kõnewiisil on neli kohtolulist muudet (casus loci verbales), mis järgmised on:

1) Ujafõna sisseütlew (illativus verbalis); sellel on alati lõpuks =ma, näitujeks: palu-ma, täna-ma, wasta-ma, rikku-ma, tule-ma, tege-ma, katsu-ma, sõit-ma, saat-ma r.

2) Ujafõna seesütlew (inessivus verbalis); sellel on alati lõpuks =mas, näit.: palu-mas, täna-mas, wasta-mas, rikku-mas, tule-mas, tege-mas, katsu-mas, sõit-mas, saat-mas r.

3) Ujafõna seesütlew (elativus verbalis); sellel on alati lõpuks =mast, näit.: palu-mast, täna-mast, wasta-mast, rikku-mast, tule-mast, tege-mast, katsu-mast, sõit-mast, saat-mast r.

4) Ujafõna ilmaütlew (caritivus verbalis); sellel on alati lõpuks =mata, näit.: palu-mata, täna-mata, wasta-mata, rikku-mata, tule-mata, tege-mata, katsu-mata, sõit-mata, saat-mata r.

Lisa. Ujafõna sisseütlewa lõpp =ma oli enne hoopis pikem ja kõlas =mahan. Uega mööda tulus =han koguni ära, ja üffi =ma jäi järele. See =han, mis weel enne

malt -hen oli, on juft seesfama, mida juba nimesõna fiseftitlawa juures tundma saime (§ 62 lija). — Ka ajafõna seesüttelewa -s (§ 63), seesüttelewa -ft (§ 64) ja ilmaüttelewa -ta (§ 68) ei ole muud midagi, kui needfamab lõpud nimesõna käänetes. Seletada jääb weel see -ma, mis kõigi nende nelja juures leida on. Wist on see muiste üks ajefõna olnud, millel küll mitte seda tähendust ei olnud kui nüüd sõnal ma (= mina).

§ 141. Nimetawal kõnewiisil on weel kaks määrolu-
list muudet (casus verbi adverbiales), need on:

1) Määrorafastaw (infinitivus verbalis); sellel on lõpuks -da, -ta, -a, näit.: palu-da, täna-da, lahku-da, lõhku-da, püü-da, arwa-ta, walwa-ta, liika-ta, sarja-ta, kara-ta, oll-a, pamm-a, furr-a, teh-a, näh-a, süü-a, juu-a x.

2) Määrfeesüttelew (inessivus adverbialis verbi); sellel on lõpuks -des, -tes, -es, näit.: palu-des, täna-des, lahku-des, lõhku-des, püü-des, arwa-tes, walwa-tes, liika-tes, sarja-tes, kara-tes, oll-es, pamm-es, furr-es, teh-es, näh-es, süü-es, juu-es x.

Liia. Määrorafastawal on ajafõna juures seesfama olu, nagu ofastawal käänatawate sõnade juures. Selle pärast ei wõi ka määrorafastawa lõpp muud olla kui see, fama -da, mida kääl (§ 59) tundma saime. Ennemuiste on see -da igal pool olnud-aga pärast on ta ühes jaos sõnades rõhu läbi kõwenemisel -ta ja sarnanemisel ning wähenemisel -a näo saanud. — Määrfeesüttelewal on määrafõna ja ajafõnaline seesüttelewa olu ühes hoobil. Seda näitab ka tema saamine, sest tal on määrorafastawa -da (-de, -te eht sarnanenud eht wälja langenud häälik d + e näol) ja seesüttelewa -s leida; -da on fin üksnes -de-ks saanud ja selle külge kohakäänete -s liitunud. See -de on seesfama, mis määrafõnades (§ 178 liia 1. 2.) leida, näit.: ilufas-te, kaunis-te, hoolfas-te x., millest määrafõna ifeloomu järele: ilufasti, kaunisti, hoolfasti x. sai. Et -des-lõpust kord -tes ja kord sarnanenud eht wälja langenud -d + es on tulnud, tuli nüfsama nagu määrorafastawa juures. — Igapähefs kindlaks pruukimiseks pandagu tähele, et määrorafastawast määrfeesüttelew sellel wiisil sünnib, et efimefe lõpu -a -es-ks muudetakfe.

§ 142. Wiimaks on nimetawal kõnewiisil weel kaks jagu, mis aegnimesõnadeks (substantiva verbalia) hüütakse ja mida nimesõnade wiisil käänata wõib, sest et need täielised nimesõnad on:

1) Tegijaüttelew (substantivum verbale actoris); selle lõpp on -ja, näitufeis: palu-ja, täna-ja, tegi-ja, nägi-ja, katju-ja, armasta-ja, kuuluta-ja, sõidata-ja, kuul-ja, sõit-ja x.

2) Teoüttelew (substantivum verbale actionis); sellel on tegewifus ja tehtawifus oma sõnad:

a) tegewifu teoüttelewal on lõpuks -mine, näit.: palu-mine, täna-mine, tege-mine, näge-mine, katju-mine, armasta-mine, kuuluta-mine, sõidata-mine, kuul-mine, sõit-mine x.

b) tehtawifu teoüttelewal on lõpuks -tus, näit.: palu-tus, täna-tus, teh-tus, näh-tus, katju-tus, armas-tus, kuulu-tus, sõida-tus x.

Lisa. Tegijaltlema lõpp ja on muudugi ennemuiste ka ajefõna olnud. Mõned armavad, et ta ja-ks muutunud wa (§ 137 1) on. See ei wõi wist olla, waid wist on ta ajefõna olnud, mille jäljed weel teisel näol määrasõnas ju (= ju-ba) alles on. — Tegewiku teoittlema lõpp mine on kahelordne: mi- ja ne; mi- on ajefõna juur, mis praegu sõnas „mis“ (mi-s) leida; ja ne on seefama, mis ajefõnas „need“ (ne-ed) on, aga nii hästi lõpp ne kui ajefõna need on sõnast „see“ (se) jaanud selle läbi, et häälikust s- sai n-, ja selle pärast on omastawal käändel, mis ühes koos sõna tüwi on, se lõpuks: palu-mi-se, täna-mi-se rc.

A r w.

§ 143. Niisama kui käänatawatel sõnadelgi, on ka aja-
sõnal kaks arwu:

A i n s u s, näit.: palun, palub, palub; teen, teed, teeb; tulen, tuleb, tuleb rc.

2) M i t m u s, näit.: palume, palute, paluwad; teeme, teete, teewad; tuleme, tulete, tulewad rc.

P ö ö r d e d.

§ 144. Ajasõna pööramise juures on kolm pööret tähele panna:

1) E s i m e n e p ö ö r e (lühemalt: 1. p.) (I. persona); sellel on ainsuses lõpuks =n ja mitmuses =me, näit.: palu-n, täna-n, tule-n, saa-n, joo-n rc. palusi-n, tänasi-n, tuli-n, sai-n jõi-n rc. palufsi-n, tänafsi-n, saafsi-n, jooksi-n rc.; palu-me, täna-me, tule-me, saa-me, joo-me rc. palusi-me, tänasi-me, tuli-me, oli-me, jõi-me rc. palufsi-me, tänafsi-me, olefsi-me, saafsi-me, jooksi-me rc.

2) T e i n e p ö ö r e (= 2. p.) (II. persona); sellel on ainsuses lõpuks =d ja mitmuses =te, näit.: palu-d, täna-d, tule-d, saa-d, joo-d rc. palufi-d, tänafi-d tuli-d, sai-d, jõi-d rc. palufsi-d, tänafsi-d, tulefsi-d, saafsi-d, tulefsi-d, saafsi-d, jooksi-d rc.; palu-te, täna-te, tule-te, saa-te, joo-te rc. palufi-te, tänafi-te, tuli-te, sai-te, jõi-te rc. palufsi-te, tänafsi-te, tulefsi-te, saafsi-te, jooksi-te rc.

3) K o l m a s p ö ö r e (= 3. p.) (III. persona); sellel on ainsuses lõpuks =b (pääle selle =s ja =i) ja mitmuses =wad, näit.: palu-b, täna-b, tule-b, saa-b, joo-b rc. palu-s, täna-s, tul-i, sa-i, jõi rc. paluf-s, tänaf-s, tulef-s, saaf-s, jook-s rc. palu-wad, täna-wad, tule-wad, saa-wad, joo-wad, rc. palufi-wad, tänafi-wad, tuli-wad, sai-wad, jõi-wad rc. palufsi-wad, tänafsi-wad, tulefsi-wad, saafsi-wad, jooksi-wad rc.

Esimese pöörde ees wõib parajal kohal ajefõnade esimene isik: mina, ma; meie, me; — teise pöörde ees teine isik: sina, sa; teie, te; — kolmanda

pöörde ees kolmas isik: tema, ta; nemad, nad — feista, näit.; mina ehk ma palun, meie ehk me palume; sina ehk sa palud, teie ehk te palute; tema ehk ta palub, nemad ehk nad paluvad zc.

Lisa 1. Pöörde lõpud ei ole muud kui endised täied afešonad. Ainsuse esimese pöörde lõpp -n on endine -ma (= mina): -a langes ära ja -m- muutus -n-ks. Ainsuse teise pöörde lõpp on endine -sa (= sina): -a langes ära ja -s- muutus -b-ks. Ainsuse kolmanda pöörde -b on enne afešona -wa olnud: -a langes ära, -w- muutus -b-ks. (Et see -b olewiku kešfšona lõpu -wa-ga üks on, oleme juba § 139 lihas ütelnud.) See muistene -wa on ainsuse kolmandas pöördes kindla kõneviisi minewikus ja kahtlewas kõneviisis koguni ära kadunud; enne üteldi: palu-si-wa, täna-si-wa, tul-i-wa, šö-i-wa zc., kus nüüd üksnes: palu-s, täna-s, tul-i, šö-i on järele jäänud; niisama üteldi enne: palu-šši-wa, täna-ššiwa, tule-šši-wa, šöö-šši-wa zc., kus nüüd üksnes: palu-šš, täna-šš, tule-šš, šöö-šš zc. on järele jäänud. Šona -wa, mis muistse wist ta (= tema) tähendas, on ise kadunud, aga elab šes lõpus edasi. — Mitmuse esimese pöörde -me on praegune me (= meie). Mitmuse teise pöörde -te on praegune te (= teie). Mitmuse kolmanda pöörde -wad on ainsuse kolmanda pöörde endijest lõpust -wa ja mitmuse nimetawa käände lõpust -b (§ 58) tõusnud.

Lisa 2. Mitmuse kolmanda pöörde lõppu -šiwad, -iwad pruugivad mitmed kirjamehed lühendatud wiisil -šid, -id, näit. kus midu: (nad) palu-šiwad, täna-šiwad, tul-iwad, šö-iwad zc. šeišab, ütlewad nemad: palu-šid, täna-šid, tul-id, šö-id zc. niisama kus: palu-š-iwad, täna-š-iwad, tule-š-iwad, šöö-š-iwad zc. šeišab, ütlewad nemad: palu-š-šid, täna-š-šid, tule-š-šid, šöö-š-šid zc. See lühendus on rutturääkimisel sündinud. Et ta mitmuse kolmanda pöörde ainsuse teise pöördega näit.: (nad) paluššid, (sa) paluššid; (nad) tuleššid, (sa) tuleššid zc. ühešugusešs teeb, šis ei ole ta kirjakeelele kiita; aga luuletades wšib teba šalmi mõõdu nõudmisel küll tarwitada.

A ja d.

§ 145. Juba näitused § 133 teewad selgešs, et aeg kolmesugune on ja nimelt: 1) olewif, 2) minewif ja 3) tulewif:

1) Olewif (praesens) on šee aeg, mis praegu käes on, näit.: palun, teen, olen, kuuled, lähed, tuled, katšub. kargab, otšib zc. palume, teeme, oleme, kuulete, lähete, tulate, katšuwad, kargawad, otšiwad j. n. e.

2) Minewif (praeteritum = imperfectum) on šee aeg, mis juba mõõda on läinud, näit.: paluššin, tegin, olin, kuulššid, läššid, tulid, katšus, kargas, otšis zc. paluššime, tegime, olime, kuulššite, läššite, tulite, katšuššiwad, kargasuššiwad, otšiššiwad j. n. e.

3) Tulewif (futurum = futurum simplex) on šee aeg, mis alles tulemas ja weel käes ei ole, näitusešs: šaan paluma, šaan tegema, šaan olema, šaad kuulma, šaad minema, šaad tulema, šaab kutšuma, šaab kargama, šaab otšima zc. šaame paluma, šaame tegema, šaame olema, šaate kuulma, šaawad katšuma j. n. e.

Lisa. Olewikul ei ole išeäralist märki, mis aega tähendab, aga minewikul on ja nimelt: -š- ja -i-, näit. tegewikus: täna-šš-n, täna-šš-d, täna-šš, täna-šš-me, täna-šš-te,

täna-fi-wad 2c. tul-i-n, tul-i-b, tul-i, tul-i-me, tul-i-te, tul-i-wad 2c. tehtawifus: tänat-i tuld-i 2c. Seesama -fi- on ka kahtlewa kõnewiifi olewifus leida, aga tema ees seisab -k-, näit.: täna-k-fi-n, täna-k-fi-b, täna-k-s, täna-k-fi-me, täna-k-fi-te, täna-k-fi-wad 2c., tehtawifus: mind, find 2c. tänata-k-s, paluta-k-s 2c. Kolmandas ainsuse pöördes ja kahtlewa kõnewiifi tehtawifus on -fi- -s-k-s lühenevad. Et need -fi- ja -i- needjamad on, mida juba mitmuse ofastawa käände juures (§ 59) leiame, see on selge (näit.: ilma-fi-b, ahju-fi-b, tegu-fi-b 2c. ma-i-d, lu-i-b, mu-i-d 2c.). Kust nad tulnud ja mis sõnast sündinud, on raske wälja saada, aga küll nad wist endised ajefõnad on.

§ 146. Olewif, minewif ja tulewif hüütakse pädäega = deks, kōit teised kaasaegadeks. Kaasasjad on järgmised:

1) Täisminewif (perfectum) on aeg, mis täiesti on mööda läinud, näit.: olen palunud, olen tänanud, olen toonud 2c. olen palutud, olen tänatud, olen toodud 2c. mind on palutud, tänatud, toodud 2c.

2) Enneminewif (plusquamperfectum) on aeg, mis enne minewiku on mööda läinud. näit.: olin palunud (kui ja tulid), olin tänanud, olin toonud 2c. olin palutud, olin tänatud, olin toodud 2c. mind oli palutud 2c.

3) Tulewiku minewif (futurum exactum) ehk mööda mõteldud tulewif on aeg, mis weel ees, aga mõttes juba mööda läinud, näit.: saan palunud, saan tänanud, saan toonud 2c. saan palutud, saan tänatud, saan toodud saama 2c. mind saab palutud saama 2c.

4) Minewiku tulewif (futurum praeteriti) on mööda läinud aeg, mille pääle teine mööda läinud aeg tuli, mis selle ajal alles tulewif oli, näit.: sain palunud, sain tänanud, sain toonud 2c. sain palutud, sain tänatud, sain toodud 2c. mind sai palutud 2c.

5) Täisminewiku tulewif (futurum perfecti) on mööda läinud aeg, mis täisminewiku ajal tulewif oli, näit.: olen saanud paluma, o. f. tänama, o. f. tooma 2c. olen saanud palutama, o. f. tänatama, o. f. toodama 2c. mind on saanud tänatama 2c.

6) Enneminewiku tulewif (futurum plusquamperfecti) on mööda läinud aeg, mis enneminewiku ajal tulewif oli, näit.: olin saanud paluma, o. f. tänama, o. f. tooma 2c. olin saanud palutama, o. f. tänatama, o. f. toodama 2c. mind oli saanud palutama 2c.

§ 147. Sõnade arwu poolest ajad kahte jalku jagada, need on: 1) lihtajad (tempora simplicia) ja 2) liitajad (tempora composita).

1) Lihtajad on need, mille ütlemiseks rohkem sõnu waja ei ole kui üks ainuke, näit.: palun, palusin, palusin, palu; tänad, tänasid, tä-

nakkid, tänage zc. — Lihtaegu on üksnes olewikul ja minewikul. Pääle selle on nimetawa kõnewiisi sõnad siia arvata, kui nad üksi seisawad.

2) Liitajad on need, mille ütlemiseks mitu sõna ühe aja tarwis on kokku liidetud, näit.: olen palunud, olin palunud, jaan paluma, olen saanud paluma zc. — Tulewik ja kõik kaasajad on liitajad eht teise sõnaga ütelda: liitajad on kõik need, mis nimetawa kõnewiisi sõnade- ja „olema-“ ja „saama“-sõnadega kokku on pandud.

§ 148. Enne kui üksituid pööratusi tähele paneme ja õpule mõtame, pandagu ajasõnast „palun“ täieline pööramise tabel üles, nagu see siin õpetatud.

Ja ataw kõne on see, milles kõik muudete lõpud näha on, selle pärast saab tema üksnes järgmistes pööratustes üles pandud ja ei mitte eitaw kõne.

Eitaw kõne on väga hõlbust sünnitada: tegewiku olewikus; esimese pöörde lõpp -n jäetakse ära ja pandakse „ei“ ette: palu-n: ei palu, astu-n: ei astu, künna-n: ei künna zc.; minewikus pandakse „ei“ minewiku kesksõna ette: palunud: ei palunud, astunud: ei astunud, kündnud: ei kündnud zc. kahtlewas kõnewiisis jäetakse pöörde lõpud ära: paluf-in: ei paluf, astuf-in: ei astuf, künna-f-in: ei künna-f zc.; käskiwas kõnewiisis pandakse „ära, ärge, ärge, ärge“ ette: palu: ära palu, palugu: ärge palugu, palugem: ärge palugem, paluge: ärge paluge zc.; tehtawiku olewikus jäetakse lõpp -kse ära: paluta-kse: ei paluta, astuta-kse: ei astuta, künna-kse: ei künna zc.; minewik s pandakse „ei“ minewiku kesksõna ette: palutud: ei palutud, astutud: ei astutud, küntud: ei küntud zc.; kahtlewas kõnewiisi pandakse „ei“ ette: palutaks: ei palutaks, astutaks: ei astutaks, küntaks: ei küntaks zc.; käskiwas kõnewiisis pandakse „ärge“ ette: palutagu: ärge palutagu, astutagu: ärge astutagu, küntagu: ärge küntagu zc.

Pööratused.

§ 149. Pööratuseks hüüame ühte osa ajasõnu, mida kõiki ühe ainsa põhjusseaduse järele pööratakse. Ennemuiste pöörati kõiki ajasõnu Gesti keeles ühel ainsal wiisil selle läbi, et kõik lõpud puhta tüwi külge liideti, selle pärast oli see kind üks ainus pööratus. Nja jooksul muutus ajasõna tüwi mitmel wiisil, ja tüwi selle muutmise teel sündis ühest pööratusest mitu ja nimelt seitse pööratust. Need pööratused on sarnasel wiisil sündinud nagu käänatusedgi. Ka pööratustel on lihttühid ja liittühid. — Igal pööratusel on, niisama kui käänatustel, veel väiksemad wahed, mille järele nad üksteisesse liidisesse lan-

gewad, milles jälle weel wäitsemad wahed a. b. d. z. järele tähendada tulewad.

Lisa. Asjatundjad saawad ära nägema, et mina ka pööratuste ärajagamises hoopis teist teed olen käinud kui Ahrens ja Wiedemann. See tuli seft, et mina Gestti keeles jündinud Gesttajena hoopis teifiti feele fohja tunnen kui nemad, kes selle feele alles pärast on õppinud. Selle minu tundmuse järele on suur hull ajasõnu, mis nemad on ühte pannud, hoopis lahutatud pidanud saama. Iseäranis tähtjas on nimetada, et siin raamatus ajasõnad nimesõnade järele piidivad jagatud saama, seft et tüwi painutamine mõlemate juures üks ja see sama on. Asjasõnadel ei ole üksnes mitte just nii pa ju paindumist kui käänatawatel sõnadel, ja selle pärast on pööratusti wähem kui käänatusti. Wahed minu ja Ahrens'i jagamise wahel on järgmised: Ahrens'il on üks ainus pööratus, milles kuus liiki: 1. liigis on temal kõik need sõnad, mis siin raamatus minu teise kuuenta ja seitsmenda pööratuse 2., 3., 4. ja 5. liigis on, 2. liigis on temal minu esimese pööratuse 2. liik; 3. liigis on temal n inu esimese pööratuse 3. liik; 4. liigis on temal minu esimese, teise, kuuenta ja seitsmenda pr. 1. liik ja viies pööratus; 5. liigis on temal minu neljas pööratus; ja 6. liigis on temal minu kolmas pööratus. Kes wähegi mõlemat jaotust kõrwu paneb, peab tunnistama, et Ahrens'i jaotus koguni puuduline on, seft selle läbi tulewad näit. sõnad: ustuma, kaapima, ootama, mõtlema z. ühte liiki, ja sõnad: tänama, hoolima, haawama z. jälle ühte liiki, mis sugugi ei sünni. Ahrens ei ole kolmest pikfufe järgust, mille läbi kats painet sünnib, mitte midagi teadnud. Pareim on Wiedemanni jaotus, mis minu omaga kõrwu panna nõnda on: Wiedemannil on ka 7 pööratust, aga sõnade jaotus on teine; tema esimene pööratus on minu esimese teise, kuuenta ja seitsmenda pööratuse 1. liik ja viies pööratus; tema teine pööratus on minu kuuenta ja seitsmenda pööratuse 2., 3., 4 ja 5 liik; tema kolmas pööratus on minu esimese pööratuse 2. liik ja teise 2., 3, 4. ja 5. liik; tema neljas pööratus on minu esimese pööratuse 3. liik; tema viies pööratus on minu kolmas; tema kuues pööratus on minu neljas; tema seitsmes pööratus on korrawastalistel ajasõnade logu, mis minul korrapäraliste s-kka on ära jagatud. Ka Wiedemann ei ole kolme pikfufe järgu wahel wahet teinud. Ei Ahrens ega Wiedemann tee ka wahet liht- ja liittüwide wahel.

§ 150. Just niisama nagu käänamisel, nõnda on ka pööramisel sõnade tüwides kats painet. Üksnes esimese pööratuse esimeses liigis ja terwes wiendas pööratuses ei ole tüwides mingisugust painet, seft jääb on puhast tüwi, mille külge kõik lõpud liituvad. Neid kahte painet on hoolega tähele panna, seft kui need selged on, siis on pööramine kerge. Wõtame näituseks sõna „õppima;“ sellel on esimeseks paindeks „õpi-“ ja teiseks „õppi-“. Esimesest paindest saame: õpin, õpid, õpib, õpime, õpite, õpiwad, õpiksin, õpiksid, õpiks, õpiksimme, õpiksite, õpiksiwad, õpi, õpitakse, õpiti, õpitaks, õpitaw, õpitud, õpitama, õpitus, aga teisest paindest saame: õppisin, õppisid, õppis, õppisime, õppisite, õppisiwad, õppigu, õppigem, õppige, õppiw, õppinud, õppima, õppimas, õppimast, õppimata, õppida, õppides, õppija, õppimine. Niisama on kats painet teistel tüwidel, näituseks: seo fidu, pea pida, hooli hooli, lepi leppi, kaabi kaapi, kõnni kõndi, kasta kast z.

Beel on tähele panna, et mõnel ajasõnal üks osa muuteid ühe ja teine osa teise pööratuse järele läib. Nõnda läib näituseks sõnadel „kõnelen,“ „ahelen“ zc. (§ 166, 7.) terme tegewik wiienda pööratuse, aga terme tehtawik seitsmenda pööratuse järele (§ 173), ehk küll sõnad loomu poolest wiienda päralt on. Neid muuteid, mis üks sõna, mis loomu poolest ühe pööratuse päralt on, teisest pööratusest wõtab, nimetame järelmuuted ehk järelpöörded (formae analogae). Ka seda sünnib mõne sõna juures, et terme sõna ehk ka mõni tema muude kabe pööratuse järele läib. Nõnda läib näituseks sõna „keelama“ loomu poolest kuuenta pööratuse (§ 167) järele: keelan, keelasin, keelata, keelates zc., aga mõni muude läib ka neljanda pööratuse järele: keelan, keelsin, keelda, keeldes zc. (§ 161 d.)

Kui üks ajasõna täiesti ja iga pidi ühe pööratuse järele läib, siis nimetatakse teda korrapäraliseks (verbum regulare), aga kui mõni muude temal üleüldsest teest, mis pööratus ette firjutab, ära taganeb, siis nimetatakse teda korra-wastaliseks (verbum irregulare).

Esimene pööratus.

Tüwi ja selle lõpu täishääliku wahel seisab terge umbhäälik esimeses pikkuse järgus. Üksnes mõnel ainjal on kaks terget umbhäälikut tüwis.

§ 151. Esimene liik: Umbhäälik tüwis jääb kõigil pööramisel painutamata ja ühesuguseks; lõpud liituvad puhta tüwi külge.

	A. Tegewik.		„	2. p. täna=fi=d
	1. kindel kõnewiis.		„	3. p. täna=s
	Olewik:		Mtm.	1. p. täna=fi=me
Kinj.	1. p. täna=n		„	2. p. täna=fi=te
„	2. p. täna=d		„	3. p. täna=fi=wad
„	3. p. täna=b		2.	Kahtlew kõnewiis.
Mtm.	1. p. täna=me		Olewik:	
„	2. p. täna=te		Kinj.	1. p. täna=fi=fi=n
„	3. p. täna=wad		„	2. p. täna=fi=fi=d
	Minewik:		„	3. p. täna=fi=s
Kinj.	1. p. täna=fi=n		Mtm.	1. p. täna=fi=fi=me

- " 2. p. täna-k-fi-te
 " 3. p. täna-k-fi-wad
 3. Raskiw kõnewiis.
 Minj. 2. p. täna
 " 3. p. täna-gu
 Mtm. 1. p. täna-ge-m
 " 2. p. täna-ge
 " 3. p. täna-gu
 4. Nimetaw kõnewiis.

a) Keisjõnad:

Olewikus: täna-w
 Minewikus: täna-nud

b) Kohtolulised:

Sisjeütlew: täna-ma
 Seesütlew: täna-ma-s
 Seestütlew: täna-ma-st
 Ilmaütlew: täna-ma-ta

d) Määrolulised:

Määrosast.: täna-da

Määrseesütlew: täna-des

e) Aegnimisõnad:

Tegijaütlew: täna-ja
 Teoütlew: täna-mine

B. Tehtawik.

1. Kindel kõnewiis.

Olewik: täna-ta-kse
 Minewik: täna-ti

2. Rahtlew kõnewiis.

Olewik: täna-ta-ks

3. Raskiw kõnewiis.

täna-ta-gu

4. Nimetaw kõnewiis.

Olewiku keisjõna: täna-ta-w
 Minewiku " täna-tud
 Sisjeütlew: täna-ta-ma
 Teoütlew: täna-tus.

Niisama kääната:

1. afuma, awama, elama, huluma, iwama, jagama, jorima, juhama, kahama, kafima, kerima, kihama, koguma, kohama, kuluma, kõlama, karama, kõhima, külma, lamama, lifama, lorima, lubama, magama, mihama, mirama, nabima, nurama, odama, pilama, põrama, punuma, rabama, rajama, rebima, rubima, sagama, segama, sobima, sorima, sulama, suruma, sõnama, sigima, sõdima, sügama, tabama, tüdima, uhamma, walama, wurama 2c. (Rahesilbise lihttühwiga ajasõnad, millel keskel üks ainus esimese järguga häälik on.) Sõna: ajama käib tehtawikus: aetatse, aeti 2c.

2. kablina, koblama, kedrama, kublama, liblerna, ladrama, padrama, podrama, siblerna 2c. (Lihttühwiga ja kahe kerge häälikuga sõnad.)

Viisa. See liik sõnu käib tüwi muutmise poolest just esimese käänatuse esimese liigiga kokku (§ 76) ja näitab, et kui kõigi ajasõnade tüwid oleksivad seda wiisi painutamata jäänud, siis oleks Eesti keeles üks ainuke pööratus olnud. Sõnad kabin, koblan 2c. 2. all sünnivad aga § 79 a. sõnadega kokku. — Siin esimese ja teise liigi (§ 151 ja 152) wahel puudub üks jagu sõnu; need on niisugused nagu nimeõnad § 78, kus d. j-ks paindub. Keist sõnadest on üks ainus ajasõna olemas, see on „sabama“ (wihma, lund 2c.) Selle ainu sõna pärast ei wõinud terwet liiki teha. Aga kõige parem on seda sõna järgmise § 152 tabeli järele pöörata: saja-n ja saba-fi-n 2c. (Kus „seo-“ seisab, sääl on „saja-“ ja kus „sidu-“, sääl „saba-“ ütelda.)

§152. Teine liik: Esimeses paindes langeb tüwist d, g wälja; selle juures astub i asemele e, u asemele o, ü asemele õ, olgu esimeses ehk teises

silbis. Teises paindes on puhas tüvi. Teised täishäälikud jäävad muutmata.

A. Tegewik.

1. Kindel kõnewiis.

1. paine. Olewik:

Ainsf. 1. p. seo-n

" 2. p. seo-b

" 3. p. seo-b

Mtm. 1. p. seo-me

" 2. p. seo-te

" 3. p. seo-wad

2. Kahtlew kõnewiis.

Ainsf. 1. p. seo-t-si-n

" 2. p. seo-t-si-b

" 3. p. seo-t-s

Mtm. 1. p. seo-t-si-me

" 2. p. seo-t-si-te

" 3. p. seo-t-si-wad

3. Käskiw kõnewiis.

Ainsf. 2. p. seo

B. Tehtawik.

1. Kindel kõnewiis.

Olewik: seo-ta-tse

Minewik: seo-ti

2. Kahtlew kõnewiis.

Olewik: seo-ta-ts

3. Käskiw kõnewiis

seo-ta-gu

4. Nimetaw kõnewiis

Olewiku kefsj.: seo-ta-w

Minwf. kefsj.: seo-tu-b

Sisfeütlew: seo-ta-ma

Teoütlew: seo-tus.

2. paine.

Minewik:

Ainsf. 1. p. fidu-si-n

" 2. p. fidu-si-b

" 3. p. fidu-s

Mtm. 1. p. fidu-si-me

" 2. p. fidu-si-te

" 3. p. fidu-si-wad

3. Käskiw kõnewiis.

Ainsf. 3. p. fidu-gu

Mtm. 1. p. fidu-ge-m

" 2. p. fidu-ge

" 3. p. fidu-gu

4. Nimetaw kõnewiis.

a) Keßfõnad:

Olewikus: fidu-w

Minewikus: fidu-nub

b) Kohtolulised:

Sisfeütlew: fidu-ma

Seesütlew: fidu-ma-s

Seefütlew: fidu-ma-st

Itmaütlew: fidu-ma-ta

d) Määrõlulised:

Määrõsast.: fidu-da

Määrõseesütl.: fidu-des

e) Negnimesõnad.

Tegijaütll.: fidu-ja

Teoütlew: fidu-mine

Niisama käänata:

kaon kadusin, koon kudusin, koen kudesin, köen küdesin, laon ladusin, pean (tehtawik: peetafse) pidasin, põen põdesin, wean (tehtawik: weetafse), wedasin, loen lugedin, poen pugedin, soen sugedin, taon tagusin zc.

Liisa. Siin näeme, kuida kaks painet ilmuvad. Kui need tüwid oleksiwad painutamata jäänud, nagu esimenes liigis, siis seisaks siin: fidun, fidub, fidub zc. fiduksin, fiduksin zc. Painutamise poolest käiwad need tüwid just nõnda nagu nimesõnad § 78.

§ 153. Kolmas liik: Mõned forrawastalised sõnad, millel minewikus *i* (mitte *si*) ajamärgiks; selle *i* eest langeb tüwi täishäälik ära.

A. Tegewiſ.

1. Rindel kõnewiis.

Olewif:

Ainſ.	1. p.	pean	näen	teen	olen
"	2. p.	pead	näed	teed	oled
"	3. p.	peab	näeb	teeb	on
Mtm.	1. p.	peame	näeme	teeme	oleme
"	2. p.	peate	näete	teete	olete
"	3. p.	peawad	näewad	teewad	on

Minewiſ:

Ainſ.	1. p.	pidin	nägin	tegin	olin
"	2. p.	pidid	nägid	tegid	olid
"	3. p.	pibi	nägi	tegi	oli
Mtm.	1. p.	pidime	nägime	tegime	olime
"	2. p.	pidite	nägite	tegite	olite
"	3. p.	pidiwad	nägiwad	tegiwad	oliwad

2. Rahtlew kõnewiis.

Ainſ.	1. p.	peakſin	näekſin	teekſin	olekſin
"	2. p.	peakſid	näekſid	teekſid	olekſid
"	3. p.	peakſ	näekſ	teekſ	olekſ
Mtm.	1. p.	peakſime	näekſime	teekſime	olekſime
"	2. p.	peakſite	näekſite	teekſite	olekſite
"	3. p.	peakſiwad	näekſiwad	teekſiwad	olekſiwad

3. Raskiw kõnewiis.

Ainſ.	2. p.	pea	näe	tee	ole
"	3. p.	pidagu	nähku	tehku	olgu
Mtm.	1. p.	pidagem	nähkum	tehkem	olgem
"	2. p.	pidage	nähke	tehke	olge
"	3. p.	pidagu	nähku	tehku	olgu

4. Nimetaw kõnewiis.

a) Keſſõnad:

Olewifus:	pidaw	nägew	tegew	olew
Minewifus:	pidanud	näinud	teinud	olnud

b) Kohtolulijed:

Sisſeütlew:	pidama	nägema	tegema	olema
Seesütlew:	pidamas	nägemas	tegemas	olemas
Seestütlew:	pidamaſt	nägemaſt	tegemaſt	olemaſt
Ulamaütlew:	pidamata	nägemata	tegemata	olemata

d) Määrõlulijed:

Määrõfaſt:	pidada	näha	teha	olla
Määrõſeesüt:	pidades	nähes	tehes	olles

A. Tegeviſ.

1. Rindel kõnewiis.

Olewit:

tulen	panen	furen	peſen	lähen
tuled	paned	fured	pejed	lähed
tuleb	paneb	fureb	pejeb	läheb
tuleme	paneme	sureme	peſeme	leheme
tulete	panete	sureteſ	peſete	lähete
tulewad	panewad	surewad	peſewad	lähewad

Minewit:

tulin	panin	furin	peſin	läſin
tulid	panid	furid	peſid	läſid
tuli	pani	furi	peſi	läſi
tulime	panime	furime	peſime	läſime
tulite	panite	furite	peſite	läſite
tuliwad	paniwad	furiwad	peſiwad	läſiwad

2. Rahtlew kõnewiis.

tuleſſin	paneſſin	sureſſin	peſeſſin	läheſſin
tuleſſid	paneſſid	sureſſid	peſeſſid	läheſſid
tuleſſe	paneſſe	sureſſe	peſeſſe	läheſſe
tuleſſime	paneſſime	sureſſime	peſeſſime	läheſſime
tuleſſite	paneſſite	sureſſite	peſeſſite	läheſſite
tuleſſiwad	paneſſiwad	sureſſiwad	peſeſſiwad	läheſſiwad

3. Käſiw kõnewiis.

tule	pane	sure	peſe	mine
tulgu	pangu	furgu	peſſu	mingu
tulgem	pangem	furgem	peſſem	mingem
tulge	pange	furge	peſſe	minge
tulgu	pangu	furgu	peſſu	mingu

4. Nimetaw kõnewiis.

a) Keſſõnad:

tulew	panew	surew	peſew	minew
tulnub	pannub	furnub	peſnub	läinub

b) Kohtoluliſed:

tulema	panema	surema	peſema	minema
tulemas	panemas	suremas	peſemas	minemas
tulemaſt	panemaſt	suremaſt	peſemaſt	minemaſt
tulemata	panemata	suremata	peſemata	minemata

d) Määrõluliſed:

tulla	panna	surra	peſta	minna
tulles	pannes	surres	peſtes	minnes

e) Aegnimisõnad:

Tegijaütlew:	pidaja	nägija	tegija	olija
Teoütlew:	pidamine	nägemine	tegemine	olemine

B. Tehtawif.

1. Kindel kõnewiis:

Olewif:	peatakse	nähtakse	tehtakse	oldakse
Minewif:	peati	nähti	tehti	oldi

2. Rahtlew kõnewiis:

	peataks	nähtaks	tehtaks	oldaks

3. Kästiw kõnewiis:

	peatagu	nähtagu	tehtagu	oldagu

4. Nimetaw kõnewiis:

Dlw. kssf.:	peataw	nähtaw	tehtaw	oldaw
Mnw. kssf.:	peatud	nähtud	tehtud	oldud
Sisjeütl.:	peatama	nähtama	tehtama	oldama
Teoütl.:	peatus	nähtus	tehtus	oldus

Kui ajasõna „pean, pead ic.“ nii palju tähendab kui „mina olen sunnitud, sina oled sunnitud ic.“ ehk „minu kohus on, sinu kohus on ic.“ siis on ta pööramine nõnda kui tabelis seisab, aga kui see sõna tähendab „ma hoiän, ja hoiäd ic.“ ehk „arwan, arwad ic.“ siis on tema pööramine minewikus ja tehtawikus teise liigi (§ 152) järele. — Tüwid lähe- ja mine- on puudulised ja teewad kokku täielised pöörded wälja; lähe- on üksnes tegewiku kindlas ja kahtlewas kõnewiisis, mujal on ifka mine-, nagu tabel näitab.

Lisa 1. Nüüdses kirjakeeles leiome, et hoopis tihemalt tehtawiku olemikus need sõnad mitte nõnda ei seisa, nagu siin tabelis on, waid et kirjutatud on: nähakse, tehakse, ollakse, tullaakse, pannakse, surrakse, minnakse. Aga et kõigis pööratustes tehtawiku tüümi eest kuni taša ofjani just ühesugune ja muutmata on, siis arwame, et see ka siin õige on ja et kirjakeeles nõnda tuleb tarwitada, nagu tabelis seisab: nähtakse, tehtakse, oldakse ic.

Lisa 2. Tüümi painutamise poolest on selle liigi korrastatultised sõnad väga mitmesugused ja õpetlikud. Tüwid on neil sõnadel: pida-, näge-, tege-, ole-, tule- pane-, sure-, wese-, lähe-. Kolme esimese juures on -d- ja -g- jääl, kus teise liigi sõnadel (§ 152) 1. paine on, wälja langenud ja nõnda sai: pea-, näe-, tee-. Imelik on aga et tüwid näge- ja tege- kästima kõnewiisi 3. pöördes ja mitmuses, määrulistes ja terwes tehtawikus näh- ja teh- näo on saanud; muiste on n-ed sõnad kord olnud: nägegu, tegegu, nägegem, tegege.ä, nägeda tegega, nägedes tegedes, nägedakse tegedakse, nägedi tegedi ic.; tüümi lõpu tätsähäälit -e- kulus ära ja -g- muutus siis -h-ks, ja nõnda jaiwad tabelis näidatud muuted; määrulistest langes ka -da-lõ- pusti weel -d- ära, nii et paljas -a ja -es järele jäi. Tegewiku minewiku kesthõnabest „nägenud tegenud“ on sarnasel wiisil „näinud teinud“ saanud, mille järele ka tüwist „lähe“ wiimaks „läinud“ tõusis. Teistel tüwidel pääle pida-, näge-, tege- on puhas

e) Negnimesõnad:				
tulija	panija	surija	pešija	minija
tulemine	panemine	suremine	pešemine	minemine

B. Tehtawif.

3. Kindel kõnewiis:				
tuldakse	pandakse	surdakse	peštakse	mindakse
tuldi	pandi	surdi	pešti	minddi

2. Rahtlew kõnewiis:				
tuldaks	pandaks	surdaks	peštaks	mindaks

3. Käskiw kõnewiis:				
tuldagu	pandagu	surdagu	peštagu	mindagu

4. Nimetaw kõnewiis:				
tuldaw	pandaw	surdaw	peštaw	mindaw
tuldud	pandud	surdud	peštud	mindud
tuldama	pandama	surdama	peštama	mindama
tuldus	pandus	surdus	peštus	mindus.

tüwi tegewiku olewikus ja teistes muudetes leida, ja üksnes tüwil ole- on ains. ja mitm. 8. pöördes „on,“ kus midu „oleb“ ja „olewad“ peaks seisma. Kõit teised korrawas-tatiseid muuted on selle läbi süündinud, et tüwi lõpu -e- ära langes, nõnda oli enne: olegu, tulegu, panegu, suregu, pešegu, minegu, aga et -e- sootuks ära langes, sai sest: olgu, tulgu zc., mille juures üksnes peštu 3. järgule tõusis, teised mitte; ja jessel wiisil sündis ka minewiku leffõna olnud, tulnud zc. enne: olenud, tulunud. Tehtawikus on igal pool -e- arakulumise läbi tüwi umbhäälik 3. järgule tõusnud, enne: oledakse, tulebakse, panedakse, surebakse, minedakse, aga nüüd: oldakse, tuldakse zc. enne: oledi tulebi, panedi, surebi, minedi, aga nüüd: oldi, tulbi, mindi zc. Määrakulised oliwad enne: oleda, tuleba, paneda, sureda, mineba, aga -e- langes ära, siis sai olda, tulba, panda, surba, minda; nüüd sarnanes -d- eel käwa häälikuga ühesuguseks, ja nõnda sai olla, tulla, panna, sura, minna. — Tegewiku tegijaltlewas on tüwi lõpu -e- -ja ees -i-ks saanud: nägija (mitte: nägeja), tegija zc. — Sõna „pidama“ ei tarwitata tehtawikus pea sugugi.

Lija 3. Tegewiku minewiku lõpp -i- on enne wistiari -di- olnud (§ 145 ja § 59), nõnda kõlas siis nende minewik kord: pidadin, nägebin, tegebin, oledin, tulebin, panedin, pešedin. Pärast kulus lõpust -d- ära, ja siis sai: pidain, nägein, tegein, olein, tulein, panein, surein, pešein. Wiimaks kulus tüwi lõpu täishäälik ära, ja seda wiisi sai: pidin, nägin, tegin zc. Tüwist lähe-di-n oli lugu nii: et -di- juuremas jaos sõnades -si- näo sai, siis kõlas see: lähesin; -e- langes ära ja et „lähsin“ raske oli ütelda, siis sai h asemel l: lähsin. Seda wiisi on endisest -di- lõpust nii hästi -si- kui ka -is- saanud.

Teine pööratus.

Kahesilbised lihttüwid, mille tegewiku kindla kõnewiisi olewik, kahtlew kõnewiis, käskiwakõne-

miisi 2. pööre ja terwe tehtawif tüwil on esimeses paindes (see on: 2. ehk 1. järk, aga ei ialgi 3.), aga tegewiku kindla kõnewiisi minewif, käskima kõnewiisi ainsuse 3. ja mitmuse 1., 2. ja 3. pööre ja terwe nimetaw kõnewiis teises paindes (see on: alati 3. järk). Selle pööratuse järele käiwad üksnes sõnad, mille tüwi lõpu täishäälik on -i ehk -u.

§ 154. Esimene liik: Esimeses paindes on puhast tüwi, milles 2. järgul seisew täishäälik ehk umbhäälik kaksiktäishäälik ehk kaksikumbhäälik on. Neeldsamad häälikud on teises paindes 3. järgule painutatud. (§ 82.)

A. Tegewik

1. Kindel kõnewiis.

1. paine.

2. paine.

Dlewif:

Minewif:

Ainsf. 1. p. a. hooli-n b. jonnin

Ainsf. 1. p. a. hooli-sin b. jonnin-sin

j. n. e.

j. n. e.

2. Rahtlew kõnewiis.

3. Käskiw kõnewiis (2. paine).

Ainsf. 1. p. hooli-t-sin jonnit-sin

Ainsf. 3. p. hooli-gu jonnigu

j. n. e.

j. n. e.

3. Käskiw kõnewiis (1. paine).

4. Nimetaw kõnewiis.

Ainsf. 2. p. hooli jonnin

a) Keisjõnad:

B. Tehtawif.

Dlw.: hooli-w jonnin-w

1. Kindel kõnewiis.

Mnw.: hooli-nud jonnin-nud

Dlw. hooli-ta-ks jonnin-ta-ks

b) Kohtolulised:

Mnw. hooli-ti jonnin-ti

Sisfeütl.: hooli-ma jonnin-ma

2. Rahtlew kõnewiis.

j. n. e.

Dlw. hooli-ta-ks jonnin-ta-ks

d) Määrululised:

3. Käskiw kõnewiis.

Määröf.: hooli-da jonnin-da

hooli-ta-gu jonnin-ta-gu

Kriistl.: hooli-des jonnin-des

4. Nimetaw kõnewiis.

Dlw. kfsf. hooli-ta-w jonnin-ta-w

e) Aegnimisõnad:

j. n. e.

Tegtl.: hooli-ja jonnin-ja

Teoütl.: hooli-mine jonnin-mine

Niisama pöörata:

a. koolin koolisin, joonin joonisin, juurin juurisin, käarin käärisin, kraasin kraassin, kroonin kroonisin, küürin küürisin, luusin luusisin, noomin noomisin, poolin poolisin, wäilin wälisin, kaalum kaalusin, waarun waarusin w.

b. jömmin jömmisin, kammin kammisin, kummin kummisin, mäsün mäsfisin, narrin narrisin, pillin pillisin, pinnin pinnisin, fallin fallisin, sammun sammusin, tammun tammusin x

A. Tegewif.

1. Kindel kõnewiis.

1. paine.
Dlewif:2. paine.
Dinewif:

Ainsf. 1. d. kiunu-n e. astu-n
j. n. e.

Ainsf. 1. p. d. kiunu-sin e. astu-sin
j. n. e.

2. Rahtlew kõnewiis.

3. Räsfiw kõnewiis (2. paine).

Ainsf. 1. p. kiunu-~~l~~-si-n astu-~~l~~-si-n
j. n. e.

Ainsf. 3. p. kiunu-gu astu-gu
j. n. e.

3. Räsfiw kõnewiis (1. paine).

4. Nimetaw kõnewiis.

Ainsf. 2. p. kiunu astu

a) Kestfönad:

B. Tehtawif.

Dlw.

kiunu-w astu-w

1. Kindel kõnewiis:

Dnw.:

kiunu-nud astu-nud

Dlw. kiunu-ta-~~l~~se astu-ta-~~l~~se

Dnw. kiunu-ti astu-ti

b) Kohtolulised:

2. Rahtlew kõnewiis.

Sisfeütl.: kiunu-me astu-ma

Dlw. kiunu-ta-ks astu-ta-ks

d) Määrölulised:

3. Räsfiw kõnewiis.

Määröf.: kiunu-da astu-da

kiunu-ta-gu astu-ta-gu

Mrfstl.: kiunu-des astu-des

4. Nimetaw kõnewiis.

e) Aegnimesfönad:

Dlw. kfsf. kiunu-ta-w astu-ta-w

Tegtl.: kiunu-ja astu-ja

j. n. e.

Teoütl.: kiunu-mine astu-mine.

Niijama pöörata:

d. keilin keilisin, reisin reisin, kaisun kaisusin, wiimun wiimusin, naelun naelusin, nõelun nõelusin, põimin põimisin, raiun raiusin, sõelun sõelusin x.

e. arstin arstin, jampsin jampsisin, katsun katsusin, lehwin lehwisin, otsin otsisin. raatsin raatsisin, ropšin ropšisin, salwin salwisin, tantsin tantšisin, wärwin wärwisin, lääksun lääksusin, kutsun kutsusin, lufsun lufjusin, niuksun niuksusin, wilksun wilksusin x.

Tiisa. Need ajasõnade tüwid käiwad painutamise poolest just käänatamate sõnade omadega lihte, mis § 82 on. Odespibi ei ole enam igast liigist tabelit, sest neid wõib mõlema painde järel igauks üjegi teha; üksnes mõlemad painded saawad igast sõnast nimetatud.

§ 155. Teine liik: Esimeses paindes on puhas tüwi, milles 2. järgul seisew p, t, k, rš on.

Need häälikud on teises paindes 3. järgule: pp, tt, ff, rrsj painutatud.

a. flopin floppisin, lapin lappisin, nopin noppisin, näpin näppisin, jopin sappisin, topin toppisin, upin uppisin, õpin õppisin, kipun kippusin, ripun rippusin, upun uppusin 2c.

b. katin kattisin, kütin küttisin, letin lettisin, notin nottisin, pletin plettisin 2c.

d. hakin hakkisin, kikin kikkisin, lakin lakkisin, lükin lükkisin, mekin mekkisin, näkin näkkisin, pakin pakkisin, trükin trükkisin, wikin wikkisin, kufun kuffusin, lafun lakkusin, pakun pakkusin, rikun rikkusin, tikun tikkusin, tukun tuffusin 2c.

e. marsin marsisin, kärsin kärsisin 2c.

§ 156. Kolmas liik: Esimeses paindes on 2. järgul seisew puhas tüwi, milles pikkade täis- häälikute, kaksiktäishäälikute ehk l, m, n, r järel b, d, g on. Teises paindes on need häälikud 3. järgul jelle läbi, et b, d, g asemel p, t, k on. (§ 84. § 41 a.)

a. kaabin kaapisin, kraabin kraapisin, loobin loopisin, lõõbin lõõpisin, nääbin nääpisin, nõõbin nõõpisin, tuubin tuupisin 2c.

b. uubin uupisin, waibun waipusin 2c.

d. helbin helpisin, kambin kampisin, kõmbin kõmpisin, nilbin nilpisin, tambin tampisin, tembin tempisin, timbin timpisin, worbin worpisin 2c.

e. kriidin kriitisin, küüdin küütisin, laadun laatusin, nuudin nuutisin, puudun puutusin 2c.

g. heidin heitisin, laudin lautisin, luidun luitusin 2c.

h. kandin kantisin, londin lontisin, pandin pantisin, rendin rentisin, sandin santisin, woldin woltisin 2c.

i. haagin haafisin, kroogin krookisin, liigin liikisin, möögin möökisin, poogin pookisin, pruugin pruukisin, roogin rookisin, räägin rääkisin, röögin rөөkisin, liigun liikusin, liigun liikusin, waagun waafusin 2c.

k. laugin laukisin, läigin läikisin, lõigun lõikusin, haugun haukusin, kõigun kõikusin, paugun paukusin, juigun juikusin, tuigun tuikusin 2c.

l. hangin hankisin, kolgin kolkisin, kingin kinkisin, longin lonkisin, märgin märkisin, solgin solkisin, sõrgin sõrkisin, torgin torkisin, tõlgin

tõlkisin, kõlgun kõlkusin, mõlgun mõlkusin, tilgun tillusin, hulgun hulkusin, wangun wantusin, wilgun wilkusin 2c.

Liisa. Siin wahel oli muiste üks liik sõnu, mis § 86 liisa 2 järele 1. paindes h tüwis w-ks muutis, ja weel praegu leiame sest liigist nimelt sõna „wiibima“ nõnda pruugitud; et 1. paindes on „wiitwi-“ ja teises „wiibi-“. Kirjateelele on aga soowida, et see sõna esimese liigi § 154 a järele kirjeldaks: wiibin, wiibisin.

§ 157. Neljas liik: Esimeses paindes on endise puhta tüwi ld ja nd asemele ll ja nn tulnud ja teises paindes 2. järgul seisew ld ja nd. Puhas tüwi ei olegi. (§ 87. § 43 a.)

a. killun kilbusin, mellin melbisin, pillun pilbusin 2c.

b. kõnnin kõndisin, sunnin sundisin, sündin sündisin, wannun wandusin 2c.

§ 158. Viies liik: Esimeses paindes on endise puhta tüwi d faksiktäishäälikute järelt, d ja g pikkade täishäälikute järelt, g on l järelt, f ja t on h järelt, wiimaks f on s järelt wälja langenud. Teises paindes on d, g, f, t alles, aga tüwi on 3. järgul. Puhas tüwi ei olegi. (§ 88. § 44 b.)

a. haun handusin, nõiun nõidusin, täiin täidisin; b. laen laadisin, praen praadisin, saen saagisin, waen waagisin; d. nälin nälgisin, julun sulgusin 2c.

e. mähin mähtisin, nühin nühtisin, ohin ohkisin, pühin pühkisin, rõhin rõhtisin, rühin rühkisin, johin johkisin, wehin wehkisin, ähin ähkisin, 2c. tahun tahkisin, löhun löhkisin, rõhun rõhtusin 2c. g. ehin ehtisin, jahin jahtisin, juhin juhtisin, kihin kihkisin, lehin lehtisin, lihin lihhtisin, ohin ohkisin, pihin pihtisin, sihin sihtisin, kihin kihkisin, tohin tohtisin, uhin uhtisin, ühin ühtisin, wahin wahtisin 2c. mahun mahtusin, uhun uhtusin, wihun wihtusin 2c.

h. 1. kifun kistkisin, käsen kästisin, usun uskisin. (Meist kolmest sõnast on tehtawik: kistakse, kästakse, ustakse; kisti, kästi, usti 2c, harwa tuleb ette, et ka: kifutakse, käjetakse, usutakse 2c. üteldakse) 2. nuusin nuuskisin, pusin puskisin, muusun muuskisin, oisun oiskusin, parsun parskusin, õisun õiskusin, huiusun huitskisin 2c.

Liisa. Derwe teise pööratuse kohta on siin ütelda, et see praegu alles täiesti mõistatus on, mis teises paindes 3. pikkuse järel seisab, sest et mingisugust nähtawat põhja seks ei ole: ei tüwi lõpu täishäälikut ega muud ole siit ära kulumud. Mina ei tea ka muud põhjust, kui et see 3. järgule tõusmine kohasuse eht

järelese (= analogia) pärast on tulnud, see on selle pärast, et see pööratus oma sõnu neljanda pööratuse järele tahtis muuta, millega ta muiste üks oli (§ 165 liha 2) ja mille teises paindes õigusega 3. järk seisab, sest et tüvi lõpu täishäälik on ära langenud.

Kolmas pööratus.

Sõna tüvi on ühesilbiline ja on esimeses paindes 3. järgul, mis tegewiku kindla kõnewiisi olewiku ainsuse 1., 2. ja 3. pöördes, minewiku ainsuse 3. pöördes, kahtlewas kõnewiisis, käskiva kõnewiisi ainsuse 2. pöördes, kesksõna olewikus, kohtoluliste sisseütlemas, määrululistes, aeg-nimesõnades ja terwestehtamikus leida; 3. järk on üksi tegewiku kindla kõnewiisi olewiku ja minewiku mitmuses, käskiva kõnewiisi ainsuse 3. pöördes ja mitmuses, kesksõna minewikus, kohtoluste seesütlemas, seesütlemas ja ilmaütlemas.

§ 159. Esimene liik: Kaksiktäishäälikuga ja pika täishäälikuga tüvid; tegewiku minewikus on =si= ajamärk. (§ 90.)

A. Tegewik.

1. Kindel kõnewiis.

Olewik:

Ainsf.	1. p. a.	käin	wõin	b. müün	poon	wiin
"	2. p.	käib	wõib	müüb	poob	wiib
"	3. p.	käib	wõib	müüb	poob	wiib
Mitm.	1. p.	käime	wõime	müüme	poome	wiime
"	2. p.	käite	wõite	müüte	poote	wiite
"	3. p.	käiwad	wõiwad	müüwad	poowad	wiiwad

Minewik:

Ainsf.	1. p.	käisin	wõisin	müüsin	poosin	wiisin
"	2. p.	käisid	wõisid	müüsid	poosid	wiisid
"	3. p.	käis	wõis	müüs	poos	wiis
Mitm.	1. p.	käisime	wõisime	müüsime	poosime	wiisime

j. n. e.

2. Kahtlew kõnewiis.

Ainsf.	1. p.	käiksin	wõiksin	müüksin	poosin	wiiksin

j. n. e.

3. Käskiw kõnewiis.

Ainsf.	2. p.	käi	wõi	müü	poa	wii
"	3. p.	käigu	wõigu	müügu	poogu	wiigu

j. n. e.

4. Nimetaw kõnewiis.

a) Refsjõnad:

Olewifus:	käiw	wõiw	müüiw	poow	wiww
Minewifus:	käinud	wõinud	müüinud	poonud	wiinud

b) Kohtolulised:

Sisseütlew:	käima	wõima	müüima	pooma	wiima
Seesütlew:	käimas	wõimas	müüimas	poomas	wiimas

j. n. e.

d) Määrululised:

Määrõs.:	käia	wõia	müüia	puua	wiia
Määrjstl.:	käies	wõies	müüies	puues	wiies

e) Aegnimõsonad:

Tegijaütl.:	käija	wõija	müüija	pooja	wiija
Teoütlew:	käimine	wõimine	müüimine	poomine	wiimine

B. Tehtawif.

1. Rindel kõnewiis.

Olewif:	käidakse	wõidakse	müüidakse	poodakse	wiidakse
Minewif:	käidi	wõidi	müüidi	poodi	wiidi

2. Rahtlew kõnewiis.

käidaks	wõidaks	müüidaks	poodaks	wiidaks

3. Käskiw kõnewiis.

käidagu	wõidagu	müüidagu	poodagu	wiidagu

4. Nimetaw kõnewiis.

Olw. kfsj.:	käidaw	wõidaw	müüidaw	poodaw	wiidaw
Mnw. kfsj.:	käidub	wõidub	müüidub	poodub	wiidub
Sseütlew.:	käidama	wõidama	müüidama	poodama	wiidama
Teoütl.:	käidus	wõidus	müüidus	poodus	wiidus.

Seda wiisi käiwad ka sõnad: keema, kruima, täima. Aga neil on see wähe, et nad ilka kolmandale järgule jääwad (ilka kee, krui, täi, ja ei ialgi kee, krui, täi). Tehtawifus on: keedakse, fruitakse, täitakse.

Lisa 1. Tehtawifu olewifus leiame nüüdses kirjakeeles õige tihti, et neib sõnu mitte nii ei kirjutata, nagu siin tabelis seisab, waid nõnda, et -d- tehtawifu -ba-märgist wälja langeb, nõnda siis: käiakse, wõiakse, müüakse, puuakse, wiiakse. Nõnda wõib küll kirjutada, aga kirjakeelsele on soowitam, et: käidakse zc. nagu tabelis, kirjutataks just sellesama põhjuse pärast, mis § 154 lisa I nimetatud.

Lisa 2. Neeb ajasõnad käiwad painutamise poolest täitsa § 90 käänatawate sõnadega ühte. Näituseks on jääl: tui tuisid, koi koisid, lae laeisid jne., nii on ka siin: käin käisin, wõin wõisin jne. Niisama käiwad piü piüsid, soo soosid, kti ktiisid (§ 91 lisa 1) jne. täiesti kokku selle liigi sõnadega: müün müüsin, poon poosin, wiin wiisin zc.

§ 160. Teine liik: Piia täishäälifuga tüwid; tegewiku minewifus on =i= ajamärgis, mille ees pikk täishäälif 1. järgule lüheneb, aga ainjuses =i-ga ühes 3. järgule tõuseb; aegnime-

fõnade tegijaütleva tüvi seisab 2. järgul. Ka
saab o ja õ häälikust minewiku =i ees õ.

A. Tegewit.

1. Rindel kõnewiis.

Dlewit:

Ainsf. 1. p.	a. toon 2c.	joon 2c.	jõon 2c.	lõon 2c.
Mtm. 1. p.	toome 2c.	joome 2c.	jööme 2c.	lööme 2c.

Minewit:

Ainsf. 1. p.	tõin	jõin	jõin	lõin
" 2. p.	tõib	jõib	jõib	lõib
" 3. p.	tõi	jõi	jõi	lõi
Mtm. 1. p.	tõime 2c.	jõime 2c.	jõime 2c.	lõime 2c.

Ainsf. 1. p.	tooksin 2c.	jooksin 2c.	jööksin 2c.	lööksin 2c.

2. Rahtlew kõnewiis.

Ainsf. 1. p.	tooksin 2c.	jooksin 2c.	jööksin 2c.	lööksin 2c.

3. Rääkim kõnewiis.

Ainsf. 2. p.	too	joo	jöö	löö
" 3. p.	toogu 2c.	joogu 2c.	jöögu 2c.	löögu 2c.

4. Nimetaw kõnewiis.

a) Refsfõnad:

Dlewitus:	toow	joow	jööw	lööw
Minewitus:	toonud	joonud	jöönud	löönud

b) Kohtolulised:

Sisjeütlew:	tooma	jooma	jööma	lööma
Seesütlew:	toomas 2c.	joomas 2c.	jöömas 2c.	löömas 2c.

d) Määrolulised:

Määrosast.:	tuua	juua	jüüa	lüüa
Määseesütl.:	tuues	juues	jüües	lüües

e) Negnimesõnad:

Tegijaütlew:	tooja	jooja	jööja	lööja
Teoütlew:	toomine	joomine	jöömine	löömine

B. Tehtawit.

1. Rindel kõnewiis.

Dlw.:	toodakse	joodakse	jöödakse	löödakse
Mnw.:	toodi	joodi	jöödi	löödi

2. Rahtlew kõnewiis.

	toodaks	joodaks	jöödaks	löödaks

3. Rääkim kõnewiis.

	toodagu	joodagu	jöödagu	löödagu

4. Nimetaw kõnewiis.

Dlw. kfs.:	toodaw	joodaw	jöödaw	löödaw
Mnw. kfs.:	toodud	joodud	jöödud	löödud
Esjeüt.:	toodama	joodama	jöödama	löödama
Teoütl.:	toodus	joodus	jöödus	löödus

A. T e g e w i k.

1. Rindel kõneviis.

Olewik:

Minsf. 1. p.	b. loon 2c.	jään 2c.	saan 2c.
Mtm. 1. p.	loomu 2c.	jääme 2c.	saame 2c.

Minewik:

Minsf. 1. p.	loin	jain	saain
" -2. p.	loid	jaid	saaid
" 3. p.	loi	jai	saai
Mtm. 1. p.	loime 2c.	jaine 2c.	saime 2c.

2. Rahtlew kõneviis.

Minsf. 1. p.	loofsin 2c.	jääfsin 2c.	saafsin 2c.

3. Raskiw kõneviis.

Minsf. 2. p.	loo	jää	sa
" 3. p.	loogu 2c.	jäägu 2c.	saagu 2c.

4. Nimetaw kõneviis.

a) Refskõnad:

Olewikus:	loom	jääw	saaw
Minewikus:	loonud	jäänud	saanud

b) Kohtolulised:

Sisseeütlew:	looma	jääma	saama
Seesütlew:	loomas 2c.	jäämas 2c.	saamas 2c.

d) Määrõlulised:

Määrõstastaw:	luua	jääda	saada
Määrõseesütlew:	luues	jäädes	saades

e) Negnimesõnad:

Tegijaütlew:	looja	jääja	saaja
Teoütlew:	loomine	jäämine	saamine

B. T e h t a w i k.

1. Rindel kõneviis.

Olw.:	loodafse	jäädafse	saadafse
Mnw.:	loodi	jäädi	saadi

2. Rahtlew kõneviis.

loodaks	jäädaks	saadaks

3. Raskiw kõneviis.

loodagu	jäädagu	saadagu

4. Nimetaw kõneviis.

Olw. kessf.:	loodaw	jäädaw	saadaw
Mnw. kssf.:	loodud	jäädud	saadud
Sseüt.:	loodama	jäädama	saadama
Teoütl.:	loodus	jäädus	saadus

Lisa 1. Ka siin, nagu esimeses liigis, leiame nüüdses kirjakeeles, et tihemalt: „tuuakse, juuakse, süüakse, lüüakse, luuakse“ üteldakse, aga meie arwame § 154 lisa 1 nimetatud põhjuse pärast paremaks, kui: „toodakse, juodakse, süüdatakse, löödatakse, loodakse“ kirjutatakse.

Liisa 2. Selle teise liigi sõnad käivad täiesti § 91 painutamise poolest ühte, näituseks: maa maid, puu putk, õõ õid re, niisama siin: saan sain, löön löin, jään jäin re. Nagu § 91 sõnades pikk täishäälik mitmuse osastavas lühikeseks saab, nõnda saab see ka siin minewikus, ja mõlemal on =i-, mis tüvi täishäälikut lühendab.

Reijas pööratus.

Rahesilbised lihttühid, millel, nagu teisesgi pööratuses, tegewiku kindla kõnewiisi olewik, kahtlew kõnewiis, käskima kõnewiisi ainsuse 2. pööre ja terve tehtawik on esimeses paindes (2. ehk 1. järk); tehtawikus on tüwi otša täishäälik, kui ta wälja ei lange, ikka =e-, aga kui ta wälja langeb, siis on tehtawiku tüwi teises paindes (3. järgul); tegewiku minewik, käskima kõnewiisi ainsuse 3. pööre ja mitmus ja terve nimetaw kõnewiis on teises paindes (ikka 3. järk), mille tüwi otša täishäälik ära on kulunud; olewiku keetõna lõpu =w ees seisab ikka =e-, mis kõigis käänetes pääle nimetawa käände wälja langeb. Selle pööratuse järele käiwad üksnes sõnad, mille tüwi otša täishäälik on =a- ehk =e-.

§ 161. Esimene liik: Esimeses paindes on puhast tüwi, milles 2. järgul seisew kassikumbhäälik, kassikõtähäälik ehk pikk täishäälik on. Needsamad häälikud on teises paindes 3. järgul. Minewikus on ajamärgiks =si-, aga kui tüwis wiimne umbhäälik =s- on, siis =i-, mille külge tege- wiku minewiku 3. pöördes =s-, endine =si- liitub. (§ 154 a., d., e.)

A. Tegewik.

1. Kindel kõnewiis.

1. paine.		2. paine.	
Olewik:		Minewik:	
Ainsf. 1. p. a. kasta-n	b. seis-a-n	Ainsf. 1. p. a. kasti-n	b. sei-s-i-n
j. n. e		" 2. p. a. kasti-d	sei-s-i-d
2. Kahtlew kõnewiis.		" 3. p. a. kasti-s	sei-s-i-s
Ainsf. 1. p. kasta-k-si-n	seisa-k-si-n	Mtm. 1. p. kasti-me	sei-s-i-me
j. n. e.		j. n. e.	
3. Käskima kõnewiis.		3. Käskima kõnewiis.	
Ainsf. 2. p. kasta	seisa	Ainsf. 3. p. kasti-ku	seis-ku

Mtm. 1. p.	kaſt-ke-m	ſeis-ke-m	B. Tehta w i k.		
	j. n. e.				
4. Nimetaw kõnewiis.			1. Rindel kõnewiis.		
a) Keſſõnad:			1. paine. 2. paine.		
Dlw.:	kaſte-w	ſeiſ-e-w	Dlw.:	kaſte-ta-k-ſe	ſeiſ-ta-k-ſe
Mnw.:	kaſt-mud	ſeiſ-mud	Mnw.:	kaſte-ti	ſeiſ-ti
b) Kohtoluliſed:			2. Rahtlew kõnewiis.		
Esſeütl.:	kaſt-ma	ſeiſ-ma	Dlw.:	kaſte-ta-kſ	ſeiſ-ta-kſ
	j. n. e.				
d) Määroluliſed:			3. Käſiw kõnewiis.		
Määrõf.:	kaſ-t-a	ſeiſ-ta		kaſte-ta-gu	ſeiſ-ta-gu
Mirſſil.:	kaſ-t-es	ſeiſ-tes			
e) Negnimejõnad:			4. Nimetaw kõnewiis.		
Tegijaütl.:	kaſt-ja	ſeiſ-ja	Dlw. kſk.:	kaſte-ta-w	ſeiſ-ta-w
Teoütl.:	kaſt-mine	ſeiſ-mine		j. n. e.	

Niiſama kääната:

a. koſtan koſtſin, keſtan keſtſin, oſtan oſtſin, piſtan piſtſin, ſüſtan ſüſtſin, tõſtan tõſtſin, weſtan weſtſin 2c.; haſtan haſtſin, mõſtan mõiſtſin, paſtan paſtſin, pääſtan pääſtſin 2c.

b. lüpfan lüpfſin, maſſan maſſſin, peſſan peſſſin 2c.; jookſen jookſſin, kaitſen kaitſſin, küpfen küpfſin, maitſen maitſſin, pääſen pääſſin, tõuſen tõuſſin 2c.

d. kuulen (kuuleſſin, kuule) kuulſin (kuulgu, kuulew, kuulnud kuulma, kuulda, kuulja 2c. kuuldaſſe, kuuldi, kuuldaſ, kuuldagu, kuuldaw 2c.) luulen luulſin 2c. laulan laulſin, naeran naerſin (ſalmikutes ka: neelan neelſin, keelan keelſin, pööran pöörfſin, keeran keerſin 2c.) 2c.

Liſa. Selle liigi b.-alustel sõnadel, millel tüüwi wiimne umbhäälik *-ſ-* on, peaks õigufe päraſt minewikus järgmine nägu olema: ſeiſſin, lüpfſſin, maſſſin, peſſſin, jookſſin 2c. Aga et ſelle läbi kaſſ *ſ-*häälikut 3. järgul ſeiſwa tüüwi järel tokku ſattufſiwad, miſ Geſti keele loomu waſtu läib, ſiis ſaawad need kaſſ *-ſ-* ära lühendatud, ja nende aſemele aſtub üks ainus *-ſ-*. See *-ſ-* on aga enam ajamärgi *-ſ-* kui tüüwi lõpu *-ſ-*. — Tegewiku käſiwaks kõnewiisiks ja määroluliſtes (2. paindes) on, kui *-t-* ja *-ſ-* tüüwi wiimne umbhäälik, *-ku*, *-kem*, *-le* ja *-ta*, *-tes* (a. ja b.), aga kui *-l-*, ſiis *-gu*, *-gem*, *-ge* ja *-da*, *-des* (d.). Niiſama on ka *-t-* ja *-ſ-* järel tehtawikus *-taſſe*, *-ti*, *-taſſ 2c.*, aga *-l-* järel *-daſſe*, *-di*, *-daſſ 2c.* — Määrõſaſtaw on ſiin enne olnud: kaſtada, ſeiſjada, kuuleda 2c. Sõnaſt: kaſtada langes d wälja ja ſai: kaſtan, wiimaks langes a ära, ja ſai: kaſta. Sõnade: ſeiſjada ja kuuleda juures langes üksnes tüüwi lõpu täiſhäälik ära. — Sõnadel: lüpfſma, maſſma, peſſma on ka järgmine tehtawik tihti kirjades leida: lüpfetataſſe, maſſetataſſe, peſſetataſſe 2c. lüpfeti, maſſeti, peſſeti jne., wõi aga ka ütelda: lüpfſtatſe, maſſtatſe 2c. lüpfſti, maſſti 2c.

§ 162. Teine liik: Gſimeses paindes on puhas tüüwi, milles *t*, *p* ſeiſab; teiſes paindes nende aſemel *t*, *p*, miſ minewiku ainſufe 3. pöördes, olewiku keſſõna nimetawas, wiimaks määroluliſtes *tt*, *pp* näo ſaab. (§ 155.)

Jätan jätfin (minemiku ains. 3. p.: jättis; keßfõnad: jättem, jätnud; määrosastaw: jätta; mrsõtl.: jättes; tehtawif: jätatse 2c., niisama järgmifed:) katan katfin, kütan kütfin, matan matfin, nutan nutfin, petan petfin, wõtan wõtfin 2c. tapan tapfin, lõpen lõpfin 2c.

Liisa. Raamatutes leiame tihti, et selle liigi sõnade ülfikuid muuteid mitte õigesti ei tarwitata. Nõnda ei tehta näitufeks mitte selget wahet käästiwa kõnewiisi ains. 2. pöörde (jätta, katta, kütta, mätta, nutta, petta, wõtta, tappa, lõppe 2c.) ja määrosastawa (jätta, katta, kütta, mätta, nutta, petta, wõtta, tappa, lõppe ehk lõppeda) wahel. Niisama kirjutatakse tihti sääl tt, kus t peab olema ja ümber pööratud. — Siis on tähele panna, et siin tehtawiku tüwil kaks nägu on: jätē- ja jae-, katē- ja kae-, kütē- ja kōē-, mātē- ja mae-, wõtē- ja wōē- 2c.: -t- langeb tüwiist wälja ehk mitte, nii kui kirjutaja tahab. Praegu on raamatutes rohkem seda leida, et -t- wälja langeb, nõnda siis: jae-tatse, kae-tatse 2c. jae-ti, kae-ti. Aga kirjateelele oleks soowida, et -t- mitte wälja ei langeks, sest et -t- ja -p- mõnest sõnast sugugi wälja ei tohi langeda, näit.: nutetatse, petetatse, tapetatse, lõpetatse; neist ei ole sugugi wõimalik ütelda: nutatse, peetatse, taetatse, lõetatse. — Määrosastaw on siin enne olnud: jätada, katada 2c., sest sai: jätāa, kātāa, ja wiimaks: jätta, katta 2c.

§ 163. Kolmas liik: Esimeses paindes on 2. järgul seisew puhas tüwi, milles pikkade täis- häälikute, kaksiktäishäälikute ja r järel =d= on. Teises paindes on need häälikud 3. järgul selle läbi, et d asemel t on. (§ 156.)

Joodan jootfin (mnw. ains. 3. p.: jootis; keßfõnad: jootew, jootnud; määrolulifed: joota, jootes; tehtawif: joodetatse 2c.; niisama järgmifed:) sõõdan sõõtfin, saadan saatfin, keedan keetfin, kiidan kiitfin, liidan liitfin, loodan lootfin, (jalmitutes ka: oodan ootfin,) suudan suutfin, muudan muutfin, mõõdan mõõtfin, niidan niitfin, wiidan wiitfin 2c.; heidan heitfin, kardan karitfin, kõidan kõitfin, koidan koitfin, kurdan kurtsfin, laidan laitfin, peidan peitfin, sõidan sõitfin, toidan toitfin, täidan täitfin, wõidan wõitfin 2c.

Liisa. Määrosastaw on siin nõnda tekkinud, et ta muiste: joodaba, sõõdaba, saadaba 2c. kõlas; sest sai joodāa, sõõdāa, saadāa 2c. ja sest wiimaks -a ära lange- misel: joota, sõõta 2c.

§ 164. Neljas liik: Esimeses paindes on en- dise puhta tüwi nd ja rd asemele nn ja rr tulnud ja teises paindes nd ja rd. Puhast tüwi ei olegi. Tehtawiku -ta- ees ei ole muud kui n ja r järele jäänud. (§ 157.)

annan andfin (mnw. ains. 3. p.: andis; keßfõnad: andew, andnud; määrolulifed: anda, andes; tehtawif: antatse 2c. niisama ka:) kannan kandfin, künnan kündfin, murran murdsfin, tunnen tundfin 2c.

Liisa. Määrosastaw oli siin enne: andaba, kända 2c. sest sai: andāa, kändāa 2c. ja wiimaks: anda, kanda 2c. — Tehtawikus peaks siin õiguse pärast olema: annetatse, kannetatse, künnetatse 2c., aga hõlpsam on rääkimise pärast: antatse, kantatse, kün-

talfe, murtafse, tuntafse *ic.* — Mineviku kessõnade: andnud, kandnud, kündnud kõrval teiame ka: annud, kannud, künnud; aga üksnes esimene viis on õige.

§ 165. **Viies liik:** Esimeses paindes on en-
dise puhta tüvi d pikkade täishäälikute ja ka-
siktäishäälikute järelt, t on h järelt, k on s jä-
relt wälja langenud. Teises 3. järgule tõusnud
paindes on d, t, k alles. Puhast tüvi ei olegi.
(§ 158.)

a. hüüan hüüdsin (mnw. ains. 3. p.: hüüdis; kessõnad: hüüdem, hüüdmud; määrolulised: hüüda, hüüdes; tehtawik: hüütakse *ic.* niisama järgmised:) püüan püüdsin *ic.*; hoian hoidsin, jõuan jõudsin, leian leid-
sin, nõuan nõudsin, sõuan sõudsin, wõian wõidsin *ic.* Sõnadest: „needma, seadma, teadma“ on tähele panna, et nad nii käiwad: nean, sean, tean; needsin, seadsin, teadsin (mnw. ains. 1. p.: needis, seadis, teadis; kessõnad: needem, seadem, teadem; määrolulised: needa, seada, teada; needes, seades, teades; tehtawik: neetakse, seatakse, teatakse *ic.*).

b. ahan ahtsin (mnw. ains. p. ahtis; kessõnad: ahtem, ahtnud; määrolulised: ahta, ahtes; tehtawik: ahetakse *ic.* niisama:) tahan tahtsin, uhan uhtsin *ic.*

b. lasen lastsin (mnw. ains. 3. p.: lastis, kessõnad: lastem, last-
nud; määrolulised: lasta, lastes; tehtawik: lastakse *ic.* niisama:) käsen kätsin, pesen pestsin *ic.*

§ifa 1. Määrosastaw oli siin muiste: hüüada, hoidada *ic.* sest sai: hüüdaa, hoibaa *ic.* ja wiimaks: hüüda, hoüda *ic.*

§ifa 2. Terve neljanda pööratuse juurde on ütelda, et see muud ei ole, kui üks jagu teiest pööratusest ehk, ka ümber pöörates, teine pööratus on üks jagu neljandast. Natuke pärast seda aega, mil Eesti ajasõnad alles veel kõik ühe wiisi järele pöörati, olivad pärast teiste pööratuste lahkumist teine ja neljas pööratus weel ühes ja selle ühenduses olewa pööratuse sõnade tüwi lõpu täishäälikud olivad: a, e, i, u (ka o, wille asemel aga nüüd ifka u). Siis tuli lahkumine: Need sõnad millel a ja e tüwi lõpuks, saidwad meie neljandaks pööratuseks ja wiiskasiwad teises paindes selle a ja e ära, mis läbi tüwi 3. järgule tõusis; aga need sõnad, millel i ja u tüwi lõpuks, saidwad meie teiseks pööratuseks, aga ei wiisanud i ja u mitte ära. Weelde on üksnes tuletada, et neljandal pööratusel rohkem e-ga lõpwaid tüwisi ei ole kui 12: kuulen, jooksen, kaitsen, küpsen, maitsen, tõusen, luulen, lõpen, tunnen, lasen, käsen, pesen. Teistel on kõigil a tüwi lõpuks. — Teine ja neljas pööratus käiwad ka teise ja neljanda käänatusega painutamise poolest kokku (§ 82—88 ja § 92—95), aga neljas käänatuse ei ole mitte nii palju sõnu teiest wõtnud, waid üksnes -e-lõpulised sõnad.

Viies pööratus.

Kabe-, kolme- ja enamsilbised liitüwiga ajasõnad, mille tüwides mingisugust painutamist ei ole. Puhast tüwi on kõigis nendes alles, ja

lõpud liituvad otse tema külge, just niisama kui esimese pööratuse esimeses liigis.

§ 166. Esimene liik: Kolme- ja enamsilbise tüwiga ajasõnad, mille pääjuure külge üks, kaks ehk kolm kaasjuurt liituvad.

A. Tegewik.

1. Kindel kõnewiis.

Olewit:

Minsf. 1. p. armasta-n r.

Minewit:

Minsf. 1. p. armasta-si-n r.

2. Rahtlew kõnewiis.

Minsf. 1. p. armasta-k-si-n r.

3. Käskiw kõnewiis.

Minsf. 2. p. armasta

" 3. p. armasta-gu r.

4. Nimetaw kõnewiis.

a) Refskõnad:

Olw.: armasta-w

Mnw.: armasta-nud

b) Kohtolulised:

Esseütl.: armasta-ma

j. n. e.

d) Määrolulised:

Mrosf.: armasta-da

Mrsf. l.: armasta-des

e) Negnimesõnad:

Tgitl.: armasta-ja

Teoütl.: armasta-mine

B. Tehtawik.

1. Kindel kõnewiis.

Olw.: armasta-ta-kse

Mnw.: armasta-ti

2. Rahtlew kõnewiis.

Olw.: armasta-ta-ks

3. Käskiw kõnewiis.

armasta-ta-gu

4. Nimetaw kõnewiis.

Olw. kfsf.: armasta-ta-w

Mnw. kfsf.: armasta-tud

Esseütl.: armasta-ta-ma

Teoütl.: armast-t-us.

Niisama pöörata:

1. ahastan, alustan, auustan, eestan, halastan, higistan, ilastan, imestan, kaunistan, kiwistan, kurjustan, kähistan, lohistan, lõhestan, minestan, nõrgestan, otjustan, parastan, rahustan, jumistan, tõestan, uhistan, wuhistan, äestan r. (Tüwi lõpp -s-ta-.)

2. awitan, ehitan, hoiutan, imetan, iwatan, jäätan, kokutan, loputan, lõpetan, mahutan, murrutan, norutan, pörutan, rauutan, jobitan, tõotan. ulatan, wootan, õhutan, äatan r. (Tüwi lõpp -ta-.)

3. awaldan, ihaldan, kohaldan, nüpeldan, rahuldan, tüfelddan r. alandan, edendan, etendan, helendan, kahandan kohendan, määndan, parandan, soendan, tühjendan, ühendan, ülendan r. kõwerdan, meisterdan, õhwerdan, püherdan, ähwardan r. (Tüwi lõpp -da-, mille ees -l-, -n-, -r-, nõnda siis: -l-da-, -n-da-, -r-da-.)

4. alanen, helenen, kahanen, kohenen, pahanen, soenen, ühenen, ülenen r. (Tüwi lõpp -ne-.)

5. ahatsen, armatsen, elutsen, halatsen, himutsen, igatsen, ilutsen, kahjatsen, kiratsen, manitsen, nukitsen, pühitsen r. (Tüwi lõpp -t-se-.)

6. ahisen, helisen, inisen, jorisen, kahisen, kohisen, kōbisen, libisen, mūhisen, nohisen, pirisen, ragisen, sabisen zc. (Tüwi lõpp =se.)

7. ahelen, jagelen, kabelen, kogelen, kōnelen, sibelen, rabelen, rōgelen, sōnelen, tōrelen zc. (Tüwi lõpp =le. Tehtawik käib neil § 173 järel: aheldakse, jageldakse, kōneldakse zc. ahelbi, jagelbi, kōnelbi zc.)

8. ahwatlen, koputlen, jobitlen zc. imestlen, kurjustlen, wuhistlen zc. ahwatelen, imetelen, ehitelen zc. ahastelen, kaunistelen, rōomustelen zc. alandelen, ihaldelen, pūherdelen zc. alanelen, helenelen, ūhenelen zc. ahatselen, armatselen, manitselen zc. (Tüwi lõpud: =t-le, =s-t-le, =te-le, =f-te-le, =n-de-le, =l-de-le, =r-de-le, =ne-le, =t-se-le.)

Lisa. 1) Kõrõnade tüwi lõpud =ta- ja =da-, nagu nad nimelt sõnades: aha-s-ta-ma, awi-ta-ma, ala-n-da-ma, iha-l-da-ma, kõwe-r-da-ma zc. ette tulewad, on esialgselt ühest sõnast sündinud, ja üksnes kõnelemisel neist =ta- ja =da- saanud, see on kahel näol ilmunud. Misjuguhest sõnast see =ta- ehk =da- wõetud, seda ei tea, wõib aga olla, et ta sarnase lõpuga, mis kõigis teistes sõnades leitakse, sugulane ehk ka seesama on. Ka sõnades, nagu: aha-t-se-ma, arma-t-se-ma zc. on =t- wististi muistne =ta- ehk =da-. 2) Lõpp =ne- sõnades: ala-ne-ma, kaha-ne-ma zc. on saamise poolest tume. Muidugi teada on =n- sõnades: ala-n-da-ma, kaha-n-da-ma zc. seesama. Wististi on =ne- ja =n- nii ka =n-da- selle =n-da-ga sugulane, mis sõnades: ija-n-da, ema-n-da zc (§ 98 lisa 2, 12) ette tuleb. 3) Lõpp =se- nii hästi sõnades =aha-t-se-ma, arma-t-se-ma zc kui ka sõnades: ahi-se-ma, heli-se-ma zc on üks ja seesama, ja sellest on ka =s- sõnades: aha-s-ta-ma, aau-s-ta-ma, hala-s-ta-ma zc lähenenud. Et see =se- ja =s- ja 2) all tähendatud =ne- ja =n- sugulased on, ei wõi kahtlust olla; niisama on ka § 116—119 =ne- ja =se- sellega ühest arvata. Iseäranis looduse häättest wõime seda näha, näit.: mürin mürisema müristama, tolin kolifema kolistama, wuhin wuhisema wuhistama, wudin wudisema wudistama zc. 4) Lõpp =e-le- sõnades: ahe-le-ma, jage-le-ma, ahwa-t-le-ma, ime-te-le-ma zc (§ 7. ja 8. all) annab ajaõnale tähenduse, et tema tegevus mitu korda järgimööda sünnib. Rõnda tähendab näit.: ahelema = mitu korda end maas pöörama, jagelema = mitu korda waidluse sõnu üttema, imetelema = mitu korda imeks panema j. n. e. Misjuguhest sõnast see =le- on tulnud, ei wõi mitte ütelda; aga wõib olla, et ta selle =l-lõpuga seesama on, mis =l-käanetes (§ 65—67) oleme tundma õppinud. See lõpp tuleb ka veel teistes sõnades ette, nagu näit.: õmb-le-ma, kaht-le-ma, hoop-le-ma zc. (§ 173—177.) — Mõnes kirjäs leiame tehtawitus: armastakse, armastub, awitakse, awitub, awalbakse, awalbub zc., kus tabeli järele õigem on kirjutada.

§ 167. Teine liik: Rahesilbised sõnad, mille tüwi 3. järgul seisab.

1. algu-n (zc. algu-si-n zc. algu-t-si-n zc. algu, algu-gu zc. algu-w zc. algu-ta-tse zc.), argun, angun, heitun, jahtun, juhtun, jultun, juurdun, kahkun, kangun, kohkun, kuuldun, kängun, käändun, lahkun, lahkun, murdun, muutun, niiskun, nõrgun, nõrjun, nõrkun, paindun, pundun, puudun, roidun, selgun, firgun, turdun, turdun, toibun, uimun, walgun, wõidun, õigun zc. (Tüwi lõpp =u-, mis sõnale olulise tähenduse annab.)

2. helkin, kekkin, poegin, selgin, süttin, tekkin, tülpin, waikin, wettin zc. julgen, katken, kõrwen, langen, nõrken, puhken, rangen zc. (Tüwi lõpp on =i- ja =e-, mis endise =u- asemel on.)

3. algan, hülgan, kiirgan, ohkan, oigan x. (Mõned sõnad, mille tüvi lõpp on -a-.)

Lisa 1. Need on liitüwid, mis kahest juurest on kokku pandud. Tüvis on: pääjuur ja -u-, mille viimse ees pääjuure lõpu täishäälik on ära kadunud (enne oli näit.: alga-u-ma, lange-u-ma, murda-u-ma x.). See -u-, mille eesialg tundmata on, oli enne hoopis enam pruugitav kui nüüd. Teba liideti pea iga sihilise aja-sõna külge ja tehti selle läbi see sõna oluliselt ajasõnaks: Nõnda siis, nagu veel nüüd üteldakse: murrav ja murdun, juhiv ja juhtun, muudav ja muutun, juurin ja juurdun, võidan ja võidun, määrin ja määrdu x., niisama üteldi muiste: armastan ja armastun, juhatan ja juhatus, kitsandan ja kitsandun, põhjendan ja põhjendun, katkestan ja katkestun, hoian ja hoidun, kardan ja kartun, märkan ja märkun, joodan ja jootun, söödan ja söötun, jätan ja jättun x. Palju niisuguseid muistiseid sõnu on väärt, et neid kirjakeeles jälle elule ärataks, sest nende abil on võimalik sagebaste väga peenikest vahet teha, näit.: põen (see tähendab: olen haige), põetan (s. t.: talitan haiget, olen talle abiks), põetun (s. t.: olen niisuguses olekus haige, et mind peab põetatama); niisama: joon, jooan, jootun j. n. e. Näagitav -u- on ka veel -e- ja -i- näol olulistest sõnades leida, näit.: kõrve-e-ma, raug-e-ma, poeg-i-ma, selg-i-ma x. (enne: kõrve-u-ma, rauga-u-ma, poiga-u-ma, selge-u-ma); -e- on vist -u- asemele tulnud ja -i- on täishäälikute loomujärje (§ 5 lisa) järele -ü-st sündinud, mis ka enne -u- on olnud.

Lisa 2. Wiienast pööratusest ei või mitte ütelda, et ta wiienda käänatusega (§ 99—98) sõnade tüvi sünnitamise juurte poolest iga pidi ühte käib, aga küll nende sünnitamise viisi poolest, sest wiienda käänatuse sõnad on just niisama ühest pääjuurest ja ühest ehk mitmest kaasjuurest kokku pandud nagu siingi. Tundja silm saab ka ära märkama, et mõnigi kaasjuur, mis wienda pööratuse sõnades leida, ka mõne wiendas käänatuses leitava kaasjuurega sugulane ehk ka koguni üks ja see-sama on. Aga sest siin pikemalt rääkida lähets üle selle raamatu ruumi.

Kuues pööratus.

Kahesilbised kahe paindega liitüwid; esimene (ikka 3. järgul seisew) paine on tegewiku kindla kõnewiisi olewikus, minewikus, kahtlewas kõnewiisis, käskiwa kõnewiisi ainsuse 2. pöördes, nimetawa kõnewiisi kohtolulistest, keskõna olewikus ja aegnimesõnades; teine (2. ehk 1. järgul seisew) paine on tegewiku käskiwa kõnewiisi ainsuse 3. pöördes ja mitmuses, nimetawa kõnewiisi määrululistest ja keskõna minewikus ning terwes tehtawikus. Selle pööratuse sõnadel on tüvi lõpuks üksnes -a-. Käskiwas kõnewiisis ains. 3. p. ja mitmuses on -ku, -kem, -ke, -ku, määrululistest -ta, -tes ja tehtawikus -ta-ks x. lõpuks,

§ 168. Esimene liik: Esimeses paindes on tüvi pikk täishäälik, kaksiktäishäälik, pikk umbhäälik ehk kaksikumbhäälik 3. järgul. Teises paindes on need ka-

mad häälikud 2. järgul, ja sääl on ta lühendatud puhas tüvi. (§ 99 ja § 107.)

A. Tegewit.

1. paine.

1. Rindel kõnewiis.

Dlewit:

Ninf. 1. p. a. haawa-n b. aima-n

j. n. e.

Minewit:

Ninf. 1. p. haawa-si-n aima-si-n

j. n. e.

2. Rahtlew kõnewiis.

Ninf. 1. p. haawa-k-si-n aima-k-si-n

j. n. e.

3. Kästiw kõnewiis.

Ninf. 2. p. haawa aima

4. Nimetaw kõnewiis.

a) Keßfõnad:

Dlw.: haawa-w aima-w

b) Rohtolulised:

Esseütl.: haawa-ma aima-ma

j. n. e.

c) Aegnimesõnad:

Tgjtł.: haawa-ja aima-ja

Teoütl.: haawa-mine aima-mine

2. paine.

2. Kästiw kõnewiis.

Ninf. 3. p. a. haawa-tu b. aima-tu

Mtm. 1. p. haawa-tem aima-tem

j. n. e.

4. Nimetaw kõnewiis.

a) Keßfõnad:

Mnw.: haawa-nud aima-nud

d) Wäärolulised:

Mrof.: haawa-ta aimata

Mfil.: haawa-tes aima-tes

B. Tehawit.

1. Rindel kõnewiis:

Dlw.: haawa-ta-kse aima-ta-kse

Mnw.: haawa-ti aima-ti

2. Rahtlew kõnewiis:

haawa-ta-kš aima-ta-kš

3. Kästiw kõnewiis:

haawa-ta-gu aima-ta-gu

4. Nimetaw kõnewiis:

Dlw. keßf.: haawa-ta-w aima-ta-w

Mnw. keßf.: haawa-tud aima-tud

Esj ütł.: haawa-ta-ma aima-tama

Teoütl.: haawa-tus aima-tus

Nii pödrata:

a. keelan (keelasin, keelassin, keela, keelaw rc.) keelafu (keelata, keelanud, keelatakse rc), keeran keerafu, koorman koormafu, kuulan kuulafu, käänan käänafu, liivan liiwafu, mõõnan mõõnafu, määrän määrafu, neelan neelafu, oowan oowafu, piinan piinafu, pöõran pöõrafu, rooman roomafu, ruunan ruunafu, rüüstan rüüstafu, woolan woolafu rc.

b. aeran aerafu, auran aurafu, faeban faebafu, faewan faewafu, faelan faelafu, fiujan fiujafu, foiwan foiwafu, laiman laimafu, lainan lainafu, leinan leinafu, mauran maurafu, mõiran mõirafu, naelan naelafu, nuian nuiafu, nõelan nõelafu, oigan oigafu, paelan paelafu, sõiman sõimafu, lõinan lõinafu, waewan waewafu rc.

A. Tegewit.

1. paine.

1. Rindel kõnewiis.

Dlewit:

Ninf. 1. p. d. mölla-n e. walwa-n

j. n. e.

2. paine.

3. Kästiw kõnewiis.

Ninf. 1. p. d. mölla-tu e. walwa-tu

Ninf. 3. p. mölla-tem walwa-tem

j. n. e.

Minewif:		4. Nimetaw kõnewiis.
Ainsf. 1. p.	mõlla=si-n walwa=si-n j. n. e.	a) Refšjonad:
		Mnw.: mõlla-nud walwa-nud
		d) Määrolulised:
2. Rahtlew kõnewiis.		Mrosf.: mõlla-ta walwa-ta
Ainsf. 1. p.	mõlla=š-si-n walwa=š-si-n j. n. e.	Mrstl.: mõlla-tes walwa-tes
		B. T e h t a w i f.
		1. Kindel kõnewiis.
3. Rästiw kõnewiis.		Olw.: mõlla-ta=še walwa-ta=še
Ainsf. 2. p.	mõlla walwa	Mnw.: mõlla-ti walwa-ti
		2. Rahtlew kõnewiis.
		mõlla-ta=šs walwa-ta=šs
		3. Rästiw kõnewiis.
		mõlla-ta-gu walwa-ta-gu
		4. Nimetaw kõnewiis.
		Olw. kšf.: mõlla-ta-w walwa-ta-w
		Mnw. kšf.: mõlla-tud walwa-tud
		Esšeütl.: mõlla-ta-ma walwatama
		Teoütl.: mõlla-tus walwa-tus

Nii pöörata:

d. hullan hullaku, kalkan kallaku, küllan küllaku, lällan lällaku, mäsšjan mäsšaku, nämmän nämmaku, pillan pillaku, puššan puššaku, rumman rummaku, toššan toššaku, tõllan tõllaku, tüššan tüššaku, winnan winnaku zc.

e. arwan, arwaku, harjan harjaku, hingän hingaku, jätkän, jätkaku, kerjan kerjaku, kopsän kopsaku, korjan korjaku, külwan külwaku, lõngän lõngaku, marjan marjaku, nurjan nurjaku, orjan orjaku, püstan, püstaku, rašwan raewaku, rapšan rapsaku, sarjan sarjaku, surman surmaku, törwan törwaku, urwan urwaku, waššan waštaku zc.

Viša. Painutamise poolest üksi sünnivad selle liigi sõnad § 99 sõnadega kottu, aga nüü hästi painutamise kui ka tüüvi lõpu täišeäälitu poolest § 107 sõnadega. Just seesama lugu on ka teiste selle pööratuse liitidega, et nad tuuenda käänatusega tüüvi aga kahelkandaga tüüvi ja tüüvi lõpu poolest ühte käiwad.

§ 169. Teine liik: Esimeses paindes on pp, tt, kk, mis puhta tüüvi p, t, k häälikutest tõusnud; need wiimsed on teises paindes. (§ 100 ja § 107.)

a. hüppan (hüppasin, hüppaksin, hüppa, hüppaw zc.) hüpaku (hüpata, hüpates, hüpanud, hüpatakse zc.), kuppän kupaaku, kappän kapaaku, koppän kopaaku, noppän nopaaku, wuppän wupaaku, õppän õpaaku zc.

b. juttan jutaku, ruttan rutaku, sittän sitaku, tõttän tõtaku zc.

d. hakkän hakaaku, hukkän hukaku, jukkän jufaku, kiikkän kiikaaku, kōkkan kōfaku, lōkkan lōfaku, lökkan lõfaku, nokkan nofaku, pikkän pifaaku, tikkan tifaaku zc.

§ 170. Kolmas liik: Esimeses paindes on pikade täishäälikute, kaksiktäishäälikute ja l, m, n, r järel p, t, k, mis puhta tüvi b, d, g häälikuteft tõusnud; need wiimsed on teises paindes. (§ 101 ja § 109.)

a. kaapan (kaapafin, kaapafin, kaapa, kaapaw 2c.) kaabaku (kaabata, kaabates, kaabanud, kaabatakse 2c.), kraapan kraabaku, kääpan kääbaku, kööpan kööbaku, lööpan lööbaku, näöpan näöbaku, rüüpan rüübaku, tuupan tuubaku 2c. b. uipan uibaku 2c. d. hilpan hilbaku, kulpan kulbaku, nilpan nilbaku, pumpan pumbaku, timpan timbaku 2c.

e. ootan (ootafin, ootafin, oota, ootaw 2c.) oodaku (oodata, oodates, oodanud, oodatakse 2c.), juütan juüdaku, waatan waadaku 2c. g. aitan aidaku, näitan näidaku 2c. h. wiltan wilbaku, wältan wälbaku, wändan wändaku 2c.

i. köökan köögaku, lookan loogaku, nöökan nöögaku 2c. j. hõikan hõigaku, lõikan lõigaku, maokan maogaku, paikan paigaku, põikan põigaku, juikan juigaku, tõukan tõugaku, tuikan tuigaku, uikan uigaku 2c. k. lonkan longaku, filkan filgaku, märkan märgaku, malkan malgaku, nurkan nurgaku, palkan palgaku, pilkan pilgaku, pulkan pulgaku, põrkan põrgaku, torkan torgaku, tärkan tärgaku, ärkan ärgaku 2c.

l. Siia arwata on ka sõnad, millel tüwis bj, dj, mis esimeses paindes pj, tj näo on saanud: kapjan kabjaku, lupjan lubjaku 2c. latjan ladjaku, lotjan lodjaku, utjan udjaku 2c.

§ 171. Neljas liik: Endise puhta tüwi ld, mb, nd, rd häälikuteft on esimeses paindes ld, md, nd, rd ja teises paindes sarnandusel ll, mm, nn, rr saanud. (§ 102 ja § 110.)

a. maldan (maldafin, maldafin, malda, maldaw 2c.) mallaku (mallata, mallates, mallanud, mallatakse 2c.), muldan mullaku, kuldan kullaku 2c. b. tõmban tõmmaku 2c. d. jändan jännaku, lendan lennaku, rändan rännaku, undan unnaku 2c. e. kardan karraku, kordan korraku, mõrdan mõrraku 2c.

§ 172. Viies liik: Endise puhta tüwi rg, lg, hf, sf häälikuteft on esimeses paindes 3. järgule tõusnud rg, lg, hf, sf saanud; teises paindes on g, f koguni wälja langenud. (§ 103 ja § 111.)

a. kargan (kargafin, kargafin, karga, kargaw 2c.) karaku (karata, karates, karanud, karatakse 2c.), põlgan põlatu, salgan salatu 2c.

b. ohkan ohaku, puhkan puhaku, wihtan wihtaku, sahtan sahtaku, õhtan õhtaku 2c.

d. oſtan oſafu, wiſtan wiſafu, luiſtan luiſafu, norſtan norſafu, nuuſtan nuuſafu, paiſtan paiſafu, piſtan piſafu, raiſtan raiſafu, tuiſtan tuiſafu, õiſtan õiſafu zc.

Liſa. Terwe kuuenda pööratufe kohta on ütelda, et tema ſõnade painutamine nii hästi kuuenda kui ka kaheſtanda käänatuſega täiesti ühte läheb (§ 99—103 ja § 108—111), nagu § 167 liſas üteldud. Aga pääle selle on ka kaheſtanda pööratufe ſõnade tüwi lõpp -a-, endine -a-ha-, ſeeſama, mis kaheſtanda käänatuſe ſõnade tüwi lõpus leiame (waata § 111 liſa), aga ſelle -ha- ſaamine on tume. Rõnda oliwad ſiis näituſeks ſõnad: haawan, hüppan, kaapan, maldan, kargan zc ennemuiste: haawahan, hüpahän, kaabahän, maldahän, kargahän. Keiſt on nüüdsed ſõnad tuttawal wiisil nõnda ſaanud, et eſiti -h- ja ſiis -a- ära kulus.

Seitsmes pööratus.

Kaheſilbilised kahe paindega liitüwid, mille painutamine juſt nagu kuuendas pööratufeſgi läib. Selle pööratufe ſõnadel on aga tüwi lõpuks =ele= ei mitte =a= nagu kuuendas pööratufeſ; eſimeses paindes kaotab ſee =ele= oma eſimeſe =e=, ja taſt ſaab =le=; teiſes paindes kaotab =ele= oma teiſe =e=, ja taſt ſaab =el=. Käsliwa kõnewiisi ainſ. 3. p. ja mitm. on =gu, =gem, =ge, =gu, määr=olulistes =da, =des ja =tehtawikus =da=kſe jne. lõpuks.

§ 173. Eſimene liit: Eſimeses paindes on pikk täiſhäälik, kaſſittäiſhäälik ehk kaſſikum=häälik 3. järgul. Teiſes paindes on needſamad häälikud 3. järgul. (§ 169.)

A. Tegewik.

1. paine.

1. kindel kõnewiis.

Olewik:

Ainſ. 1. p. a. haaw-le-n b. aim-le-n

j. n. e.

Minewik:

Ainſ. 1. p. haaw-le-fi-n aim-le-fi-n

j. n. e.

2. kahtlew kõnewiis.

Ainſ. 1. p. haaw-le-ſi-n aim-le-ſi-n

j. n. e.

3. käsliw kõnewiis.

Ainſ. 2. p. haaw-le aim-le

2. paine.

3. käsliw kõnewiis.

Ainſ. 3. p. haaw-el-gu aim-el-gu

Mitm. 1. p. haaw-el-gem aim-el-gem,
j. n. e.

4. nimetaw kõnewiis.

a) keſſiſõnad:

Mnw.: haaw-el-nud aim-el-nud

d) Määrulultſed:

Mroſj.: haaw-el-da aim-el-da

Mroſtl.: haaw-el-des aim-el-des

B. Tehtawik.

1. kindel kõnewiis

Olw.: haaw-el-da-kſe aim-el-da-kſe

Mnw.: haaw-el-di aim-el-di

4. Nimetaw kõnewiis. 2. Rahtlew kõnewiis.
- a) Reffjõnad: haaw-el-da-ks aim-el-da-ks
 Dlw.: haaw-le-w aim-le-w
- b) Rohtolulised: haaw-el-da-gu aim-el-da-gu
 Sisseütl.: haaw-le-ma aim-le-ma
- i. n. e.
- e) Aegnimesjõnad: Dlw. kiff.: haaw-el-da-w aim-el-da-w
 Mlw. kiff.: haaw-el-dud aim-el-dud
 Sisseütl.: haaw-el-da-ma aim-el-da-ma
 Teoütl.: haaw-le-mine aim-le-mine
4. Nimetaw kõnewiis.

Niisama pöörata:

- a. juurlen juurelgu, keerlen keerelgu, käärlen käänelgu, maadlen maadelgu, pöörülen pöörelgu, weerlen weerelgu, wäärlen wäänelgu 2c
- b. kaewlen kaewelgu, kinslen kinselgu, naerlen naerelgu, oimlen oimelgu, põimlen põimelgu, seadlen seadelgu, waewlen waewelgu 2c.
- d. arwlen arwelgu, hinglen hingelgu, kanglen kangelgu, lõnglen lõngelgu, mænglen mængelgu, urwlen urwelgu 2c.

§ 174. Teine liik: Esimeses paindes on **p, t, k**, mis teises paindes, nagu puhtas tüwis, **p, t, k** on. (§ 169.)

- a. taplen (taplesin, taplesin, taple, taplew 2c.) tapelgu (tapelda, tapeldes, tapelnud, tapeldakse 2c.), siplen sipelgu, suplen supelgu, liplen lipelgu, õplen õpelgu 2c.
- b. mõtlen (mõtlesin, mõtlesin, mõtle, mõtlew 2c.) mõtelgu (mõtelda, mõteldes, mõtelnud, mõeldakse 2c.), ütlen ütelgu (mõni kord ka: mõdelgu, õelgu 2c.), jutlen jutelgu, tõtlen tõtelgu, rutlen rutelgu 2c.
- d. faklen fakelgu, fõklen fõkelgu, noklen nofelgu, tiklen tikelgu 2c.

§ 175. Kolmas liik: Pikkade täishäälikute, kaksit-
 täishäälikute ja **l, m, n, r** järel on esimeses paindes **p,**
t, k, mis teises paindes, nagu puhtas tüwis, **b, d, g** on.
 (§ 170.)

- a. hooplen (hooplesin, hooplesin, hoople, hooplew 2c.) hoobelgu (hoobelda, hoobeldes, hoobelnud, hoobeldakse 2c.), kaaplen kaabelgu, lõõpelen lõõpelgu 2c. b. kauplen kaubelgu, niipelen uibelgu 2c. d. halpslen halbelgu, hilpslen hilbelgu, kimpelen kimbelgu 2c.
- e. kiitlen kiidelgu, ootlen oodelgu, waatslen waadelgu 2c. g. heitlen heidelgu, näitslen näidelgu, sõitlen sõidelgu, wõitslen wõidelgu 2c. h. lont-
 len londelgu, wäntslen wändelgu 2c.

i. kaaklen kaagelgu, naaklen naagelgu x. j. kooklen kooigelgu, poiklen poigelgu x. k. kerklen kergelgu, kerklen korgelgu, torklen torgelgu, winklen wingelgu x.

§ 176. Meljas liit: Endise puhta tüvi mb, nd, rd häälikuteest on esimeses paindes mb, nd, rd ja teises paindes sarnandusel mm, nn, rr saanud. (§ 171.)

a. tõmblen (tõmblefin, tõmbleksin, tõmble, tõmblew x.) tõmmelgu (tõmmelda, tõmmeldes, tõmmelnud, tõmmeldakse x.), wõmblen wõmmelgu, wõmblen wõmmelgu, õmblen õmmelgu x. b. jämbden jämmelgu, lenmbden lennelgu, wambden wannelgu x. d. kordlen korrelgu, murmbden murrelgu, wõrmbden wõrrelgu x.

§ 177. Wiies liit: Endisest puhtast tüwist on pikad täishäälikud, kaksik- ja kolmik- ja rg, ht, hf, sk esimeses paindes 3. järgule tõusnud; teises paindes on d, g, t, f koguni wälja langenud. (§ 172.)

a. riidlen (riidlefin, riidleksin, riidle, riidlew x.) riielgu (riielda, riieldes, riieldnud, riieldakse x.) piidlen piielgu, wiidlen wiielgu x. b. hoidlen hoielgu, jõidlen jõuelgu, waidlen waielgu x. d. arglen arelgu, karglen karelgu x.

e. kahtlen kahelgu, nuhtlen nuhelgu, ohtlen ohelgu, uhtlen uhelgu, wihtlen wihelgu x. g. kihklen kihelgu, kohklen kohelgu, mühklen mühelgu, puhklen puhelgu, wehklen wehelgu x.

h. fihtlen fihelgu, puhtlen pufelgu x. i. luuhtlen luuhelgu, nuuhtlen nuuhelgu x. j. laihtlen laihelgu, õihtlen õihelgu, tuihtlen tuihelgu x.

Lisa 1. Terwe seitsmenda pööratuse poolest on ütelda, et ta muud ei ole kui üks jagu kuubast pööratusest. Seda näitab painutamine, mis mõlema pööratuse juures üks ja seesama on. — Selle pööratuse sõnade painutamise sünnib ühe jao üheksanda käänatuse sõnade tüwibega ühte, (§ 113—115), näituseks nime sõnad: tunglad tungalde, kullad kufalde, puntrad pundarde, jamblad jammalde, kandleb kannelde, põidlab põialde x. aja sõnad: lõnglen lõngelde, kasklen kaskelde, wäntlen wändelde, õmblen õmmelda, jämbden jännelde, hoidlen hoielde x. Wõib olla ka, et lõpp -ele: üheksanda käänatuse -la: ja -le: lõpuga üks on (§ 115 lisa punkt 3 ja 4); nõnda sünnivad sõnade: kand-ele, känd-ele x. tüwid täiesti jämb-ele õmb-ele x. tüwibega ühte ka lõpu poolest. Sellest aga näeme veel ühte teist asja: Seitsmendal pööratusel ei ole üldiselt puhtast tüwi enam alles, kuid üksnes mõlemad painded. Selles lühas antud aja sõnade tüwid on näituseks: lõngele, kaskele, wändele, õmbete, jändele, hoidele; nende sõnade tüwist ei ole mitte teada, kas nad veel enamalt olnud: lõngaele, kaskuele, wändaele, õmbeele, jändaele, hoidaele, s.e. on nõnda, et -ele eest tüwi lõpu täishäälik pärast ära kulus, wõi on nad olnud: lõngale, kaskule, wändale, õmbele, jändele, hoidale, see on nõnda, et tüwi lõpu täishäälik -ts sai, nagu järgmises sätis juba -e oli.

Lisa 2. Lõpp -ele: annab seitsmenda pööratuse sõnadele kordamise tähenduse, just nagu see § 166 7. ja 8. sõnadel on ja nagu jääb lühas punkt 4. all seletatud. Ra on see -ele: just seesama -ele: eht -le:, mis jääb leida. Selle järel on siis terwe seitsmes pööratus kordamise eht weel õigemalt kordlemise pööratus,

lühedalt korrelpööratus (conjugatio iterativa), ja tema sõnad, nii kui ka kõik teised, millel -ele- ehk -le- tüüpi lõpuks, on korrel sõnad (verba iterativa).

M ä ä r a s õ n a.

§ 178. Määrasõna nimetab ehk määrab seda, k u d a, m i l, k u s, k u i palju ehk k a s tegemine, mida ajasõna ütleb, sünnib. Tema on ajasõnale seda, mis omadusesõna nimesõnale. Määrasõnu on järgmised wiis jagu:

1. K o m b e ja w i i s i m ä ä r a s õ n a d määravad, k u d a midagi sünnib ja wastawad järgmise küsimuse pääle: Kuda (mil kombel ehk wiisil) teeb keegi midagi? Näit.: Kuda teeb mees tööd? Amuastsi, kindlasti, rängasti, ufinasti, hästi, ilusti, püsti, teistiti, samuti, wõõriti, waikselt, õrnalt, kõhuli, küljeli, kápuli, roomakil, küürakil, wastastikkü, järestikkü, kordamisi, ridamisi, rõõmsamini, jagedamini, targu, tihti, lahti, jala, ruttu 2c.

2. A j a m ä ä r a s õ n a d määravad, m i l l a l midagi sünnib, ja wastawad järgmise küsimuse pääle: Millal teeb keegi midagi? Näit.: Millal kirjutab koolilaps? Täna, homme, ülehomme, eila, tunaeila, juba, ju, praegu, enne, pärast, kaua, ammu, tänawu, edespidi, warsti, pea, wara, waft, wahest, hilja, nüüd, siis, alati, iganes, ei ialgi 2c.

3. K o h a m ä ä r a s õ n a d määravad, k u s, k u h u ehk k u i midagi sünnib, ja wastawad järgmiste ja sarnaste küsimuste pääle: Kus seisab keegi? Siin, jään, ligidal, ligi, kaugel, all, ülewal, madalas, sees, wäljas, kõrges kõrwas, kõrwal, ees, taga, keskelt, keft, mujal, rinnu 2c. Kuhu läheb keegi? Siia, sinna, ligidale, ligi, kaugale, alla, üles, madalasse, kõrgesse, sisse, wälja, kõrwa, kõrwale, ette, taha, keskelt, mujale 2c. Kust tuleb keegi? Siit, jäält, ligidalt, kaugelt, alt, ülewalt, madalast, kõrgest, keest, wäljast, kõrwast, kõrwalt, eest, tagast, keskelt, mujalt 2c.

4. H u l g a m ä ä r a s õ n a d määravad, k u i palju ehk k u i suurel määdul midagi sünnib ja wastawad järgmise küsimuse pääle: Kui palju teeb keegi midagi? Näit.: Kui palju teeb inimene tööd? Palju, wähe, enam, vähem, rohkem, rohkesti, küll, küllalt, napilt, napisti, wähesti, natuke, iwake, sugu, sugugi, ka 2c.

5. J a a t a m i s e ja e i t a m i s e m ä ä r a s õ n a d määravad, k a s midagi sünnib wõi ei, ja wastawad küsimuse pääle: Kas keegi teeb midagi? Näit.: Kas mees kõneleb? Ja, jaa, jah, muidugi, tõesti, täitsa, wist, wististi, teadagi 2c; ei, ei mitte, ei midagi, ei ühti, ei sugugi 2c. — Siia arvata on ka lõpp -gi, siis veel: ep, ehk.

Liisa 1. Oma sündimise ehk saamise poolest on pea kõik määrasõnad kahte liiki jagada: 1) Määrasõnad, mis endised ehk veel praegu pruugitawad käänatawate sõnade käänded on ja 2) määrasõnad, millel täieline lõpp on.

1) Järgmises nimetame käänded, millest määrasõnad on tõusnud ja anname igauhest mõned näitused, sest et neid nii palju on, et kõiki ei jõua nimetada. — Ni-

meta^m: ka (endiseft sõnast „kaas“ lühenevud), keft, kord, läbi (tähenbas muiste nime-
 sõnana: aul), kaunis (näit.: kaunis hästi zc.), õige (näit.: õige tenasti zc.), ümber zc.
 — Ojastaw: ei midagi, ei fugugi, ei ühtigi, efiatgu, ofiofja, järke, järftu, kaudu,
 kuba ja kuida (ainf. ja mitm. endiseft afejõnast: ku, mis kord „kes“ tähendas), mööda,
 nenda ja nõnda (endiseft mitm. ofastawad sõnadeft: need ja noob § 123), niüü (en-
 difeft sõnast „nüügü-da“ lühenevud, „nüügü“ tähendas kord „praegune aeg“ ehk „olewit“),
 fedamaid, tihti zc. Ka sõnad, milleft lõppstiftu on, on ofastawad käänbef sõnadeft, mil-
 left lõpuft on -stift (§ 83 d.): järeftiftu, läbiftiftu, ridastiftu, wastastiftu zc. —
 Dm^aftaw: aima, aina, enne (endiseft sõnast: kaug, kaua, kaua zc. § 88 b. järele kää-
 nata), kohe (sõnast: koht), korra, otfe ja ofekohe (sõnast: otf, fee on: mis ofta ees on),
 pea (endiseft sõnast: piga, fee on: rutt), üle (endiseft sõnast: üli, fee on koht, mis kõr-
 ges feifab) zc. — Sis^efeüt^{le}w: ära (sõnast: äär lühendatud), ifka (sõnast: (elu iga,
 niifama kui: laqi latte, tuba tupp zc.), finni (endiseft sõnast: kind = kindel olef;
 käänata § 87 b. järele: kindi, finni, kindi [ehk finni]fe) zc.; farnanenifef on „kindi“ afe-
 mel „finni“ faanud) zc. — Se^efeüt^{le}w: ei ilmafti, hoopis (mitm. ftll. sõnast „hoop“
 lühenevud), umbes (sõnast: umbe = felgufeta olef), fiis (sõnast: fee) zc. — Se^eftüt-
 lew: ennift (endiseft sõnast: enfi), muift (ofastawaline mitm. feeftüt^{le}w sõnast: muu),
 päraft (sõnast: pära), waheft (sõnast: wah) zc. — Mõnel sõnal on ka kolm käänet
 määrajõnana pruugitawad, need on: fiifeftüt^{le}w, feeftüt^{le}w ja feeftüt^{le}w: kofku,
 koos kooft (sõnast: kogu), kaaja kaafas kaafast (sõnast: kaas), maha maas maast (f.:
 maa), fiia fiin fiit (sõnast „fee“ muubefud: muiste oiwad need sõnad kord: fee-han
 fee-na fee-da; feft näeme, et „fiin“ õigufe päraft olew kääne ja „fiit“ muubefud
 ofastaw), wasta wastas wastast (endiseft sõnast: wast = fee olef, mis wasta on);
 wälja wäljas wäljast (sõnast: wäli), kodu kodus koduft (wiimne ka: kodunt ja kottu,
 mis ofastaw on), taha taga tagaft (wiimne niifama: tagant ja takka) j. n. e. —
 Ala^{le}üt^{le}w: jälle (sõnast „jäljele“ lühendatud). — Alalüt^{le}w: haawal (üks
 haawal zc. sõnat: haaw), eila (sõnast „efi“, ennemuiste: ebella, eela, fiis: eila), ial
 (sõnast: (elu) iga), mil (sõnast: mis, muiste: mi), millal (sõnast: mil ajal“ lühendades
 kofku tõmmatud), wahel (sõnast: wahel). — Rõift murefõnad lõpuga -in (§96 a 2.)
 pruugitafse alalüt^{le}was määrajõnabets: lobinal, müriual, mühinal, kabinal, fahinal,
 käriual, praginal, foinal zc. — Alalüt^{le}w: ei naljal, küllalt, waewalt zc. —
 Rõigift omabufejõnabefst pruugitafse alalüt^{le}wat määrajõnabets: mõiftikult, kõrgelt, kuwalt,
 külmalt, palawalt, terweft zc. (tehtud, kütud zc.). — Mõnel sõnal on ka kõik kolm
 -lkäänet määrajõnana pruugitawad: alaleüt^{le}w, alalüt^{le}w ja alalüt^{le}w:
 alla all alt (enne: alale alal alalt, sõnast: „ala“), eele eel eelt ja eemale eemal eemalt
 (sõnast: efi), loomate loomal loomalt (sõnast: kogu), kuhugile kufagil kufgilt ehk: kuf-
 gile kufgil kufgilt (imelik on fee, et fiin afejõna juure ku külge enne fiijemiste -s-
 käänete lõpud, wahefe sõna -ai ja felle järele wälimiste -lkäänete lõpud liideud on),
 järele järeft järeft (sõnast: järg), kaugele kaugeft kaugeft, kaugeemale kaugeamal kaugeamalt
 (jõrwale jõrwalt jõrwalt, ligidale ligidal ligidelt, mujale mujal mujalt (sõnast: muu),
 pääle pääl päält (sõnast: pää), sinna sääl säält (afejõnast: fee), tänna tääl täält (endi-
 feft afejõnast: tää) j. n. e. Siia on ka arwata lõpud: -file -fil, -filit (lühendatud ofas-
 tawalifef mitmufe -lkäänbef sõnadeft, milleft ainft nnt. -kas lõpuft: iftukile iftukil
 iftukilt (f.: iftukas), kallakile kallakil kallakilt (f.: kallakas), küürakile küürakil küürak-
 kilt (f.: küürakas), lohakile lohakil lohakilt (f.: lohakas) j. n. e. — Ilmaüt^{le}w nii
 hästi käänatawate sõnade kui ka afejõnade juures faab ka määrajõnalifef tähendusel
 tarwitatud: fiüita, ifata, emata zc. teabmata, wäfiinata, fogemata (endiseft sõnast „fogema“
 fee on juhtuma, elus ära nägema) j. n. e. — Kaafalüt^{le}w: waga (sõnast „wäega“
 lühendatud, nim.: wägi) zc. — Rajaw: kuni (endife afejõna „ku“ rajaw), feni (afejõna
 „fee“ rajaw lühendatud e.ga), tänini (afejõna juureft „ta“ ja kahelordfeft rajawa
 lõpuft kofku pandud) j. n. e. — Saaw: miis (endiseft afejõnast: mi), fetf (sõnast fee),
 taq ehk taas (lühenevud, sõnast: tagats; tähendus: jälle), üles (endiseft sõnast: üli; enne:
 ülefs), wiimaks. Pääle felle on kõigil mää- ja ridaarwudel ka määrajõnaline tähendus
 (§ 52 liifa 3). — Olew: homme (endine „hoomena“ lühendatud), hulgani (endine
 „hulgana“), koguni (endine „koguna“), täna (afejõnast „ta“), tänawu (enne: tä-na
 woode-na, fee on: fellel aastal, feft „woode“ tähendas aasta), toona ja tuna (afejõnast:

too), ülsna (sõnast „üks“ lühendatud), ülsina ja ülsinda (niisama sõnast „üks“) j. n. e. — Pääle nende on veel üks jagu määrasõnu, mis endisest määrasõnast käändest (adverbialis) on tõusnud. See käanne on Eesti keelest ära kadunud ja elab üksnes veel mõnes määrasõnas. Sel käandel oli muiste lõpuks ainsuses -n ja mitmuses -in, mis mõlemad täitsa on ära kadunud, ehk mõnes sõnas on mitmuse -s veel üle jäänud. Nõnda näituseks: edasi (enne: edeisin), harwu (enne: harwoin), tagasi (enne: tagaijin), hilja (e.: hiljain), jala (e.: jalan), jalgsi (e.: jalgaijin), ilmsi (e.: ilmaisin), margsi (e.: wargaijin), kordamisi (e.: kordamisin, sõnast kordamine, niisama: ridadamisi, ristamisi, undamisi x, keeli (e.: keelein; näit.: Eesti keeli, Soome keeli x.), kui (e.: kuin ajesõnast: kui, mõnes määrasõnas on jelt -gu saanud: otsegu, ennegu x.), muudu (e.: muudoin, sõnast: muu), mulu (e.: muuloin, ka sõnast: muu), nii (e.: niin ja nein, sõnast: need, ains. see), palji jalu (e.: paljain jaloin), palji käsi (e.: paljain kädein), kuivi jalu (e.: kuivain jaloin), piki filmi (e.: pittain filmain), ratsa (e.: ratsain, sõnast: ratsas), rinnu (e.: rinnoin, sõnast: rind), tagupäri (e.: tagoin pävain), targu (e.: targojin), teisi (e.: teisein), üksi (e.: üksin, ühbein), ütsipäini (sõnadest: üks ja pää), wägisi (e.: wägeisin), wara (e.: warain), warisi (sõnast: waris, ega sõna „warsti“ on enne „warajesti“ olnud), wastu (e.: wastoin) j. n. e. — Wõib olla ka, et mitmed määrasõnad, mis nimetawa ja omastawa all oleme nimetanud, endisest määrasõnast käänded on. Siia on arwata ka mõit määrasõnu, millest -eksi lõpuks on: kahelksi, kolmekest x. (§ 52 5). —

2) Määrasõnad, millel täieline lõpp on, ei ole õiguse pärast muud midagi kui teistest käänetest saanud määrasõnalised käänded, mis selle läbi on tekkinud, et -i (wiist ka endine -in) on teiste käänete külge liitunud. Sel kombel on tekkinud lõpud: -ti (-te), -sti (kirjades tihemalt: -ste), -li (-le) ja -ldi. Endisest ains. ehk mtm. sõnast wafi jai -ti: ajuti (sõnast: aeg), alati (j.: ala), käftiti, kõweriti, lapiti, nurgeti, õieti, otseti, paiguti, pitiiti, põigiti, pooliti, ristati, sõrwiti, teistiti, tujuti, wüimati, wõõrditi, õhtuti, üksiti j. n. e. Mõnes kirjas leiame -ti asemel -te (kõwerite, õiete, põigite x.), aga see ei ole kirjakeelele soowitam. Eesütlewasti jai -ste: auusaste, armjaste, julguste, kindlaste, lahjaste, mõnufaste, nukkraste, jagedaste x. (3. järgul), harwaste, kõwaste, juureste, targaste, läiesste, uueste, kuuaste x. (2. järgul). Neljasilbiste -ne-lõpuga sõnade juures on lõpp -seste koftu tõmmatud ja lõlab -ste, näit.: igaweste, suureliste, imeliste x., (peats olema: igaw-seste, suurel-seste, imeliseste x., mis ka wõib kirjutada). Hoopis õigem on, kui -ste asemel -sti kirjutatakse, nagu siin raamatus, sest et määrasõnade iseloom -i on, aga mitte -e. — Alaktlewasti jai -li: annuksi, kõhuli, küli, kummuli, laiaki, seliki, wallaki, käpuli, põwliiti, filmiiti x. Alaktlewasti jai -ldi: korraldi, küllaldi, loogeldi, meeledi, närweldi, parweldi x. Siin leiame ka raamatutes tihti -le ja -lde, aga kirjakeelele on soowida -li ja -ldi.

Viisa 2. Määrasõnaline lõpp „-gi“ peab alati nii kirjutatud olema. Suures hulgas kirjades leiame, et -gi nimelt b, d, g, p, t, l, s järel -ki on kirjutatud, aga muudu ikka -gi (näit.: teebki, mehedki, poegki, piipki jne., aga: minagi, oliagi, tahangi, temalgi j. e.). Seda wahetegemisi ei ole waja. Igal pool wõib -gi kirjutada, sest ühte ja sedajama sõna üteldakse ikka ühte ja sedajama wiisi. — Sõna „ep“ lühendatakse ka wahest ära: see'p see on, sin'a'p, tema'p, küll ep (tihti leiame ka: külap); „ep olnud“ on tihti „polnud, polnud,“ ep ole = 'pole j. n. e.

§ 179. Hulgal määrasõnadel on, niisama nagu omaduse-sõnadelgi, kolm wõrret. Algwõrre on iga wõrdlew määrasõna ise, wõrrelwõrdel on lõpuks -mini ehk -masti, mis jääb seisab, kus omaduse-sõnal -m lõpuks on, ja üliwõrre sünnib selle läbi, et wõrrelwõrdele sõna „koige“ ette pandakse. Näitujeks olgu:

(Kirjutab, kõneleb x) usinasti wirgasti, kurjasti, selgesti, kaunisti, fenasti, ilufasti, mõnufasti, lõbusasti j. n. e. (algwõrre); — (kirjutab, kõneleb x) usinamini, wirgemini, kurjemini, selgemini, kaunimini, fenamini.

ilusamini, mõnusalmini, lõbusamini 2c ehk: usinamasti, wirgemasti, kirjemasti, selgemasti, kaunistamasti, kenamasti, ilusamasti, mõnusalasti, lõbusamasti 2c (wõrrelwõrre); — (kirjutab, kõneleb) kõige usinamini, kõige wirgemini, kõige kaunistamini, kõige ilusamini 2c, ehk: kõige usinamasti, kõige wirgemasti, kõige kaunistamasti, kõige ilusamasti 2c (üliwõrre).

Pääle selle tarwitatakse ka omadusefõnade alaltütlemat käänet algwõrdes, wõrrelwõrdes ja üliwõrdes määrõna tähenduses, näit.: (laulab) ilusalt, kenalt, kaunistalt, waljult 2c (algwõrre); (teine laulab) ilusamalt, kenamalt, kaunistamalt, waljemalt 2c (wõrrelwõrre); (kolmas laulab) kõige ilusamalt, kõige kenamalt, kõige kaunistamalt, kõige waljemalt 2c (üliwõrre).

Ges= ja tagafõna.

§ 180. Ges= ja tagafõnu huiitakse selle pärast nõnda, et nemad ikka käänatawate fõnade ees ehk taga seisawad ja nende olekut määrawad. Nende ees ehk taga on ikka üks kääne: osastaw, omastaw, seestütlem j. n. e. Näituseks: enne lõunat, pärast mind, alla mäge, wasta wett, mööda teed 2c. Siin on „enne, pärast, alla, wasta, mööda“ eesfõnad. Siis weel: kahju pärast, karja kaupa, teise tõttu, minu juurde, minu juures, minu juurest, jõge mööda, jalgu pidi, merest saadik, sinust mööda 2c. Siin on „pärast, kaupa, tõttu, juurde, juures, juurest, mööda, pidi, saadik“ tagafõnad. Nii hästi nende fõnade nimest kui ka neist näitustest näeme, et neid faks jagu on: 1. eesfõnad ja 2. tagafõnad. Mõned neist wõiwad nii hästi ees= kui tagafõnad olla, just nõnda kui kõne nõuab, näit.: pärast mind ja minu pärast, aga iga kord isekäandega ja isetähendusega; siiski tuleb ka ette, et üks fõna nii hästi ees= kui tagafõna ühe ja sellesama käändega wõib olla, näit.: mööda jõge ja jõge mööda. Pea kõik ees= ja tagafõnad on ühes ka määrõnad, aga wahel on see, et nad määrõnadena ilma käändeta, aga ees= ja tagafõnadena ühes käändega seisawad; näit.: „tema tuli enne, ja mina tulin pärast;“ siin on „enne, pärast“ määrõnad; aga „tema tuli enne mind, ja mina tulin pärast teda;“ siin on „enne, pärast“ eesfõnad.

§ 181. Järgmises on pruugitawamad ees= ja tagafõnad ühes käänetega, mille ees ehk taga nad seisawad, nimetatud. Nõnda seisawad:

a) Ühenäolised ees= ja tagafõnad mitme käände ees ehk taga ja nimelt:

Dŕastawa ees: enne, eest, pifi.

Dŕastawa taga: pidi.

Dŕastawa ees ja omastawa taga: wasta, wastu, pärast, alla, päale.

Dŕastawa ees ning taga ja seest  tlewa taga: m  da.

Omastawa ees ning taga ja seest  tlewa taga: läbi, üle, alla, üles, päale.

Omastawa taga: kaasa, kaudu, kohta, pärast, tõttu.

Seest  tlewa taga: saabit.

Seest  tlewa ja alalt  tlewa taga: pärit.

Raas  tlewa ees ning taga: ihes.

Ilma  tlewa ees ja seest  tlewa taga: ilma.

b) Kolmen  olijed tagas  nad üksnes omastawa taga ja nimelt:

1. sisse  tlewast, sees  tlewast ja seest  tlewast tõusnud: ette ees eest, hulka hulgas hulgast, juurde juures juurest, kaasa kaasas kaasast, kõrwa kõrwas kõrwast, külge küljes küljest, kätte käes käest, otja otjas otjast, sekka seas seast, sisse sees seest, taba taga tagast (takka tagant), wasta wastas wastast,   arde   ares   arest, ümber ümber   mberst j. n. e.

2. alale  tlewast, alalt  tlewast ja alalt  tlewast tõusnud: alla all alt, asemele asemel asemelt, eele eel eelt, järele järel järelt, kallale kallal kallalt, keskele keskel keskest, kohale kohal kohalt, kõrwale kõrwal kõrwalt, najale najal najalt, päale p  al p  alt, poole pool poolt, wahela wahel wahelt, warale waral waralt j. n. e.

N  tja. Misjulistest sõnadest tõik selles tabelis nimetatud ees- ja tagas  nad on tulnud, seda ei ole siin tarwis seletama hakata, sest igakuks leiab seda isegi pea, kui wähe järele mõtleb. Nad ei ole tõik muud midagi kui enbijed k  anatawad sõnad, iseäranis nimesõnad.

Sidesõna.

   182. Sides  nu nimetatakse selle pärast nõnda, et nende abil lauseid ja üksikuid sõnu ühte teisega ühendatakse ehk nõnda ütelda seotakse. Neid on j  rgnised seitse jagu, mida siin all nimetame ja mõne näitusega seletame:

1.   hendawad sidesõnad (conjunctiones copulativae): ja, ning, nii hästi — kui —. Näit.: Puud ja rohud kaswawad;   ged ning   lekohtused elawad; nii hästi ühed kui teised oliwad s  udlased; mina ja sina; meie ning teie; nii hästi suured kui wäiksed j. n. e.

2. Harutawad sidesõnad (c. disjunctivae): ehk, wõi, eit, kas — ehk, kas — wõi, ei — ega. — Näit.: Sõnad ehk teod   ratawad armastust; tema r  agib wõi kirjutab; kas mina ehk sina; ei tea, kas teeb wõi ei tee; ei mina ega tema läinud j. n. e.

3. W  rdlewad sidesõnad (c. comparativae): mida — seda, seda — jeda. Näit.: Mida warem, seda parem; mida wähem r  agin, seda enam kuulen; seda rohkem, seda julgem j. n. e.

4. Tingiwad sidesõnad (c. conditionales): siis, kui, muidu. — Näit.: Siis tulen, kui leiba saan; kui tahan, siis teen; tehke seda, muidu ei lähe forda j. n. e.

5. Põhjendavad sidesõnad (c. causales): jest, jelle pärašt, seepärašt, et, jest et, selle pärašt et, seepärašt et. Näit.: Ütlen seda, jest et kuulsin; olen haige, jelle pärašt pean magama; tema ütles, et see õige ei olla; aitan teda, jest et teda armastan; armastab neid, seepärašt et nad seda ära teeninud j. n. e.

6. Teisendavad sidesõnad (c. adversativae): aga, ehf küll, et küll, ehf ka, siisgi, ometi, vaid. — Näit.: Mina tulen, aga tema läheb; ta tegi seda, ehf see küll keelatud oli; küll oli raske, siisgi ta kandis; ei olnud aegagi, ometi ta tuli; ta ei kõneleud, vaid kirjutas j. n. e.

7. Küsiwad sidesõnad (c. interrogativae): kas, wõi, efs, ega. — Näit.: Kas armad nõnda? ei tea, kas tuleb; wõi nõnda ta rääkis; efs olnud nii? ega minagi tea j. n. e. (Sõna kas on ka sõnade lõpus -ks näol: paljuks, kauaks, kuniks, mituks, jubaks [tuled, teed rc]?)

Hüüdsõna.

§ 182. Hüüdsõnad ei ole muud midagi kui äkilised südame tundmuste avaldused, mida wäga mitmesuguseid on.

Nõnda hüütakse rõõmul: õisja! he hoi! oh! ahaa! trallalla! — walul: ai! ai ai! oi oi! woi woi! oih! — tänul: attäh! täh! attüma! ole terve! — imeštamisel: no noh! oh! tohoo! ennäe! imet! — ehmatusel: aih! ui ui! uih! wõih! — hõikamisel: ae! õe! hei! uhui! — wastahõikamisel: ae! wõe! jah! ja jah! — pakkumisel: säh! sähke! — parastamisel: hästi hästi! paras! ahah! — ähwardamisel: oot' oot'! katju katju! — peletamisel: hurjoh! hurjah! häbi! wuih! uih! — loomade hõikamisel: nõõ! ptrr! wõta wõta! tsäh tsäh! afs afs! kiis kiis! hõifs! hurjoh! ja palju muud.

Eiin on weel meelde tuletada üks oja hüüdsõnu, mis ühes ka wiisi ja kombe määrasõnad on ja enamasti kõik löömise, lipsamise, kukkumise ja kärma äkise sündimise kohta käiwad: kauh, kärkäu, pau, wõmm, karlips, karlipsti, lipsti, paudi, plumpsti, prauhti, kōpsti, kōpsti j. n. e.

Trükiwead, mis enne raamatu tarwitamist tulewad ära parandada:

Reheliig 5 § 12 seisab: hu, loe: hu, ja § 13 liia 2 seisab: kste, loe: kst; II. 43 § 73 liias all seisab: kōntfasi, loe: kōrtfasi; II. 77 § 77 a. seisab: rōdmus, loe: rōdwas; II. 88 §123 seisab tabelis: neib, loe: neid; II. 94 § 130 seisab: pii, loe: prii; II. 95 § 132 liias seisab: tuubma, loe: tunbma; II. 97 § 135 seisab: conjugation, loe: conjugatio; II. 104 § 146 seisab: kaasajab, loe: kaasajab; II. 111 tabeli minewitus seisab: iurite, loe: jurite; II. 112 tabeli tehtawitus seisab: tehafse, loe: tehtafse. — Pääle jelle seisab § 13 liia 2, § 14 liias ja § 27 liias sõna: täieste, loe: täiesti; § 27 seisab: fagebaste, loe: fagebästi; II. 32, § 62 liia 3 seisab: muud ei ole saaw, loe: muud ei ole kui saaw. Mõned wäitsemad wead, mis eht leitafse, palutafse ise parandada.

